

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TERÖR CİNİNİN KOVULMASI

EVEREST

ARIEL DORFMAN

Türkçesi:
Zehra Savan

ARIEL DORFMAN

Eserleri sürekli olarak güç ve kimliğin nasıl kesiştiğini ortaya koyan “edebiyat üstadı” (*Time*) ARIEL DORFMAN, *Washington Post* tarafından “birinci sınıf bir dünya romancısı,” *Newsweek* tarafından da “en büyük Latin Amerikalı yazarlardan biri” şeklinde nitelendirilmektedir. Patochet’nin, bu kitabın sıçrama tahtası olan 1973 darbesinden beri Şilili bir sürgün olan Dorfman, ömrünü pek çok Amerikalının gerçekliği ve hayallerini İspanyol ve İngiliz dillerinde sergilemeye adanmıştır. Otuzdan fazla dile çevrilen eserleri arasında çok beğenilen hatıratı *Heading South, Looking North* ve romanları *Dullar, Konfidenz, Blake’s Therapy* ve *The Nanny and the Iceberg* sayılabilir. Dorfman’ın kitaplarının birçoğu hem İngilizce hem de İspanyolca baskılarıyla Seven Stories Press’ten çıkmıştır. Oyunları yüzden fazla ülkede sahnelenmiş ve *Ölüm ve Kız*, Roman Polansky tarafından filme alınmıştır. Son oyunları, *Purgatory* ve *Voices from Beyond the Dark: The Speak Truth to Power Play*’dir Yakın zamanlarda *In Case of Fire in a Foreign Land* adlı bir şiir kitabı yayınlamıştır. Birçok uluslararası ödül alan Dorfman dünya çapındaki önemli gazetelerde de yazılar yazmaktadır. Duke Üniversitesi’nde seçkin bir profesör olan Dorfman, Durham, Kuzey Carolina’da eşi Angélica’yla birlikte yaşamaktadır.

Ariel Dorfman’ın multimedya web sitesi:

<http://adorfman.duke.edu>

Zehra Savan

1979 Manisa doğumlu. İlk ve ortaöğrenimini Manisa’da tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık bölümünden mezun oldu. O zamandan bu yana ücretsiz PDF kitap Arşivi - <https://rantey.org>

ARIEL DORFMAN

Terör Cininin Kovulması

Türkçesi:
Zehra Savan

Siyaset 23

Ariel Dorfman
Terör Cininin Kovulması

Özgün metin
Exorcising Terror
(Pluto Press, Londra, 2003)

Kapak tasarımı: Mithat Çınar
İngilizce'den çeviren: Zehra Savan
Dizgi: Hülya Fırat

© Ariel Dorfman 2002
© 2003; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Akcalı Ajans aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Eylül 2003
ISBN: 975 - 289 - 090 - 3

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (0212) 674 97 23
Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

İthaf vii

Önsöz xi

Terör Cininin Kovulması xv

BİRİNCİ SONSÖZ

Şili'nin Gölgesi 132

İKİNCİ SONSÖZ

Despotlara Uzun Veda 134

Teşekkür Adı Altında Son Birkaç Söz 145

Ek Okuma 149

Şili, Santiago'daki Cementario General'e giderseniz, bir yanında, dış kesimlerine doğru, uzun ve büyük, granit bir anıt görürsünüz; bu, buraya 1994 Şubat'ında, demokrasinin ülkeye dönüşünden birkaç yıl sonra dikilen bir Hatıra Duvarı'dır. Üzerine dört binden fazla isim kazınmıştır; bunların hepsi de General Augusto Pinochet'nin 11 Eylül 1973'ten 11 Mart 1990'a kadar süren diktatörlüğü sırasında onun güvenlik güçlerinin kurbanı olmuştur. Bu duvardaki 1002 kadın ve erkeğin isminin hiçbirinin yanına ölüm tarihi yazılmamıştır. Bunlar, desaparecidos, yani ailelerinin henüz gömemediği kayıplardır. Duvar yüzeyinin tamamı da dolu değildir: Heykeltıraş ve mimarlar, duvarın bir yanında yazısız, muazzam bir taş parçası bırakmışlar. Buranın yeni kayıpların yazılması için gerekebile-

ceğini düşünmüş ve hakikaten, başka aileler de yavaş yavaş ve çekinerek –artık misillemelerden korkmadıklarından– kendi sevdiklerinin infazını ya da kayboluşunu ilan etmeye karar vermişler. Birkaç yıl önce güney Şili'nin uzak dağ eteklerindeki Mapuche Köyü'ne gittiğim zaman, yaşlılar bana, askerler günün birinde geri dönüp intikam alırlar korkusuyla diktatörlük sırasında katledilenlerin çoğunu bildirmediıklarını söylediler. Korku ve unutulmanın sisleri içinde hâlâ saklı olan isimlerin hiçbiri duvarda asla yer almayacak.

Bu kitap, isimleri Santiago'da bulunan mezarlığımızdaki o duvarda yer alan beş arkadaşla ithaf edilmiştir:

30 Ekim 1973'te Pisagua'da bir askeri manga tarafından infaz edilen Freddy Taberna. Cesedi gömülmek üzere ailesine hiçbir zaman geri verilmedi.

18 Kasım 1974'te Şili gizli polisi tarafından vurulup yaralanarak Nuñoa'daki Villa Grimaldi işkence evine götürülen Diana Aron. Cesedi hâlâ bulunmadı.

15 Aralık 1976'da Santiago'daki Plaza Egaña'da, çok sayıda şahidin gözü önünde Şili gizli polisinin üyeleri tarafından tutuklanan Fernando Ortiz. Yetkililer onu gözaltına aldıklarını inkâr etti. 2001 yılında, ordudan, kalıntılarının orta Şili'deki Cuesta Barriga'da bir yerde gömülü olabileceği şeklinde bir bilgi verildi. Aylarca süren yanlış yönlendirmeler ve zorlu kazıların ardından, DNA testiyle, burada ortaya çıkarılan kemiklerin bir zamanlar Fernando Ortiz olan adama ait olduğu kanıtlandı.

2 Temmuz 1986'da bir bölük asker tarafından diri diri yakılıp sonra da Santiago'nun diğer ucuna götürülen ve bir hendeğin içinde ölüme terk edilen Rodrigo Rojas Denegri. Dört gün sonra da –on dokuz yaşında– Santiago'daki bir hastanede yaraları yüzünden öldü.

Ve 11 Eylül 1973'te Santiago'daki La Moneda cumhurbaşkanlığı köşkinde tutuklanan Claudio Jimeno. Neredeyse otuz yıldır kayıptı; sonra Santiago'dan gelen haberle cesedinin, darbenin ertesi günü eski Cumhurbaşkanı Salvador Allende'nin diğer birkaç danışmanının cesetleriyle birlikte dinamitle patlatıldığı ve kimsenin bulamayacağı veya yapılan işkenceleri kanıtlayamayacağı şekilde parçalara ayrıldığı doğrulandı. Bir soruşturma, hakimi tarafından bir

tabyada gerçekleştirilen kazılarda, Claudio'ya ait olduğu tespit edilen bir kemiğin parçaları bulundu; böylece artık Claudio'nun gömülmesi mümkün olacak.

Ancak bu ithaf, duvar gibi, bu kitap gibi, hiçbir zaman tamamlanamaz.

Bunu unutmazsak: Şili anıtında 1973 darbesinden sonra işlerini, evlerini, sağlık sigortalarını ve emekli aylıklarını kaybeden, tahminen bir milyondan fazla insanın isimleri yoktur. Orada, kaç gece üst üste, devriyeler tarafından yakalanarak dövülen ve eşleri, anneleri ve çocukları onları seyretmeye zorlanırken, bir futbol sahasında parlak ışıkların altında, çırılçıplak vaziyette hazırola tutulan gecelik bölgesi sakini erkekler yoktur. Bu duvardaki isimler arasında, neredeyse bir milyon –askeri darbe sırasında Şili nüfusunun onda biri– sürgün ve göçmen de yoktur.

Elbette bu duvarda, eğer bir gün bu hikâyeden bahsedersen ben den adını açıklamamamı isteyen bir adamın yıllar önce anlattığı bu anı da olamaz:

“O bodrum katına indirildim; gözümün üzerinde sanki derimin üzerine ikinci bir deri geçirmişlercesine takılmış olan bant yüzünden sendeliyordum. O eller giysilerimi yırtarken beni tırmalıyordu, ‘Seni orospu çocuğu, şimdi senin gibi orospulara ne yaptığımızı göreceksin.’ Tırnakları pisti, o anda o pis tırnaklardan enfeksiyon kapabileceğimden kaygılanmak delilikti; son iki haftayı nerdeyse hiçbir şey yemeden geçirmiştim, kendimde değildim, kirliydim ve herhalde en berbat lağımından daha berbat kokuyordum, ama buna rağmen aklımdan o pis tırnakları çıkaramıyorum, onlardan bana bir hastalık geçeceğinden korkuyordum. Sonra beni yatağa bağladılar, bir el sonra diğeri, başka biriyse ayak bileklerimi bağlıyor, beni muhtemelen parlak bir ampulün altına yatırıyorlardı. Sonra bir şey taktılar –bir tel, bir toka, ne olduğunu bilmiyorum– onu cinsel organıma taktılar ve sonra o ses şöyle dedi, ‘Haydi şunu dans ettirelim, şarkı söyletelim, haydi işini bitirelim şunun.’ Sonra da beni dans ettirdiler. Bana şarkı söylediler.”

Hayır, duvarda işkence görüp de hayatta kalan yüz binlercesinin adı yok. Onların anıları da.

Ariel Dorfman

1973 Darbesi sırasında, Şili'nin yeni askeri liderleri ellerinde fazla sayıda siyasi mahkûm olduğunu fark edince, akıllarına kendilerinin dâhice buldukları bir fikir geldi: En büyük spor sahamız olan Ülusal Stadyum'u dev bir toplama kampına dönüştürün. Birkaç ay sonra, binlerce muhalifin tutuklanarak işkence görmesinin, yüzlercesinin de sorgulanarak infaz edilmesinin ardından, yetkililer yerleri temizletip tribünleri boyatarak stadyumu yeniden halka açtı. Hakemler yeniden düdük çaldı, top yeniden saha-ya düştü... ve futbol hayranları yavaş yavaş geri dönmeye başladı.

Darbeden on yıl sonra, sürgünden Şili'ye dönmeme nihayet izin verildiği zaman aldığım kararlardan biri de stadyuma gitmemektir ve kimi zaman ülkemde yaşadığım kimi zaman da onu zi-

yarete geldiğim sonraki yedi yıl boyunca da bu yeminime sadık kaldım. Demokratik zamanlarda pek çok spor karşılaşması izlediğim bu yere dönebilmem, ancak demokrasi geri geldiğinde gerçekleşebildi. İhtiyacım olan şey, stadyumu dönüştürecek, konuşulamamaktan kaynaklanan sözde normalliğini reddederek orada hâlâ yankılanan o korkunç acılarla yüzleşecek bir hareketti ve 12 Mart 1990'da, yani Pinochet'nin Cumhurbaşkanlığını Patricio Aylwin'e bıraktığı günün ertesi, Şili halkı bu kurtuluş hareketini büyük Andlara karşı gerçekleştirdi. Yetmiş bin destekçi, yeni demokratik cumhurbaşkanının yenilenen ülkeyle ilk resmi karşılaşmasını dinlemek üzere stadyumda toplandı – ve Aylwin ümitlerimizi boşa çıkarmadı. Konuşmasında, bu tribünlerde ve sahada yaşanan korkulardan söz ederek “*nunca más,*” bir daha asla sözü verdi. Ancak stadyumu ifritlerden kurtarma konusunda, bu konuşmadan önce yapılan toplu yas eylemi, onun sözlerinden çok daha etkili oldu.

Yetmiş bin erkek ve kadın darbeden birkaç gün sonra, tek bir piyanistin aşağıdaki yeşil sahada, ordunun katlettiği ünlü protest şarkıcı Victor Jara'nın bir şarkısının varyasyonlarını çalışını duyunca birdenbire sustu. Müzik sona erince, siyah etekler ve beyaz bluzlar giymiş, ellerinde *desaparecidos*larının fotoğraflarının bulunduğu afişler olan bir grup kadın ortaya çıktı. Sonra kadınlardan biri –bir eş mi, kız kardeş mi, yoksa anne mi?– milli dansınız *cucayı* yapmaya başladı; dansı yoğun bir yalnızlık duygusu taşıyordu çünkü eşli bir dansı tek başına yapıyordu. Bunu takip eden sessizliğin ardından, insanlar yavaş yavaş, kendiliklerinden, müzikle birlikte alkış tutmaya başladılar; avuç içlerinin birbirine vuruşu öyle çılgınca ve sevecendi ki yakında bizi izleyen dağlara o kederi paylaştığımızı, bizim de geçmişteki bütün kayıp sevgilerimizle, bütün ölülerimizle dans ettiğimizi ve bir şekilde Pinochet'nin onları hapsettiği görünmezlikten kurtararak geri getirdiğimizi söylüyordu. Ve Şili Senfoni Orkestrası, sanki zamanın ötesinden bize cevap verir gibi, birden Beethoven'ın *Dokuzuncu Senfoni*'sinden korali ve Şili'nin sokak çatışmalarındaki di-

reniş şarkısı olan, Schiller'in *Neşeye Övgü'sünü*, yani onun bir gün "bütün insanların yeniden kardeş olacağı" kehanetinin şarkısını çalmaya başladı.

Yetmiş bin insanın ölülerini son yolculuklarına uğurlarken hep birlikte ağladığını daha önce hiç görmemiştim – ve bir daha asla görmek istemem. Ancak biz o gün kendimizi bu sözle anlatılamaz, acı verici göreve atamıştık: önümüzdeki yıllarda Pinoc-het'nin işgal ettiği bütün alanları tek tek özgürlüğüne kavuşturmak.

Bu görev, artık kendi kendimize başaramayacağımız bir görev haline geldi.

Bu görev için, artık dostlarımızın da bir parça yardımı gerekiyor.

Darbeden birkaç gün sonra, Ulusal Stadyum'un bodrumunda tutuklanan bu genç adamın görüntüsünü David Burnett yakaladı. Bu adamın öldürülmediğini, hayatta kaldığını öğrenmek David'in 25 yıldan uzun bir zamanını aldı. Tüm bu yıllar boyunca, mahkûmlar korkudan onun adını açıklamak istemediler.

TERÖR CİNİNİN KOVULMASI

“Pinochet’yi duydun mu?”

Tanrım. Yine mi o? Pinochet mi? Sabahın bu saatinde olmasın. Hiçbir zaman olmasın. Pinochet! Pinochet! Artık Pinochet’den bıkmıştım.

“Pinochet mi?”

Kendime engel olamamış; yine o korkunç heceleri telaffuz etmiştim. Victoria Sanford –17 Ekim 1998’de şafak sökmeden bir uçak yakalayabileyim diye gelip beni Berkeley’deki otelimden almaya gönüllü olan mezunlardan biri– belki de o ismin her zaman çağrıştırdığı üzücü haberler dizisine gizli kalmış bir haber daha, son yirmi beş yıldır aldığım türden bir haber daha ekleyecekti.

Ama Victoria beni hiç beklenilmeyen bir şeyle şaşırttı. “Lond-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranney.org>

ra'da tutuklanmış," dedi. "Dün gece. Bir İspanyol hâkimin emriyle, Scotland Yard tarafından."

Kendi kendime şöyle dedim; zihnim kendiliğinden, ne tuhaf-tır ki General Pinochet'yle ortak kullandığım İspanyolca'ya dönmüştü: *Esto tiene que ser un sueño*. Bu bir rüya olmalı. Körfezden San Francisco havaalanına doğru giderken bana anlattığına göre, Victoria'nın da o sabah uyandığı zaman tepkisi böyle olmuş – eski Şili diktatörünün tutuklandığı doğru olamaz. Ama radyo haberi ikinci kez tekrar etmiş, sanki spiker de buna inanamıyormuş gibi: Gerçekten de polis önceki gece, Pinochet'nin bir sırt ameliyatı geçirdiği Londra Kliniği'nin etrafını sarmış ve sonra bir ekip içeri girerek ona Hâkim Baltasar Garzón'un emriyle iade duruşmalarına –bizzat soykırım suçlamalarıyla– katılmak üzere tutuklandığını bildirmişti.

Bir saat sonra uçağım kalkarken, hâlâ bu küçük ayrıntılardan başka bir şey bilmiyordum. Uçuyordum – her bakımdan. 11 Eylül 1973 günü öğleden sonra, benim gibi Şilili bir arkadaşımın başına gelenleri hatırladım. Arkadaşım Paris'teydi ve Roma'ya giden bir trene –Palatino, yani yol üzerinde hiç durmayan bir ekspres– yeni binmişti; kapılar kapanınca, aşağıda peronda duran birinin elindeki *Le Monde*'un son baskısı gözüne ilişti. COUP D'ÉTAT AU CHILI. "Şili'de askeri darbe," diye haykırıyordu manşet ona. Ve tren gecenin sonu gelmeyen saatleri boyunca Avrupa'yı geçerken, ona ve onun içinde böyle haykırmaya devam etti; çünkü arkadaşım ne trenden inebilmiş ne de ülkesine, ailesine, arkadaşlarına, cumhurbaşkanına ne olduğunu öğrenebilmişti. Bu haberin içinde sıkışıp kalmıştı. Kim hayattaydı, kim ölmüştü, bize ne olacaktı? Kapılar Fransa'da tıslarken bunların hepsinden habersiz olan arkadaşım, dünyanın öbür yakasında, ta Güney Yarımküre'de, Kissenger'ın bir keresinde dediği gibi, Antarktika'nın kalbine doğrultulan bir hançer gibi Pasifik Okyanusu'nu kucaklayan ülkemizde, diğer milyonlarca yoldaşımızla birlikte benim de kendime aynı soruları sorduğumu nereden bilebilirdi? O gün hepimiz bir radyonun karşısına toplanmış, General

Augusto Pinochet'nin önümüzdeki günler, aylar, yıllar boyunca onunla özdeşleştireceğimiz o boğuk, genizden gelen, haşin sesiyle askeri cuntanın ilk emrini bildiğini dinliyorduk: Sokağa çıkma yasağı esnasında dışarıda yakalanan derhal vurulacaktı.

Birçok Şilili, bundan böyle özel veya kamu yaşamlarının her anına eşlik edecek olan bu sesi daha önce hiç duymamıştı.

Ancak Salvador Allende'nin genelkurmay başkanı Fernando Flores'in gayri resmi danışmanlarından biri olan ben, bütün günlerimi ve gecelerimin çoğunu La Moneda'da, yani başkent Santiago'da idari şubenin bulunduğu sömürge binasında geçiriyordum; 1973 Ağustos'unda bir öğleden sonra burada telefon çalmış ve hattın öbür ucunda, kendini sabırsızca tanıtırken "El General Augusto Pinochet Ugarte"nin kulak tırmalayıcı homurdanmasını duymuştum. Şili'nin barışçı yollarla sosyalizmi kurma denemesinin giderek tükenen gergin haftalarında, Pinochet, ordunun demokratik rejime en sadık üyesi olarak tanınmıştı. Onu süratle Flores'e bağladım – Pinochet'nin o sesinde neler gizlediğinden, tasarladığı ihanetten, kafasında çoktan olup bitmiş olan darbeden habersizdim.

İşte bu kadardı: sadece hızlı bir telefon konuşması. Ama ben sonraki yılları General'in gelecek günlerde muhtemelen yapmış olduğu diğer telefon görüşmelerini kurarak geçirdim: hava kuvvetlerine –Allende'nin öldüğü– cumhurbaşkanlığı köşkünü bombalama emrini verdiği görüşme, Şili Kongresi'ni dağıtan görüşme, Orlando Letelier'i tutuklatma görüşmesi, Enrique París'i sakatlayarak infaz ettirdiği görüşme, Carlos Berger'in ortadan kaybolmasına neden olan görüşme, José Manuel Prada'nın boğazını kestiren görüşme ve Carimen Gloria Quintina'nın diri diri yakılmasına neden olan görüşme.

Bunların hepsini Buenos Aires'ten Paris'e, Amsterdam'dan Washington'a kadar birçok yerde geçirdiğim sürgünde kaydediyordum; neredeyse sapıkça diyebileceğim bir dikkatle, sanki geleceğin bizim için neler hazırladığını fark edemediğim, La Moneda'da o numarayı çeviren ellerin ben ve yurdum olarak benimse-

diğim ülke için neler hazırladığını tahmin edemediğim için kendimi cezalandırır gibi. Evet, oydu. Suçlanacak başka birçok insanın da olduğunu, bu suçların ancak ona yardım eden binlercesi ve kayıtsızca duran milyonlarcası tarafından işlenmiş olabileceğini bilmeme rağmen. Pinochet'ydi, her zaman Pinochet oldu. Bir insan hakları raporunda, diktatörlüğün ilk yılında 180.000 kişinin gayri resmi yollarla tutuklandığını ve tahminen bunların yüzde doksanının işkence gördüğünü okuduğum zaman. Batan bir geminin, mürettebatına hayatta kalmaları ve mücadeleye devam etmelerini fısıldayan kaptanını konu alan bir oyun sahnelediği için, bir esir kampında iki yıl kaldıktan sonra Şili'den sürülen arkadaşım Oscar Castro'yu karşıladığım ve annesinin gizli polisin elinde kayboluşundan dolayı onu teselli etmek zorunda kaldığım zaman. Gazetelerde Şili'nin nüfusunun yüzde 27'si dışında kalanların eline ülkenin gelirinin yüzde 3.3'ünün geçtiğini okuduğum ve bu yavan istatistiklerden gözlerimin önünde yoksulların yüzlerini, Santiago'nun gecekondu mahallelerinde yıllarca birlikte çalıştığım aileleri ve yaşamak için nasıl kedileri yediklerini canlandırmaya çalıştığım zaman. Bir mektupla artık şehri saran çocuk fahişeleri öğrendiğim zaman. Bunların sorumlusu Pinochet'ydi, *ese hijo de puta Pinochet*, benimle dönmeme izin verilmeyen ülke arasında, o iktidardayken artık yaşamamızın mümkün olmadığı normal yaşamlarımızla hepimiz arasında duran, her zaman Pinochet'ydi. Ama yine de onun elleri ve sesine atfettiğim bütün o şeytani taraflar yüzünden, benim için aynı zamanda tuhaf şekilde ruhani, neredeyse cisimsizdi.

Şili'yi kontrolü altında tutan o adamın –onun bilgisi olmadan herhangi bir yerde tek bir yaprağın dahi yere düşmeyeceğini soğuk bir tavırla dile getiren adamın– izlerini sürerek onun geçmişini ve gazete kupürlerini tarıyordum. İpuçları arıyordum ama neredeyse hiçbir şey bulamadım; bulduğum şey ancak bir tahminden ibaretti. Otobiyografisini –1920'lerde Valparaíso limanında geçen kaygısız çocukluğunu, 1930'larda bir askeri okul öğrencisiyken gençlik çılgınlıklarını, içlerinde herhangi bir muha-

lif ifadenin ya da siyasi görüşün yer almadığı, siyasi coğrafya üzerine yazdığı üç vasat kitabını, karmakarışık, tuhaf askeri kariyerini- karıştırırken onun bir şeyler gizlediği, bunu bütün hayatı boyunca kendi benliğine bile açıklamadığı, gerçekte kim olduğunu hiç kimseye söylememeyi küçük yaşta öğrendiği ve bir gün ne hale geleceğini belki aynadaki aksinden ya da karısından bile sakladığı fikrini aklımdan çıkaramıyordum.

Bütün geçmişinde merak uyandıran tek bir olay vardı. 1946'da, baş gösteren Soğuk Savaş'ta çoktan Amerika'nın tarafını seçen Cumhurbaşkanı Gabriel González Videla, Halk Cephesi Koalisyonu'nun bir parçası olarak seçilmesine yardım etmiş olan komünistleri hükümetinden kovmuştu. González Videla, eski müttefiklerinden binlercesini toplayarak kuzeydeki çöl bölgesinde, terk edilmiş ve harap haldeki Pisagua limanının hemen dışında açılan bir toplama kampına göndermişti. Bu tesisin başında, Pisagua'yı yaklaşık otuz yıl sonra, kendi düşmanlarını oradan gemiye yüklemek üzere bir kez daha açacak olan adam bulunuyordu: Kaptan Augusto Pinochet. Ve Pinochet, 1947 yılının bir günü Pisagua'da, Valparaísolu başka bir adam olan Salvador Allende'yle ilk kez karşılaşacaktı; Allende, o günlerde Sosyalist Parti'den bir *diputado* (Kongre üyesi) olarak, mahkûmların içinde bulunduğu koşulları araştırmak üzere gelen bir kongre heyetinin başında bulunuyordu. Ordu tarafından durdurulan Allende, izin verilsin ya da verilmesin ziyaretini tamamlayacağını bildirmişti; Pinochet ise, eğer bunu yapmaya kalkarsa onu vuracağı tehdidiyle cevap vermişti. Pinochet'nin biyografisine göre, günün birinde Şili cumhurbaşkanı olacak olan bu adam iddiasından vazgeçmişti.

General daha sonra bu şiddet dolu karşılaşmanın başına iş açığından endişelenmişti ama Allende, bir daha asla bundan söz etmedi ve 23 Ağustos 1973'te, yani darbeden tam on dokuz gün sonra, Pinochet'yi Genelkurmay Başkanlığı'na atarken bunu kesinlikle hatırlamadı. Pinochet, zeki cumhurbaşkanını ve nerdeyse diğer herkesi öylesine ustalıkla kandırmıştı ki Allende'ye yazdığı bir mektubunda –benim ahizeyi kaldırıp onun o boğuk sesi-

ni ilk duyduğum zamanlarda yazılmış– cumhurbaşkanını ve anayasayı korumak için canını bile vereceğini yazıyordu. Aslında Pinochet, onu bulunduğu rütbeye getiren adamı devirmek için düzenlenen komploya son ana kadar katılmamıştı ama *el General* bu işe bir kez girişince, sistematik olarak bütün rakip ve müttetikleri ortadan kaldırmaya ya da tabi hale getirmeye başladı. Bu onun temel özelliği gibi görünüyordu: sonu gelmeyen, hatta öldürücü bir düşmanlarını aldatma yeteneği. Gri bir görünmezlik pelerinine bürünmüş derin kurnazlık. Bunun için biz İspanyolca'da *cazorro* sözcüğünü kullanırız. Bütün hayatı boyunca gizlenmiş ve ben onca yıl sonra sürgün yerimden onun içyüzünü öğrenmeye çalışırken bile hâlâ gizleniyor. Kaçıp gidiyor. O, sadece sesini telefonda kaydettiğim o üç kısa, masum saniyede cismaniydi benim için. Pinochet, hayatındaki her şeydi. Aynı zamanda da hiçbir şey.

Ama bir gün, bir gün değişecek bu, diyordum kendi kendime; hepimiz, Şili'nin içinde ve dışında kendimize böyle söylüyorduk. Bir gün yurduma muzaffer bir edayla dönecektim ve hepimiz, Pinochet işlediği suçlardan yargılanırken onu seyrederek, onun o af dileyen sesini dinleyerek mutlu olacaktık; o ellerin aşağılanarak kelepçelenişine tanık olacaktık. Ama 1983'te, Pinochet'nin hâlâ kontrolü büyük ölçüde elinde bulundurduğu ülkeme elleri arkasında dönmek zorunda kalan ben oldum. Ve dönüşümle ona biraz olsun yaklaşmadım. General, Şili'den uzakta, heybetli bir güvenlik duvarının arkasında yaşıyordu – ben on yıllık sürgün hayatımı yaşarken. Tanıdığım hiç kimse onu bir andan fazla görememişti. Santiago'da dahi, o hâlâ her şey ve hiçbir şey olmaya devam ediyordu.

Sürgünden sonra yurduma ilk gidişim sırasında bir akşam, şehrin sefalet içindeki kenar mahallelerinin birinden Santiago'ya dönerken, nihayet General Pinochet'yi ilk kez gördüm – ya da en azından kısmen gördüm. Bütün öğleden sonrayı, lanet gerçeklikten en ucuz ve en hızlı kaçış olan benzin koklamaya bağımlılıklarını anlatan, yoksul bir grup gençle birlikte geçirmiştım. Bana

zalim polis baskınlarını ve çocuklarla, onların ailelerinin ihtiyaçlarıyla ilgilenen bir rahibe göre, işsizlik oranının yüzde yetmişe dayandığı bir bölgede iş olmayışını anlattılar.

Beni bu gecekondu bölgesine, o zaman kayınbiraderim olan film yapımcısı Ignacio Agüero götürmüştü ve oradan geri dönerken, tam Antonio Varas ve Eleodoro Yáñez caddelerinin kesiştiği yerde, arabamız keskin sirenler ve bir motorsiklet sürüşü tarafından durduruldu. “Pinochet bu, Pinochet,” diye mırıldandı Ignacio, tedirgin bir şekilde. Siyah arabalardan oluşan bir dizi yanımızdan hızla geçti ve tam bu sırada, pencerelerin birinden beyaz eldivenli bir el çıkarak, kendisine tezahürat eden kalabalığa selam veren yüksek rütbeli kimselerin tipik hareketiyle el salladı. Gülünçtü: Orada bizden başka hiç kimse yoktu.

Sonra gözden kayboldu. Bir hayalet gibi. Elbette Pinochet, benim onu izlediğimden habersizdi. Ama ben yine de General’in benimle alay ettiğini düşündüm – akşamın karanlığında hayaleti andıran eli meydan okur gibiydi: İşte buradayım, sen ve senin gibilerin bana asla ulaşamayacakları kadar yakınınızda; bu benden görebileceğin tek veda. Senin aç gözlerine olduğum kadar uzağım adaletten.

Daha sonra can sıkıntısıyla bu olayın, gelecektekilerin habercisi olduğunu düşündüm. General’in o hayaleti andıran eldivenlerle korunduğunu, yargılanabileceği düşüncesini dahi akıllardan uzaklaştırdığını düşünmeye başladım. Onun her türlü hesap verme ihtimalinden uzak olan o elleri, 1978’de kendi ve adamları için bir af kanunu imzalamıştı ve bundan on yıl sonra halkoylamasını kaybettikten ve 1990’da ister istemez iktidardan çekilmek zorunda kaldıktan sonra bile, ilk kez yıllar önce duyduğum o ses, yeni demokratik Şili’de biri ona dokunmaya cesaret ederse ülkeyi yeni bir darbeye tehdit etmeye devam ediyordu; General –yetkililerden, Pinochet’nin salak oğlunu milyoner yapan kirli iş anlaşmalarının araştırılmasını reddedecekleri yönünde söz almasına rağmen– aslında memurlarından herhangi birinin tanıklığa çağrılmasını engellemek için iki farklı ayaklanmayı sahneye ko-

yuyordu. Eski diktatörün tehditleri boşa olmazdı – o ki demok-rasiye dönüşün ilk sekiz yılında Genelkurmay Başkanı olarak kaldı. Ve Mart 1998’de her zamankinden daha da kibirli bir şe-kilde ordudan ayrılarak Daimi Senatör olduğu zaman, politikaya emretmeyi ve düşmanlarını kendisiyle arkadaşlarına yönelik bir harekette bulunmamaları konusunda ikaz etmeyi sürdürdü; ken-di atadığı hâkimlerle dolu olan Yargıtay ise, insan haklarıyla ilgi-li her türlü suçlamayı ele almayı reddediyordu. Bense –artık uzakta, Şili’ye geri dönmemeye karar vermiş bir sürgün olarak– bütün bunlar olurken, kendi kendime onun bizimle sonsuza dek alay edeceğini, ondan ve onun mirasından asla kurtulamayacağı-mızı söylüyordum. Beyazlar içindeki o eller, bir kez olsun yaptık-larıyla ve başka ellere yaptırdıklarıyla yüzleşmek zorunda kalma-dan mezara gidecekti.

Ama artık tarihin General Pinochet’nin bilekleri ve parmak-ları için başka planları var gibi görünüyordu. Başka eller, yani İngiliz polisinin elleri, onun ve bizim hayatımıza şimşek gibi girmiş; İspanyol bir hâkimin elleri bu zorbayı köşeye sıkıştır-mıştı.

Belki de zihnimdeki ona dair parça parça görüntüler –o cisim-siz ses; o soluk gazete kupürleri; saklanarak geçen bir hayatın parçaları; o beyaz, beyaz eldiven– nihayet olası bir vedanın ileri-yi gören habercileriydi. En sonunda ben ve ülkem General Au-gusto Pinochet’ye veda etme şansını yakalayacak mıydık?

* * *

Inan bana General: Londra’da tutuklanman, hayatında başına gelmiş olabilecek en iyi şey.

Kendini hiç ikaz edilmeden yakalanmış halde bulmanın, canın istediği zaman Chelsea sokaklarında yürüyememenin, gelecekte se-ni nelerin beklediğini bilmemenin hoş bir şey olamayacağını anlıyo-rum. Bunu, senin adamların gecenin bir yarısı gelip onları götür-dükten sonra, kaldıkları yerler beş yıldızlı Londra kliniklerine hiç benzemeyen bir sürü Şili’ye sorabilirsin.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ama eğer korkuyorsan, kendini yalnız hissediyorsan ve sırtından vurulduğunu düşünüyorsan, belki de kaderin sana, hayatının sonunda ruhunu kurtarmak için tam zamanında bir şans verdiğini düşünmelisin. Sen, son yirmi beş yıldır bir yanılgıyı yaşadın; kendinin eğreti bir taklidini yaratarak saplantılı bir şekilde onu haklı çıkarmaya çalıştın. Ebedi sadakat yeminleri ettiğin adama, Salvador Allende'ye ihanet ettiğini bilerek.

Bu ilk hainliği diğerleri izledi; kaçınılmaz olarak çığ gibi büyüyen ihanetler. İlk büyük suçun daima birçok yenisiyle örtülmesi gerekir. Diktatörler, zincirlerinden boşandırdıkları şeytanlardan kaçabilmek için mutlak güce özlem duyarlar. Hayaletlerini susturmak için, etraflarında kendilerini pohpohlayan aynalardan ve önlerinde diz çöküp, evet, siz hepsinin en güzeli, en iyisi, en bilgilisisiniz, diyerek onları bunlara inandırmaya çalışan danışmanlardan bir duvar olsun isterler.

Ve sen de sonunda onlara inandın, General.

Kendini yaptıklarından ve yapmakta olduklarından, seni masun kılacağını zannettiğin o yalıtkan duvarlarla; kimsenin senden hiçbir zaman hesap soramayacağı, senin için tek bir kanunun, yoldaşların içinse farklı bir kanunun olduğu inancıyla korudun. Ve Şili halkı seni demokrasiyi kabul ederek iktidardan çekilmek zorunda bıraktığı zaman hâlâ tuhaf bir içgüdüyle bütün ülkeyi, yaptığın işler ve söylediğin sözlerden tek birinin dahi hesabını vermek zorunda kalmayacağını bir geçiş dönemine, yurttaşların her zaman ağızlarından çıkana, hatta düşüncelerine dahi dikkat etmek zorundayken, söylemek istediğini söylemekte ve yapmak istediği şeyi istediği zaman yapmakta özgür olanın sadece sen olduğu bir geçiş dönemine malikûm ettin.

Bizler, senin silahlarının korkusuyla kabul ettiğimiz koşullar altında gerçek duygularımızı dile getiremiyor; senin bir hareketimizi beğenmezsen yerinden fırlayıp oyunun oynandığı masayı devireceğinden, senin kozunu oynamaya cüret eden oyuncuyu vuracağından korkuyorduk. Biz demokrasimizi geri aldık General, ama bu demokrasinin ne kadar uzağa ve derinlere gidebileceğini sen belirledin.

Sonra sen dünyayı ülkenle karıştırdın. Sana göre nezaket ve medeniyetin sembolü olan bir ülkeye, İngiltere'ye seyahat edebileceğini zannettin. Mapocho gibi Thames'in kenarında yürüyebileceğini sandın. İngilizlerin Şili'nin kural ve anlaşmalarına saygı göstereceğini, Şili gibi boyun eğeceklerini zannettin. Margaret Thatcher'la çay içtiğin için korunacağını sandın.

General, senin kendi kendini tuzağa düşürdüğünü; gerçeklik duygunu şaşırtarak iradeni her zaman başka herkese dayatabileceğin ve yanı başında diğer insanlara yaşattığın acıya asla dönüp bakmak zorunda kalmayacağın hayaliyle seni uyutan ve sonunda kör edenin, bizi idare ettiğin o gurur olduğunu düşünmek iki misli zevk veriyor bana.

Bilmeni isterim ki, General, ben ölüm cezasına inanmıyorum. Benim inandığım şey, insanın kurtuluşudur. Seninki bile olsa, General Augusto Pinochet. Yirmi beş yıldır bu anın gelmesini bu yüzden bu kadar çok istedim: en azından ölmeden önce bir kez olsun senin o gözlerinin oğullarını, kocalarını, babalarını ve kardeşlerini kaçıracak ortadan kaldırdığın kadınların o kara, parlak gözlerine bakmak zorunda kalmasını; bütün kadınlara tek tek.

Onların, senin verdiği ya da asla engel olmadığı bir emirle hayatlarının nasıl parçalanıp mahvolduğunu sana anlatma fırsatlarının olmasını istedim. Her gün kurbanlarının hikâyelerini birbiri ardına dinlemek zorunda kalsan neler olur, öğrenmek üzereyim. Onların varlığını fark etmek zorunda kalsan.

Sen Tanrı'ya inanıyorsun, General, bu benim kendime tanımadığın bir rahatlık ama sen böylece, o bilge, merhametli ve sert efendinin hayatın sona ererken sana gönderdiği şeyin anlamını çözebilirsin: tövbe-kâr olma şansı. İşlediğin suçların şiddet dolu dairesine girebilir ve af dileyebilirsin. Biliyor musun, Don Augusto? Bence, bildiğim kadarıyla, bu sana yeter. Bu ceza sana yeter. Bunun, sevdiğini ve bütün bunları onun için yaptığını söylediğin ülkeneye ne kadar büyük bir katkısı olacağını bir düşünsene: Paylaştığımız bu yurdun zahmetli barış denemesinde birkaç adım atmasına yardım edebilirsin; bu da ancak bize yapılanlar hakkındaki korkunç gerçek ortaya

çıkarılır ve itiraf edilirse, sen bize veya kendine yalan söylemeden bu yaralayıcı gerçeği arayışa katılırsan mümkün olabilir.

Tarihin, dinin ve edebiyatın –Dostoyevski’yi düşün, evet, bir Rus olsa bile!– bize öğrettiklerini hatırla: Bir suçlunun başına gelebilecek en iyi şey yakalanmaktır, çünkü yapayalnız hücresinde, geçmişini kendisinden saklamak için kullanmaya alıştığı savunma araçları olmadan, bazen bir anlık mucizeyle mahkûmun kalbinde bir pencere açılır, kendini bilmeye ve kurtuluşa açılan bir pencere.

Tabii, senin bu fırsatı gerçekten özgür bir adam gibi, korkusuna tövbe ederek hayatının sırrını çözen biri gibi hareket etmek için kullanmanın, kendini birden insanlığın büyük çoğunluğunun gördüğü gibi görmenin ve kendimizi neden senden arındırmak istediğimizi anlamamanın mümkün olamayacağının da farkındayım. Senden ve yüzyılımızın diğer birçok despotundan arındırmak.

Aunque nunca es demasiado tarde, General.

Vakit hiçbir zaman geç değildir, General.

* * *

11 Eylül 1973 sabahı, Cumhurbaşkanı Salvador Allende, bir an öleceğini anlamış olmalıydı. Evet, tarihte birçok insanın hatırladığından çok daha fazla dehşetli eylüller vardır; evet, başka bir eylülün on biri, salı günü daha var ki o gün de ölüm gökten yere inmişti: O gün Santiago’da Hawker Hunter’lardan bomba ve füze yağıyordu; darbenin öncüleri orduyu arkalarına almış ve verilen bir ultimatomla çoktan sivilleri yok etmeye başlamıştı.

Allende, o zamana dek yanında savaşmış olan yüz kadar yardımcıını çağırarak bütün kadınların ve silah kullanmayı bilmeyen bütün erkeklerin derhal cumhurbaşkanlığı köşkünü terk etmelerini istemişti. Cumhurbaşkanının kurtardıkları arasında, kendi hamile kızı Beatriz ve demokratik sosyalist hükümetin son üç yılında Allende’nin siyasi danışmanı ve sırdaşı olan, yirmi dokuz yaşındaki Catalán avukat Joan Garcés de bulunuyordu. İspanyol Büyükelçiliği tarafından Şili’den kaçırılan Garcés, uçağı kansız bir devrime girisen ülkeden ayrılırken, ölen cumhurbaş-

kanını ve bu askeri darbenin diğer kurbanlarını asla unutmaya-
cağına yemin etti.

Yıllar sonra, Augusto Pinochet'nin oğlu –bütün o milyonları
sevgili babasının idaresi sırasında biriktiren kişinin ta kendisi–
babasının değil Joan Garcés'in yurtdışına kaçmasına izin vermek,
nasıl olup da onun kalbine bir kazık saplamadığından şikâyet
ediyordu.

Bir kereliğine de olsa, Pinochet'nin oğlu haklıydı.

Garcés, bundan sonraki on yıllar boyunca, avukatlık ve daha
sonra memleketi İspanya'da parlamenterlik görevini de ihmal et-
meden, General Pinochet'nin suçlarından dolayı yargılanmasının
mümkün olduğu fikrinden hiç vazgeçmedi. Salvador Allende'nin
adını taşıyan bir kurum kurarak işyerinde ve evinde birkaç oda-
yı yığınla dosya ve bilgiyle doldurdu ve kurulmasına yardım etti-
ği bir dernek olan İlerici Avukatlar'ın başkanlığında, yabancı dik-
tatörlerin İspanyol mahkemeler karşısında sorumlu kılınabilme-
si için bir kampanya başlattı. İlk hayalperestçe bir girişim ola-
rak görülen bu kampanya, İspanya bir dizi antlaşmaya, özellikle
de Avrupa İşkence Sözleşmesi'ne imza attığı zaman hukuki açı-
dan daha geçerli bir hale geldi. Yeni demokratik Şili'nin idareci-
lerinin Pinochet'yi adaletin önüne çıkaramadıkları ya da bunu is-
temedikleri anlaşıncı, akrabaları infaz edilen ya da kaybolan in-
sanlar da Joan Garcés'e, yani sayısız saatler boyunca onların hi-
kâyelerini, tanıklıklarını, suçlamalarını dinlemiş olan adama baş-
vurdular. Belki Garcés ve meslektaşları bir ceza koparabilirlerdi.

5 Temmuz 1996'da, Audiencia Nacional, yani İspanya Yüksek
Mahkemesi, bir grup avukatın Valencia mahkemesinde General
Augusto Pinochet'ye ve diğer cunta üyelerine karşı, Şili'deki İs-
panyol vatandaşlarının ölümü ve kayboluşlarıyla ilgili bir iddi-
anameyi sunmalarına izin verdi. Bu, Pinochet'ye karşı açılan bir-
çok ceza davasının ilkiydi. Bundan sonra da büyüyen dosyaya Şi-
lili kurbanlar eklendi.

Bu çabalar hemen gözle görülür bir meyve vermedi – Pinoc-
het'yi İspanya'ya gitmek konusunda endişelendirmek dışında;
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranthey.org>

ancak Pinochet aynı endişeleri İngiltere'ye, Şili ordusu için silah edinme işiyle, kendisi ve ailesi için yüklü komisyonlar aldığı söylenen iş anlaşmalarını birleştirmek üzere sık sık ziyaret ettiği ülkeye karşı taşııyordu. Ve her seferinde, Londra'da başka yerlerde, rütbesi ve diplomatik pasaportunun getirdiği bütün onur ve ayrıcalıkları kabul ederken, yurtdışındaki düşmanlarının bu çabalarından fazla kaygı duyuyor gibi görünmüyordu hiç.

Bense onun haklı olduğunu düşünüyordum. Aslında bir sabah –herhalde doksanların ortalarında bir sabahtı– Hollandalı dostum Max Arian'ın nefes nefese beni aradığını hayal meyal hatırlıyorum.

“Onu neredeyse yakalıyorduk.”

“Kimi?”

“Pinochet'yi. Burada; Amsterdam'da, Amstel Oteli'nde kaldığını öğrendik – ve Uluslararası Af Örgütü tutuklanması için bir hâkim görevlendirmeye karar verdi. Ama birileri onu uyardı ve bir şey yapamadan oradan ayrıldı. Ama en azından onu alelacele oradan çıkarttık, onu terlettik.”

Bu kovalamacaların sınırı buymuş gibi görünüyordu: onu terletmek. Bugün dünyada kaybedilmiş davalar uğruna savaşılan umut dolu ütopyacıların verdiği birçok mücadele gibi, diye düşünüyordum kendi kendime; idealistçe, neredeyse imkânsız bir arayış. Azimlerine, asla vazgeçmemelerine duyduğum hayranlığa karşın, kendilerini kandırdıklarından şüphem yoktu.

Eğer Garcés'in kendine biçtiği görev, tuhaf bir biçimde soyadı aynı harflerle, G-A-R ile başlayan başka bir İspanyol tarafından desteklenmeseydi, belki de tarih benim karamsarlığımı haklı çıkaracaktı. Baltasar Garzón, uyuşturucu tacirleri, Basque ayrılıkçı örgütü ETA yetkilileri ve sonra da ETAlı teröristlere işkence etmek ve onları ortadan kaldırmak üzere yasadışı ekipler kuran sosyalist hükümet üyeleri aleyhine korkusuzca davalar açarak, Audiencia Nacional'in en genç hâkimi olarak adını duyurmuştu. Garzón 1996'dan beri, Arjantin askeri diktatörlük rejimi sırasında İspanyol vatandaşlarının ölümünü araştırıyor ve bu ci-

nayetlere karışan Arjantinli memurların iadesini talep ediyordu. 1998 yılının ortalarında, Garzón, Garcés'in dosyaladığı ve başka bir hâkimin üzerinde çalıştığı davaları devraldı.

Bu iki adam –iddianameyi hazırlayan avukat ve bu iddianame üzerinde hüküm vermeye çalışan hâkim– Uluslararası Af Örgütü tarafından, Pinochet'nin 8 Ekim'de bir sırt ameliyatı için Londra'daki bir kliniğe gittiği ve sonraki on gün boyunca orada yatacağından –Hollandalılar onu yakalamaya kalktığında yaptığı gibi– kaçamayacağı konusunda bilgilendirilince, harekete geçtiler.

Garzón, gizlilik ve büyük bir süratle çalışarak, Augusto Pinochet Ugarte'nin, yani bir adalet kaçağının tutuklanması için uluslararası bir tutuklama emri çıkartıp bunu Interpol'e gönderdi.

Bu, zamana karşı bir yarıştı. Büyük mücadelecı gazeteci Hugh O'Shaughnessy, 15 Ekim'de *London Guardian*'da, General'in Londra'da bulunuşunu ifşa ederek, İngiliz cerrah Sheila Cassidy'ye işkence edip başka birçok insanı öldüren bu adamın yakalanmasını ümit ettiğini söylediği bir yazı yayınlamıştı. Şili Büyükelçiliği, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na beklemede herhangi bir girişimin olup olmadığını sorduğunda, belli ki İngilizler olacakları gizleyerek, bu konuda bir bilgileri olmadığı cevabını verdi. Buna rağmen Pinochet'nin maiyetinde bulunanlar endişelendiklerinden, 17 Ekim'de hasta eski diktatörle birlikte oradan kaçmayı planlıyorlardı.

Ama çok geç kalmışlardı. Onlar kaçmadan önceki gece, akşam saat 9:00 sularında, İngiliz sulh hâkimi Nicholas Evans, uzun bir çalışma gününün ardından eve döndüğünde tutuklama emrini imzalamayı kabul etti. Birkaç saat sonra, tam olarak saat 11:25'te ise, Scotland Yard dedektifleri aniden kliniğe girerek Joan Garcés'i öldürmeme hatasına düşen adama tutuklandığını bildirdiler. General Augusto Pinochet'ye haklarını okuyarak, Hâkim Baltasar Garzón'un onu soykırım ve insanlık suçlarıyla yargılamak üzere Madrid'de beklediğini bildirdiler.

Bense artık her sabah şafak sökmeden uyanıyorum. Kesin olarak söylemek gerekirse, 4:48'de. Daha da kesin olarak söylemek gerekirse, Pinochet'nin yakalanmasından bu yana – Berkeley'deki o ilk şafaktan beri. Elimde değil, gözlerim o delice saatte kendiliğinden açılıveriyor ve burada, Kuzey Carolina'daki evimin sessizliğinde radyoyu açıp karım Angélica'nın burada yazamayacağını küfürlerini duymamaya çalışarak, endişeyle yerel istasyonumuzdaki BBC haberlerini dinliyorum – Londra saatine göre, sabah saat onda. İçimdeki zorlayıcı bir nöbetçi benden son gelişmeleri takip etmemi istiyor; diktatörün başına yeni bir şey gelmişse bundan, onun nihai kaderine dair su yüzüne çıkan her türlü ipucundan hemen haberim olmalı.

Bu aceleme rağmen, General Pinochet'nin bu yargılanışının kolay olmayacağını ve çabuk bitmeyeceğinin de farkındayım. Bu adama, olması gerektiği gibi, kurbanlarına tanımadığı hakların hepsi veriliyor. Ona bir şey itiraf ettirmek için kimse kızlarına tecavüz etmeyecek, onu hapse tıkanları teşhis edemesin diye kimse gözlerini çıkarmayacak, aman dileylene kadar elli gün ve gece boyunca kimse onu başparmaklarından asmayacak ya da kendini savunmak için konuşmasın diye ağzını bantlamayacak veya bir yumrukta dişlerini dökmeyecek. Avukat tutma hakkı elinden alınmayacak, akrabalarına nerede bulunduğu dair yalanlar söylenmeyecek, tıbbi bakımdan mahrum kalmayacak.

Buna karşı çıkamam: Bu dünyada doğmuş her insan gibi, General de suçluluğu kanıtlanana kadar masum sayılmalıdır. Anlamı da uygulamada işkence gibi sonu gelmeyecek bir adli yargılamalar dizisidir. Sanığın en iyi avukatlara para ödeyecek kaynaklara sahip olduğu her vakada olduğu gibi, ilerisi dilekçeler, hukuki emirler, celseler ve hukuki çekişmelerle doludur. General'in iadesi davası her gün yeni bir saldırı getirmektedir ve getirecektir. Aslında 16 Ekim'de Pinochet'nin tutuklanmasına yol açan, aceleyle çıkarılan geçici emir kısa zamanda yetersiz kaldı

çünkü bu emir sadece diktatörlüğün ilk on yılında öldürülen İspanyol vatandaşlarını konu alıyordu ve 17 Ekim'de Şili hükümeti tarafından İngiltere'de iadeyi gerektiren bir suç teşkil etmediği gerekçesiyle reddedildi; bu nedenle, 18 Ekim'de Garzón tarafından, İngiliz hukukuna göre özenle hazırlanan ikinci bir emir çıkarıldı; nerede işlenmiş olursa olsun işkencenin bir suç olduğunu dile getiren bu emir, 22 Ekim'de Pinochet'nin soykırım ve terör suçlarıyla yeniden tutuklanmasıyla sonuçlandı.

Pinochet'nin avukatları bu yeni emre de karşı çıkmaktadır ve şu anda (Yüksek Mahkeme olarak da bilinen) Eyalet Mahkemesi'nde müzakere edilen bir ihtar müzekkeresi ve bir red dilekçesi bulunmaktadır. Bu üç hâkimin kararı ne olursa olsun, onları izleyen bizleri bekleyen şeyler son bulmayacak gibi görünmektedir: hepsi de diğer ülkelerdeki yargıtaayların İngiltere'deki dengi olan Lordlar Kamarası'nın hukukçu üyelerine kadar, İngiliz adalet merdivenini bir yılan gibi tırmanacak olan adli tetkik talepleri ve tetkikin gözden geçirilmesi talepleri, temyiz ve karşı temyizler. Bu hiç bitmeyen dava, her şey sona ermeden önce kim bilir kaç kez bu üyelerin karşısına çıkacaktır; yani eğer İçişleri Bakanı kendi takdir yetkisini kullanarak müdahale etmeye karar verir de seksen iki yaşındaki Şilili General'i apar topar memleketine göndermezse; henüz gerçekleşecek gibi görünmeyen nihai bir karar olmasına karşın, kimilerine göre, eğer gerçekleşirse, bu karara İspanyol hâkimi adına hareket eden Kraliyet Ceza Takibat Servisi hukuki olarak karşı çıkabilir.

Yorucu adli karmaşalarına rağmen, Pinochet'nin yargılanması –sadece onun tutuklanışının yasallığını belirlemeye çalışan– ilk aşamalarında dahi, sıradan bir dava değildir. Sonucu, önümüzdeki on yıllar boyunca bütün önemli yasal ve insan hakları meselelerini belirleyebilir. General'in masumiyeti ya da suçluluğu sorusundan önce, başka meselelerin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Eski bir devlet başkanı, yönetimi sırasında işlendiği iddia edilen suçlardan dolayı yargılanabilir mi? Onun ülkesinde hâkim olan af –ya da o ülkenin yasalarının kendisine sağ-

ladığı dokunulmazlık– yabancı bir ülkede geçerli midir? Bir İngiliz mahkemesi –ya da söz konusu olan bir İspanyol mahkemesi– Şili’deki yasa ihlalleriyle ilgili iddianameleri ele alabilir mi; bunlar İngiliz ve İspanyol vatandaşlarını ilgilendirmese dahi? Uluslararası hukuk ne zaman ulusal hukukun yerine geçer? Ve yurtiçinde işlenen suçları yargılama hakkının birinin ülkesi dışındaki mahkemelere verilmesinin ulusal egemenlik açısından sonuçları neler olabilir? Küçük ülkeler, Pinochet’ye karşı girişilen bu türden bir hareketin, göz yumulduğu takdirde, kendilerine karşı güçlü bir silah olarak kullanılabileceğinden korkmalı mıdır? Veya güçlü ülkeler bunun gibi bir yargılamayı, gelecekte emrini verdikleri ya da kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri iddia edilen (çoğunlukla da hakikaten gerçekleştirdikleri) müdahalelerden dolayı tutuklanabilecek olan kendi liderleri ve askeri personellerine karşı bir tehdit olarak mı görecektir?

Pinochet’nin yakında gerçekleşecek olan bu yargılaması, geçtiğimiz yıllarda Balkanlar’da ve Ruanda’da, önceki on yıllarda da Kamboçya ve Etiyopya’da meydana gelen zulümlerle ilgilenmek üzere kurulan uluslararası mahkemeleri nasıl etkiler? Halklarından çaldıkları paralarla zengin sürgün hayatı yaşayan diğer diktatörlere; Senegal’de Hebré, Fransa’da Duvalier, Suudi Arabistan’da İdi Amin, Brezilya’da Stroessner, Zimbave’de Mengistu gibi diktatörlere karşı girişilen başka yasal hareketleri ne yönde değiştirecektir? Ya binlerce Amerikalı, Orta Amerikalı ve Karayipli mülteci geri çevrilirken, ABD’ye iltica hakkı tanınan ve Florida sularında neşe içinde yüzmekte olan Salvadorlu ölüm mangası kumandanları García ve Vides Casanova? Fidel Castro’nun –Pinochet’nin en büyük düşmanı– paradoks kabilinden, zihninin devlet başkanlarının dokunulmazlığına karşı bu saldırıyla meşguliyetini dillendirerek, özel korumasına yurtdışı seyahatlerinde eğer kendisine karşı böyle bir teşebbüste bulunulursa ölümüne savaşına emri verdiğinin söylendiği Küba’da, bu bir şeyleri değiştirecek mi? Pinochet meselesi, günümüzün erken emekliliği düşünen güçlü adamlarını (Mobutu ya da Miloseviç gibi) iktidar-

dan çekilerek sonuna kadar savaşmak konusunda daha mı istekli kılacak – örneğin Liberya, Endonezya ya da Irak gibi yerlerde, eğer artık yurtdışındaki nihai sığınaklarda güvenlik sağlanmazsa?

Özetle: Sermayeden iletişime ve üretime kadar her şeyin küreselleştiği bir zamanda, adaletin, onun küreselleşmesinin durumu nedir? İnsanlığın yeniden tanımlandığı ve sınırları aşarak birleştiği bir çağda, kim insanlığın adına konuşuyor ve kim o insanlığın adına yargılayarak cezalandırıyor?

Bu yargılamanın yıllar süreceği kuşkusuz. Bir o kadar da menfaat barındırdığı.

Oyuncular sadece bir köşede General ve onun çok paralar ödenen avukat takımı değil (eğer gazetecilerin onun ailesinin uyuşturucu ticaretiyle olan ilgisinden kazandığı paralar hakkında yazdıkları doğruysa, Pinochet bunu karşılayabilir) ve diğer köşede de İspanyol hâkimi adına hareket eden İngiliz savcılığı ve sayısız kurbandan ibaret değil. Bazıları ortada, bazılarıysa karanlıkta gizlenen başka bazı aktörlerse, duruşmaya hâkim olarak gidişatını değiştirmeye çalışıyorlar: adli makamlara ve onların özerkliğine saygı duyduklarını iddia eden bu diğerleri, adaletin hiçbir zaman bir boşluk içerisinde işlemediğinin ve diplomasi-den kamuoyuna kadar, daha az görünür birçok etkenin de davanın nihai sonucunu tayin edebileceğinin farkındalar.

Bır süreçle doğrudan ilgili olan üç ülkeden (General'in yargılanmakta olduğu İngiltere, iddianamenin kaynağı olan İspanya ve elbette zavallı Şili) başka ülkeler de mücadelenin içine giriyor. Fransa ve Belçika'daki, Hollanda ve Almanya'daki, İsviçre ve İngiltere'deki davacılar da, idaresi sırasında kendi vatandaşlarının ölümünden dolayı Pinochet için tutuklama emirleri çıkarmanın mümkün olup olmayacağını araştırıyor ve eğer İngilizler eski diktatörü salıverirse, onu adaletin karşısına çıkarabilmek için sıraya giriyorlar. Amerika şu ana kadar davadan ihtiyatla uzak durdu ama General olası özgürlüğüne kavuşmak üzere yakındaki bir İngiliz havaalanına gönderilen bir Şili askeri uçağıyla kendini

yurduna dönerken bulursa, ABD hükümeti pek de mutsuz olmayacaktır. Amerika'nın tek endişesi, eski bir devlet başkanının (ya da başka bir yüksek rütbeli memurun) insanlık suçlarıyla yabancı bir ülkede yargılanmasının bir örnek ve gösteri haline gelmesi değil – Kissinger gibi, George Bush Sr. ve uluslararası planda yurtdışında terörü teşvik etmekle suçlanan ve suçlanabilecek olan başka kimselerin adı ısrarla ortaya çıkıyor. Washington kurumunun endişesini arttıran şey, bunun Şili, yani demokrasisini Amerika'nın bozduğu ve mahvolmasına yardım ettiği ülke oluşudur.

General Pinochet'nin her türlü şekilde yargılanması, zorunlu olarak bu skandal müdahalenin çok daha kirli ayrıntılarını gün ışığına çıkaracaktır. Ve yine Amerika'nın, Pinochet'nin bir Washington mahkemesinde, Allende'nin eski dışişleri ve savunma bakanı Orlando Letelier'in ve onun Amerikalı yardımcısı Ronni Moffit'in öldürülmesi emrini verdiği suçlamasıyla yüzleşmesi konusunda gösterdiği skandal nevinden isteksizliği ortaya koyacaktır. Bu gizli operasyondan doğrudan sorumlu olan adamın, Şili gizli polis örgütünün eski başkanı olan Manuel Contreras'ın Santiago'da hüküm giymesinin ve hapis cezasını şu anda özel olarak onu ağırlamak üzere yapılmış lüks bir hapishanede çekiyor olmasının tek nedeni, ABD baskısıdır. Ya Şililileri Pinochet'yi vermek zorunda bırakmak için de benzer taleplerde bulunulursa? Bu duruşma –ABD başkenti sokaklarında iki kişiyi havaya uçuran bir devlet başkanının duruşması– terörist başının Amerikan haber alma örgütleri ve Amerikan çokuluslu şirketleri tarafından iktidara getirildiği göz önüne alındığında, medyada nasıl bir etki yaratır? Ama dahası var: İspanyolların Pinochet'ye karşı iddianamesi, büyük ölçüde onun gizli servisinin, CIA'in de yardımıyla 1970'lerde Şili, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'ın kendi ülkelerinde ve diğer bölgelerdeki siyasi hasımlarını izlemelerine, işkence etmelerine ve öldürmelerine olanak sağlayan ve Kondor Operasyonu adıyla bilinen bir terörist gizli anlaşmasının yaratılmasında nasıl bir payı olduğuna dayanmaktadır.

Bu operasyonda Şili ordusunun Nikaragualı zorba Anastasio Somoza'ya, 1979'da Sandinistalar onu iktidardan indirmeden önce yaptığı yardımı ve Arjantinlilerin ABD'nin önyak olmasıyla El Salvador'daki ölüm mangalarına verdiği desteği söylemeye bile gerek yok.¹ Ben bu nedenle basında Şili hükümetinin bu mesele- nin çabucak çözülebilmesi için İngiliz ve İspanyollara diplomatik baskı uygulamak hususunda ABDli müttefiklerinin yardımını te- min ettiğine dair çıkan haberlere şaşırıyorum.

İngilizler şimdilik fikrinden cayacağa benzemiyor. Bu bir İşçi Partisi hükümeti ve Jack Straw (nihai olarak iadenin gerçekleş- mesine izin verilmesi ya da General'in bozuk sağlığından ve ya- şından dolayı duruşmaların bir noktada kesilmesi hususunda önemli kararları vermesi gereken İçişleri Bakanı) da Allendeli yıl- larda genç ve ateşli bir sosyalist olarak devrime destek vermek üzere Şili'ye gitmişti. İngiliz basını ve entellektüellerinin büyük bölümünün yanı sıra, İşçi Partisi'nin sol kanadı da Pinochet'nin ve onun sevgili dostu olan ve General'in Şili'ye demokrasiyi ge- tirdiği için kutlanması gerektiği gibi gülünç bir beyanda –serbest piyasa yanlısı Thatcher'ın İngiltere'ye sosyalizmi getirdiğini söy- lemekle hemen hemen aynı şey– bulunan Demir Leydi'nin küçük düşmelerinden memnun.

Ancak İspanya'da muhafazakâr Başbakan José María Aznar hükümeti, Garzón'un davasını engellemek, hatta sabote etmek için elinden geleni yapmaktadır. Aznar'ı endişelendiren şey, Şili- li işadamlarının İspanya'nın Şili'deki büyük ekonomik çıkarları aleyhindeki –bazıları üstü kapalı, bazılarıysa gayet açık– tehdit- leridir. Ancak İspanya'daki hâkim antifaşist kamuoyu –kamuoyu yoklamasına katılanların yüzde 90 ıla 95'i Pinochet'nin Mad-

1) Bu ikincisi, Arjantin ordusunun 1982 yılında Malvinas'ı işgal ederken, Was- hington'ın tarafsızlığına güvenebileceğini düşünmesinin nedenlerinden biri- dir. Ancak Amerikalılar, İngiliz NATO müttefiklerine bağlı kalmıştır – Pi- nochet'nin, komşusu Arjantin'e karşı bu savaş girişimine gizlice yardım etti- ği ise şimdi ortaya çıkmaktadır. Thatcher'ın Westminster'dan, Güney Atlan- tîk'teki bu savaşı ve sonraki seçimleri kazanmasında büyük payı olan bu adamı serbest bırakmasını istemesinin nedenlerinden biri de budur.

rid'de yargılandığını, İspanyolların bu Şili hayranı ve Franco'nun öğrencisine, Franco'nun kendisine yapamadıklarını yaptıklarını görmek istiyor- Aznar'ın önüne geçiyor. Öte yandan iki yıl içinde seçim olacak ve kampanya sırasında Pinochet'nin sanık sandalyesinde olması, halka her gün Aznar ve arkadaşlarının Pinochet ve Franco'yu yaratan faşist Katolik milliyetçiliğinden gelen köklerini ve sağ kanadını eğer yeniden iktidara gelmek istiyorsa gözden uzak kalması gerektiğini hatırlatacağından, muhafazakârların en kötü kabusu olur. Bu nedenle İspanyol hükümeti, ihtiyatlı bir şekilde iade davasının yolunu tıkayarak onu zayıflatmaya çalışacaktır; ancak bu sırada kendi kendini yok etmekten de sakınmalıdır. Bu yüzden bugüne kadar, hükümetin adli yetkililerinin Garzón'un bu davadaki yargılama yetkisini reddetmeye da onu örneğin iddianameye yeni davalar eklemekten alıkoyma- yönündeki bütün rezilce girişimleri, Madrid'deki farklı mahkemeler tarafından defalarca reddedilmiş ve İspanyol basınında da kınanmıştır.

En azından üç kıtada ve benim sayamayacağım kadar çok engele karşı oynanan bu çok taraflı satranç oyunu, hepsi de Pinochet'nin bir yandan ülkeyi yabancı yağmacılara açarken, diğer yandan da kâr getiren kamu teşebbüslerini gülünç denecek kadar düşük fiyatlarla özel spekülâtlörlere satma politikası sayesinde Karun kadar zengin hale gelen uluslararası şirket ortaklıklarının üyeleriyle bunların Şili'deki zengin denklerini de hesaba kattığımız takdirde içinden çıkılmaz bir hale gelir. Sadece bu kadar mı? Son yirmi yılda General tarafından cömertçe ödüllendirilen çeşitli silah tacirleri ile tank, uçak, füze ve gemi satıcıları da şimdi bağılılıklarını göstermektedir.

Öte yandan oyuncu kadrosu, başka iki uluslararası rakiple zenginleşmektedir. Yıllardır Pinochet gibilerini adaletin önüne çıkarmak için mücadele veren ve bu davayı kaynaklarının, bilgilerinin ve yeteneklerinin sınanacağı bir fırsat olarak gören uluslararası insan hakları grupları koalisyonu burada kati bir önem taşımaktadır. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları Bekçisi ve İş-

kence Kurbanları Merkezi, ceza takibat ekibinin parçası olmak istemiştir ve hiç durmadan bilgi toplayarak basın toplantıları düzenlemektedir. Bütün bu sivil toplum örgütlerinin yardımına, bu oyunun başka bir önemli kahramanının sürpriz ortaya çıkışı koşturmuştur: *Piquete de Londres*. Temel olarak Avrupa ülkelerinden, ayrıca dünyanın başka yerlerinden de, gelen yüzlerce (bazen de binlerce) Şilili sürgün Londra'da toplanarak anlaşmazlığın baş gösterdiği çeşitli yerleri sarmaktadır. Her sabah avukatlar ve hâkimler mahkemeye geldiği zaman onlar oradadır; davullar çalarak, maskeler, kostümler ve beyaz gömleklerinin üzerindeki törensel ketçapla sokak tiyatrosuna katılmakta ve televizyonun her yanı dolaşan ve her zamankinden daha aç olan gözleri için General'in suçlarını sergilemektedirler. Bu protestocuların birçoğu bizzat yurtlarına hiç gitmemiş olan kurbanlardır: hapse atılan, dövülen, sürgün edilen; benim de o sonu gelmeyen yıllar boyunca yaptığım gibi General'in ellerini hayal eden ve şimdi düşmanlarını aralarına getiren erkek ve kadınlar.

Ancak belki de bunlardan daha etkileyici olan şey, *Piquete*'de pek çok gencin bulunmasıdır; bunlar, yirmi yılı aşkın bir zaman önce sürgüne gönderilen, zamanın ve mesafenin aşındırdığı Şilili kimliğini birden yeniden keşfeden kimselerin oğulları ve kızlarıdır. Şili'de ve Şili dışında, Allende'den önce veya sonra doğan bu çocuklar, Pinochet'ye yöneltilen suçlamalara ciddiyet ve gerçeklik kazandırmaktadır. Ve bunlar, onun hayatını mahvetmektedir. O, onları yalnız bırakmamıştır; onlar da bu iyiliğin karşılığını vermektedir. Pinochet'nin tutuklandığının hemen ertesi günü, bu çocuklar kliniğin etrafını sarmış, bağıırıyor ve şarkı söylüyorlardı; davullar, o davul sesleri, yalnız yatağındaki Pinochet'nin kulağına kadar gidiyor ve Londra'daki bu saygın tıbbi kurumun yöneticilerini General ve maiyetine başka bir yere gitmesini önermek zorunda bırakıyordu. Ama *Piquete* üyeleri, yeni yerinde de –akıl hastaları için büyük bir misafirhane– düşmanlarının peşini bırakmamıştı; orada öyle büyük bir kargaşaya neden oldular ki sonunda artık alaycı bir ifadeyle İngiliz Hasta denen

Pinochet'yi Londra'nın dış kesimlerinde dışa kapalı bir toplumun yaşadığı bir yerde bir ev kiralayarak kapıların dışındaki protestocuların bağırıışları kadar, onun peşinden bir an bile ayrılmayan Scotland Yard polisleri sayesinde de hapis hayatı yaşamak zorunda bıraktılar.

Her sabah uyandıgımda onu hayal ettiğim yer işte burası. Onun benimle aynı programı dinlediğini düşünmek, onu etrafı kuşatılmış ve konakladığı yerden ayrılamaz halde düşünmek hoşuma gidiyor; çevresinde parmağının en ufak hareketine dahi itaat eden uşakları olan bu adam, öyle ki birinin ölmesi için serçe parmağını kaldırması yeterdi, şimdi gözlerini radyodan kaldırdığında evinin dışında yemyeşil uzanan İngiliz çayırılarını görüyor ve birden her şeyin acayip ve düşmanca olduğu ve avcılarla ölülerin kapıda beklediği yabancı bir ülkede, evinden uzakta olmanın nasıl bir şey olduğunu anlıyorum.

Benimki saçma bir hayal: General, BBC'yi dinlemez ve çok büyük olasılıkla da tek kelime İngilizce bilmiyor ve ona hayaletlerin falan musallat olduğu da yok. Ama ben kendime, o çok geçmeden şu veya bu mahkeme tarafından salıverilse de, kimsenin onun bu derin umutsuzluk anlarını, bizim bir ay önce tahmin edebileceğimizin çok daha ötesindeki cezasını elimizden alamayacağını böyle anlatıyorum.

Bu yüzden her sabah şafak sökmeden önce bunun verdiği neşyle, kötülüğün çok nadir cezalandırıldığı, kusurlu ve bozulmuş bir evrene dengesinin biraz olsun geri verildiği hissiyle uyanıyorum.

Ama ya kaybedersek?

Bu, yalnız etkilemek için sorulmuş bir soru değil. Tam şu anda radyoda –bugün 28 Ekim 1998– İngiliz Yüksek Mahkemesi'nin üçe karşı sıfır oyla Senatör Pinochet'nin, Cumhurbaşkanlığı sırasında insanları öldürmüş olmasına karşın eski bir devlet başkanı olarak dokunulmazlığı olduğuna karar verdiği haberini dinliyorum. İspanyolların her iki tutuklama emri de kanuna uygun değil; bu yüzden de iadenin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Radyonun bildirdiğine göre, hüküm derhal Garzón'un avukatları tarafından Lordlar Kamarası'na temyize götürülecek. Bense korkuyla, belki de bu davanın diktatörleri her zamankinden daha da fazla sorumsuz kılacağını, belki de bu despotları bulup çıkarmak amacıyla yapılan bütün bu hareketin önünü keseceğini ve Pinochet'nin suçlarından sıyrılan bir zalim olarak tarihe geçeceğini düşünüyordum.

* * *

Aslında bunun General Pinochet'nin ilk yargılanışı olduğu doğru değil. Onun içine düştüğü bu müşkül durum, ancak bizim onu umutlarımızın ve hayallerimizin geniş iç dünyalarında yargıladığımız, gerek Şilililer gerekse yabancılar olarak suçlamalarımızdan asla vazgeçemediğimiz, darbeden bu yana ona dilimizi ısırarak gerçekte sormadığımız soruları zihnimizde sordumuz ve sonunda onun hiçbir zaman bunlardan sorumlu tutulamayabileceği ve tutulmayacağı, bunun özgürlüğümüzü geri alabilmek için Şili'nin ödemek zorunda kaldığı bedel olduğu şeklindeki acı gerçeği kabul ettiğimiz bütün o yıllar sayesinde mümkün oldu.

Bense bu yargılamayı öyle özlemle bekliyordum ki onu düşünerek bir oyun yazdım: Paulina adında, Şili'dekine çok benzeyen bir diktatörlük rejimi sırasında kendisine tecavüz ve işkence eden doktoru tanıdığını inanan ve ülkesinin yeni seçilen demokratik hükümetinin onu yargılayamayacağını bildiğinden, düşmanı onun yazlık evine geldiği zaman onu bir sandalyeye bağlayarak hem hâkim hem cellat olmaya karar veren bir kadın hayal ettim. Paulina'ya bu doktorun karşısına geçip onu seyrederken ona benim söyleyeceğim, eğer arzularımızı bastırmamış olsaydık, konuşmanın demokrasiye geçişimizi bozacağından korkmasaydık, taleplerimizde fazla ileri gittiğimiz zaman ordunun gelip isyana kalkıştığımız için bizi bir kez daha cezalandıracağından emin olmasaydık Şili'de pek çoğumuzun çatılardan haykıracağımız şeyleri söylettim.

Yine de hayal gücüm taşkın akarken dahi, dün avlananların bugünün avcıları haline geldiği bir toplumun tepetaklak oluşunu anlatırken dahi, bir yazarın ne isterse yazabilmesi gereken bir oyunda dahi, kendimi ister istemez Paulina'yı onun da benim de istemediğimiz bir sona iterken buldum; ama yine de oradaydım, onu ve Şili halkını bekliyordum: Dünyaya kendine göre biraz adalet getirmeye çalışan kahramanım, her şey söylenip yapıldıktan sonra, bir konser salonunda kendisine bir daha onarılamayacak biçimde zarar veren doktora yakın, tuhaf bir yakınlıkta ve ikisi de aynı alanı, aynı müziği ve önlerinde uzanan aynı huzurlu ve sefil toprakları paylaşarak oturuyor. *Ölüm ve Kız'a*, ben de, Paulina da, başka bir son hayal edemedik. Ülkemin ve dünyanın dört bir yanındaki başka birçok kararsız demokrasinin trajedisi, katilleri ve tecavüzcüleri yargılayamamamızdı. Bu bizim imzaladığımız anlaşma, ulaştığımız fikir birliğiydi. Belirsiz özgürlüğümüzün diktatörün gölgesiyle ve bundan daha da fazlasıyla bir arada yaşamaya bağlı olduğunu sandık – muhtemelen de haklıydık. Onun tehditleriyle, bizim hatıralarımızdan habersizliğiyle, Paulina gibi insanların susturulması, görmezden gelinmesi ve dışlanması emirleriyle bir arada yaşamaya. 1973'te iktidara geldiğinde bizzat kapattığı Senato'da daimi senatör olarak varlığıyla.

Bizim gerçeğimiz bu mu? Direnişin Pinochet'yi devirecek kadar güçlü olmadığı şeklindeki üzücü gerçek ve her şeye rağmen ülkeyi idare edilemez hale getirerek onu hep birlikte iktidardan indirebildiğimiz şeklindeki sevindirici gerçek mi? İnkâr edemediğimiz için kabullenmek zorunda kaldığımız gerçek mi: Ülkenin Pinochet'ye hayran olan ve silahlı kuvvetlerle ekonomik gücü büyük ölçüde kontrolü altında bulunduran büyük azınlığı, kendisine dokunulduğu takdirde şiddetli bir tepki gösterecektir.

Oyunda, bu zalimce gerçek, karısına tecavüz etmiş olabilecek doktoru savunan ve karısına onun hayatı için yalvaran bir insan hakları savunucusu olan, Paulina'nın kocası Gerardo tarafından dile getiriliyordu. Ülkesini daha fazla acıdan kurtarmak isteyen, nazik ve kusurlu bir adam.

Şimdiyse bu gerçek aniden yıkılmıştır. Aniden, yapamadıklarımız, hem isteyip hem korktuğumuz şey başımıza gelmiş; Paulina'nın ancak evinin özelinde yapmaya cesaret edebildiği şeyi dış güçler başarmıştır. Bu ülke de mi yıkılacaktır?

General Pinochet'nin bir aydan daha kısa bir süre önce tutuklanışından sonra memleketim Şili'ye ilk kez giderken bunları düşünüyorum. Dostum Antonio Skármeta'yla (*Postacı*'yla ünlenen) birlikte, Güney ülkelerimizi neyin birleştirdiğini anlamak, ta kuzeyden bizi birbirimize bağlayan derin ve ince bağları keşfetmek üzere Şili'ye gelen bir grup Güney Afrikalı ve Avustralyalı yazara ev sahipliği yapmak üzere geri dönüyorum. Bir yıldan daha uzun zaman önce "Derin Güneyi Yazmak Konferansı" için ilk planları yaparken, Pinochet'nin Londra'da evde tutuklu halde ve ülkenin karışıklık içinde olacağı aklınızın köşesinden dahi geçmiyordu. Nadine Gordimer, Peter Carey, André Brink, Helen Garner, Zakes Mda ve Wally Serote'ye, bizim bile tam olarak bilemediğimiz bir yöne doğru giden bir ülkeyi göstereceğiz.

Ne bulacağız?

Sayırsız Paulinalarımızı dinlemeye hazır mıyız? Bu kadar yıldır çocuklarını bir yere kilitleyerek akıllarından geçeni söylemelerine izin vermeyen kötü bir ebeveyn gibi davranan bir diktatörle kurduğumuz düşküncü ilişkiden kendimizi kurtarabilecek miyiz? Ve eğer konuşmaya başlarsak, pek de uzak olmayan bir geçmiş zamanda Şili'yi parçalayan güçlere artan gaddarlıklarıyla her birimizle bir kez daha yüzleşmek ve geçiş dönemini mahvetmek için davetiye mi çıkarmış oluruz?

Geçmişte ne zaman kendime bu soruları sorsam, Pinochet onları cevaplamak için her zaman orada, her şeyin karanlık ve zehirli merkezinde, neyi yapıp yapamayacağımızın sınırlarını belirleyen dış huduttaydı.

Şimdiyse onu alıp götürdüler ve biz kendimizle baş başayız. Bu kez farklı mı olacak?

Pinochet'ye yaklaşmaya, onun etrafını çevirmeye çalışıyorum. Ama bu yakınlıkta bir tehlike var. Hatta ona çok fazla yaklaşmak öldürücü bile olabilir.

José Tohá örneğine bakın.

şili'nin en iyi gazetecilerinden biri olan Tohá'ya her zaman hayrandım ve 1960'larda eşim Angélica'yla çıkmaya başladığım zaman, Tohá'nın onun amcası gibi, babasının candan bir dostu olduğunu öğrendiğimde sevinmiştim. Angélica bana, José'nin onu kucağına oturtarak hikâyeler anlattığını söylemişti. Sahneyi hayalimde canlandırabiliyordum: Angélica narin yapılıdır ve çocukken şüphesiz çok daha küçüktü; José Tohá ise son derece uzun boylu –sadece şili standartlarına göre de değil– ve zayıftı; keçi sakalı ve o ağır ve bilinçli kibarlığıyla tuhaf bir şekilde Don Quixote'a benziyordu. Elbette Angélica'nın José Tohá'yla ilgili hatıraları bunlardan ibaret değildi: Onu en çok kendisi de gazeteci olan babasıyla birlikte, durmadan kahve içerek, politikadan konuşarak, özgür bir şili basını için çalışarak ve özgür bir şili'nin hayalini kurarak uzun saatler geçirirken hatırlıyordu.

Tohá, 1970'te Salvador Allende onu kabinedeki en önemli makam olan *Ministro del Interior*, yani cumhurbaşkanı yurtdışına çıktığı zaman cumhurbaşkanı yardımcısı olan adam olarak atadığı zaman, böyle farklı bir ülke hayaline hizmet etmeye başladı. Tohá, bundan sonra birkaç yıl boyunca nazik bir görev olan Savunma Bakanlığı görevini üstlendi. İşte General Pinochet'yi ve eşi Lucía'yı da böyle tanıdı ve Tohá'yla eşi Moy, Augusto ve Lucía'nın dostları olduğuna böyle inanmaya başladılar. Aslında 10 Temmuz 1973'te, darbeden sadece üç ay önce, Tohá artık Savunma Bakanı değilken, Pinochet ona, Lucía çıktığı bir seyahatten döndüğü zaman bir araya gelebileceklerini umduğunu belirten ve José'yle Moy'u kalıcı dostlukları konusunda temin eden şahsi bir not göndermişti.

Aynı Moy, işte bu dostluğun, Pinochet'nin geçmişte Toháların çocuklarına verdiği hediyelerin (küçük oğulları için teneke-den askerler!), paylaştıkları akşamların hatırına, 1974 Mart ayının ortalarında bir gün, General'le görüşmek için onun Edificio Diego Portales'teki makam dairesine gitti. José Tohá, belki de bu dostluğa güvenerek, darbe gününde, altı ay önce, devrimcilere kendi arzusuyla teslim olmuş ve o günden sonra da Allende hükümetinin diğer eski bakanlarıyla birlikte, Patagonya sahili açıklarındaki fırtınalı, soğuk ve çıplak bir kaya parçasından ibaret olan Dawson Adası'na gönderilmişti. Orada onlara, en çok da Tohá'ya, çok kötü davranılıyordu – o kadar kötü ki Tohá ciddi biçimde hastalanmış ve Punta Arenas yakınlarındaki bir hastanede gözlem altına alınmış, sonra da Santiago'daki bir askeri birime götürülmüştü. Moy ise, eşinin çok yakında bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını öğrenmişti. Pinochet'yi darbeden birkaç gün sonra görmüş ama o karşılaşmada –bu kitabın ilerisinde anlatılacak– Moy'un yanında eski bakanların eşlerinden ikisi bulundugundan, başkalarıyla paylaşılan bu toplantı, Moy'a onları hâlâ birleştirebilecek olan sevgi bağlarını Pinochet'ye hatırlatma izni vermemişti. Artık José için çaresiz kalan Moy, özel bir görüşme istemeye karar vermiş ve şaşırtıcı bir şekilde, sadece yarım günlük bir gecikmeyle Pinochet'nin huzuruna kabul edilmişti.

Moy, bu karşılaşmanın öyküsünü bana yıllar sonra anlattı. Not almadım; bu yüzden de öykünün ortak dostumuza, belki de Latin Amerika'nın en keskin zekâlı ve inatçı gazetecisi, Meksikalı Julio Scherer García'ya naklettiği şekline bağlı kalmak zorundayım:

“Nazikti,” diyerek hatırlıyor Moy. “Bana şöyle dedi: ‘Madam, sizin için ne yapabilirim?’ Bana karşı mesafe ve saygının ifadesi olan *Usted*i kullanıyordu. ‘Beni bağışlayın,’ diye cevap verdim ben de, aynı *Usted*le. ‘Buraya Cuntanın Cumhurbaşkanıyla değil, oldukça uzun bir zamandır tanıdığım Augusto Pinochet'yle konuşmaya geldim.’ Ve sonra daha samimi olan *tú*ya geçtim.

“Ona şöyle dedim: ‘Senden kocamı bana hemen geri vermeni istemeye geldim. Onu bana hemen geri vermeni istiyorum çünkü o iyi değil, çünkü bazı sorunlar varmış, çünkü onu doktorlardan izin almadan hastaneden çıkarmışlar. Başına çok ciddi şeyler gelebilir. Onu görmem gerek, onunla olmam gerek. Onu bana geri vermeni istiyorum.’

“Bana, benim gibi *tüyu* kullanarak şöyle dedi: ‘Bunu benden isteyemezsin. Bu, benim yapabileceğim bir şey değil. Muhtemelen hava kuvvetlerinin kocana karşı bir suçlaması var. Moy, benden seni kabul etmemi istedin ve bunun on iki saat içinde gerçekleştiği için bana teşekkür etmen gerek. Aylardır onları kabul etmemi bekleyen onca insanı düşünmelisin.’

“Ona tuhaf tuhaf baktım. ‘Sen benim evime gelmek için hiç bir zaman kabul edilmek zorunda kalmadın. Ne zaman istersen gelir ve kabul edilirdin. İkinizle de dosttuk, sizin dostumuz olduğunuzu sanıyorduk.’

“Pinochet odada bir aşağı bir yukarı dolanıyordu. ‘Hiçbir şey için söz vermiyorum,’ dedi. ‘Evet, Tohá benimle samimiydi, sen de öyle.’ Ama sonra bağırmaya başladı. Allende’nin dul eşi Tencha’nın vatandaşlıktan çıkarılacağı gibi şeyler söylüyordu. Su içiyor ve çok yüksek sesle bağırıyordu.

“Ben de sordum: ‘Niçin böyle bağıırıyorsun? Seni dinlemeye-
li, hatta televizyonla bile dinlemeyeli uzun zaman oldu, çok
bağıırıyorsun.’ O da şöyle cevap verdi: ‘Tıpkı karım gibisin. O
da bütün gün bağıırdığını söylüyor. Ama ben artık yaşlı bir ada-
mım ve sürekli bağıırıyorum, değişmem ki.’ Ona şöyle dedim:
‘Altı ay önce de şimdiki kadar yaşlıydın ama o zaman sempatik
(simpático) bir adamdın, şimdiyse huysuz (gruñón) bir ihtiyar
olup çıkmışsın.’ O da bana bakarak gülümsedi. Tanıdığım o es-
ki General Pinochet’yi biraz olsun hatırlamıştım.

“Dakikalar geçti ve ben ısrarla José’nin durumunu açıklamaya çalışıyordum. ‘Eğer bir şey yaparsam,’ dedi Pinochet, ‘bunu bir babası olmayı hak eden o küçük çocuk için yapacağım.’ Ben de şöyle cevap verdim: ‘Ben o küçük çocuğa baka-

rım, ben onun annesiyim. Eğer bir şey yaparsan, bu, José'nin, çok iyi tanıdığın o adamın harika bir insan olduğunu bildiğin için olacak. Eğer bir şey yaparsan, bunun nedeni ona saygı duyman olacak.'

"Pinochet etrafta dolanmaya ve konuşmaya devam ediyordu. 'Bir şey yapamayabilirim, hiçbir şey için söz veremem.' Hiçbir yere varamıyorduk; ben de ona çıkacağını söyledim. Şöyle cevap verdi: 'Bak, elimden gelen tek şey, duruşmayı hızlandırmak. Savcıyla senin için işleri kolaylaştırması için konuşacağım, sen de kocanı görebileceksin.'"

Bu, Moy'un Pinochet'yi –sözünü tutmayan o eski dostu– son görüşü oldu. İki gün sonraysa, José Tohá'nın askeri hastanede hapsedildiği hücrede kemeriyle kendini astığını öğrendi.

Moy, bu hikâyeye inanmamakta ısrar ediyor.

José Tohá, aşırı derecede gıdasız kalmıştı ve ölüm anında ancak kırk dokuz kiloydu; bu yüzden intihar edecek gücü toplayabilmesi imkânsızdı. Ayrıca boyu, hücrelerine göre daha uzundu, bu yüzden orada kendini asabilmesi de imkânsızdı.

Çelişen ifadeler. Peki José Tohá'ya gerçekten ne olduğunu nasıl bilebiliriz?

Angélica biliyor. O mart gecesi, otel odamızdaki, sürgündeki o otel odasındaki o gece, ona Tohá'nın öldüğünü söyler söylemez anlamıştı.

Angélica, altı aydır ülkenin –ve hayatının– çözülüşünü izliyordu. Umutlarının yıkılışını, ailesinin dağılışını, Cumhurbaşkanının ölümünü atlatmış; kaybolan, hapse atılan, öldürülen ve sürgün edilen arkadaşlarının öykülerini defalarca dinlemiş ve bir damla gözyaşı dökmemişti. Tek bir damla gözyaşı bile. Tek bir damla bile. Ağır bir travmadan kurtulan diğer birçokları gibi, o travmayı kendinden uzak tutmuş, duygularının kendisiğe galip gelmesine izin vermemişti.

Ama Tohá'yı duyunca kontrolünü kaybetti – öyle aniden ve şiddetle ağlamaya başladı ki beni şaşırtarak, onu sarsan acıyla ilgilenemez halde, keder içinde bıraktı. Hıçkırıklar içinde, tek-

rar tekrar aynı sözü söyleyip duruyordu: “Los van a matar a todos. Los van a matar a todos.” “Hepsini öldürecekler, hepsini öldürecekler.”

Ama bir şey hâlâ sır olmaya devam ediyor: neden José Tohá; neden tanıdığım en nazik insanlardan biri, tam da kahraman bir asker olarak esirgenmesi beklenen adam?

Onu ölüme mahkûm edenin bu olduğunu, General Pinochet'nin kendisi hakkında çok şey bilen herkesi, herkesten önce de onun Allende'nin bakanlarına gülümseyişine şahit olan, onun ellerini eşlerine şarap doldururken gören o adamı, sırf varlığıyla General'e tutulmayan sadakat sözlerini hatırlatan adamı ortadan kaldırmak istediğini anlamadığımız sürece, bunun anlaşılması da mümkün değildir.

Bana kalırsa, José Tohá bu yüzden öldürüldü.

Onun hatası, General Pinochet'ye fazla yaklaşmaktı.

* * *

İtalyan haber ajansı ANSA, Madrid muhabiri Mónica Uriel'in 5 Kasım 1998 tarihli bir raporunu yayınladı; bu raporda Baltasar Garzón'un Pinochet için hazırladığı soruların, İspanyol hâkimin başlamak için heyecanlandığı bir soruşturmanın ayrıntıları yer alıyordu. Garzón, öldürülen köylülerin, işçilerin, öğrencilerin, Curacavi'deki beş, Osorno'daki on üç, Yumbel ve Laja'daki on dokuz, Paine'deki on sekiz, Pisagua'daki altı, Valdivia'daki yirmi iki, Cauquenes'teki dört, Mulchén'deki on üç, San Bernardo'daki dokuz infazın ve La Serena, Copiapó, Anotofogasta ve Calama'daki yetmiş iki siyasi mahkûmun listesini ortaya koyduktan sonra, şöyle devam edecektir:

Bu insanların infazı için emirleri nasıl verdiniz? Eğer söylediğiniz gibi onlarla savaşta idiyerseniz ve kamusal askeri eylemler içeren bir savaş planını uyguluyor idiyerseniz, neden Cenova Sözleşmesi'ni uygulamadınız? Bu infazların gerçekleşmesi için emir verirken nasıl bir hiyerarşik yapıya başvurdunuz; bu olağan askeri hiyerarşik yapı mı yoksa DINA, yani gizli polis'in yönlendirdiği yarı askeri bir

yapı mıydı? Ve DINA'yı ne zaman kurdunuz? Bu kuruluş, gizli polis örgütünüzün başkanı Manuel Contreras'ın geçen yıl yeminli ifa-deyle belirttiği gibi, doğrudan size mi bağlıydı? Kimlerin kaçırılca-ğını belirleyen komuta zinciri nasıl şekillendirildi? Ve DINA, Arjan-tin, Paraguay, Uruguay ve özellikle de Arjantinli Amiral Edouardo Massera'yla, Colombo Operasyonu –Şili'de kaybolan 119 Şililinin cesetlerinin Arjantin topraklarında ortaya çıkarıldığı ve bunlara Arjantinli kimliği verildiği operasyon– gibi hareketlerle nasıl işbir-ligine girdi? Ve Kondor Operasyonu'yla Roma'da Şili eski Cumhur-başkanı Yardımcısı Bernardo Leighton'un neofaşist İtalyanlar Licio Gelli ve Stefano delle Chiaie tarafından öldürülmesi girişimini göz önüne alırsak, 1975'te Franco'nun cenazesi için gittiğiniz Madrid'de onlarla buluştuğunuz zaman onlara neler söylediniz? Bu ilişkiler doğrudan Şili tarafından mı yoksa Roma'daki Şili Büyükelçiliği ara-cılığıyla mı kurulmuştu?

Ayrıca Ekim 1974'te Buenos Aires'teki eski Genelkurmay Başka-nı General Carlos Prats suikastı hakkında da sorular var. Prats ken-disini tehlikede gördüğünden dolayı ısrarla Arjantin'den ayrılmak istediğini söylediğinde, Şili Konsolosluğu neden ona ve karısına pa-saport vermeyi reddetti? Washington'daki Orlando Letelier cinaye-tini, Roma ve Meksika'daki cinayet girişimlerini gerçekleştiren aynı yarı askeri komandonun itirafına nasıl cevap veriyorsunuz; yine ay-nı ajanların General Prats ve karısının ölümüne neden olan araba bombasından sorumlu oldukları şeklindeki itiraflarına nasıl cevap veriyorsunuz?

Ve Garzón'un hazırladığı soruları görenlere göre, daha sonra Pi-nochet'ye başta adı geçen Manuel Contreras olmak üzere, 510 Şilili devlet memurunun bir listesi verilecek ve bir zamanlar Genelkur-may Başkanı olan ve bu memurların terfisini bizzat onaylamış olan adamdan onları tek tek teşhis etmesi ve hangi faaliyetlerden dolayı suçlandıklarını belirterek emirleri nasıl aldıklarını açıklaması iste-necek.

Garzón'un listesinde yer almayan ve benim de sormak istediğim başka bazı sorular da var:

Söyleyin, General, 12 Eylül 1973'te Tacna Alayı'nda ne yapıyor-
dunuz? Eski tüfek namlularından yapılmış bir duvar, arkasından
yan odada olanları görünmeden görebildiğiniz bir parmaklık hatır-
lıyor musunuz? O parmaklığın öteki tarafında, o odada Cumhurbaşkanı
Allende'nin yardımcılara işkence yapılmasını seyrettiğinizi ha-
tırlıyor musunuz? Claudio Jimeno, Enrique Paris, Jorge Klein, Jorge
Barros ve Arsenio Poupin'e, yani her gün Allende'yle iletişim içinde
olduğunuzu gören adamlara? Şu anda Şili Senatosu'nda güvenlikten
sorumlu olan emekli Belediye Başkanı Enrique Cruz'un sizi o gün
orada, daha iki gün önce La Moneda'da bulduğunuzda gülümsedi-
ğiniz bu adamlara işkence edilmesini seyrederken gördüğü şekilde-
ki suçlamalarına ne cevap vereceksiniz? O tarihte gerçekten de
alayda olduğunuzu yeminli ifadeyle belirten emekli Belediye Başka-
nı Fernando Revecó'nun söylediklerini inkâr mı edeceksiniz? Ve son
bir soru daha: Bu adamlara işkence edilmesini gerçekten seyretmeniz
mi gerekiyordu; yoksa bu da mı vatanın iyiliği içindi?

Vatanın iyiliği için.

Kendi sözünüz. İşkenceyi meşrulaştırmak için kullandığınız.

1974 başlarıydı. Lutherci Rahip Helmuth Frenz ve Katolik Rahip
Enrique Alvear, Edificio Diego Portales'teki, Salvador Allende'nin,
dünya uluslarının az gelişmiş ulusların dünyanın daha müreffeh ül-
keleriyle aralarındaki giderek büyüyen farkı nasıl kapatabilecekle-
rini tartışmak üzere Santiago'da toplanışından üç yıl önce açtığı o
devasa binadaki makamınızda sizinle görüşmek için gelmişlerdi. Al-
lende, siz onu devirmeden önce, bu muazzam gökdeleni Şili Çocuk-
ları Sarayı'na dönüştürmeyi planlıyordu. Şimdiyse, La Moneda'yı
harabeye çevirerek burayı kendi sarayınız haline getirdiniz. Kilise-
ye bağlı Comité Pro Paz'ın başkanları olan Frenz ve Alvear'ı niha-
yet kabul etmeye lütfettiğiniz yer işte burasıydı. Şili'deki başlıca di-
ni grupların birkaçının diktatörlüğün kurbanlarını korumak ama-
cıyla kurdukları ve sizin de çok geçmeden ortadan kaldırdığınız bu
kurumu hatırlıyor musunuz?

İki rahip, öfkesinin aniden kabarmasıyla tanınan Cunta'nın
cumhurbaşkanını kendilerinden uzaklaştırmamaya çalışarak, "iş-

kence” sözcüğünün yerine, “presiones físicas”ı –siyasi mahkûmlara uygulanan fiziksel baskı– kullanmaya karar vermişti. Ama dünyanın dört bir yanındaki yüzlerce tutukevinde olanları üzücü ayrıntılarıyla anlatan kalın bir rapor dosyasını dikkatle inceledikten sonra, gayet fütursuzca bu rahatsız edici sözcüğü seçip ayıran siz oldunuz. Frenz ve Alvear istediklerinin ne olduğunu dolambaçlı sözlerle açıklamaya çalışırlarken, onların sözünü kesen sizdiniz.

“İşkence mi demek istiyorsunuz?” dediniz, onlar presiones físicas den bahsederken.

Frenz ve Alvear bunu onayladıktan sonra da, kısaca şikâyetlerini bitirene kadar bir daha sözlerini kesmediniz ve bu uygulamaların son bulması taleplerini soğukkanlılıkla dinlediniz. Sonra konuşma sırası size geldi: “Bakın, sizler rahipsiniz ve kilisede çalışıyorsunuz. Sizin merhametli ve iyiliksever olma lüksünüz var. Bense bir askerin ve bir devlet başkanı olarak bütün Şili halkına karşı sorumluluğum var. Komünizm vebası halka sirayet etti. İşte bu yüzden benim komünizmin kökünü kurutmam gerek. En tehlikeli komünistler, MIR’ın [Movimiento de Izquierda Revolucionario, Devrimci Sol Hareket] uç üyeleri. Bunlara işkence yapılması gerek yoksa ötmezler, herhalde ne dediğimi anlıyorsunuz. Komünizmin kökünün kurutulabilmesi için işkence gerekli. Vatanın iyiliği için.”

Sonra da ayağa kalkarak iki rahibe kapıyı gösterdiniz. Rahip Helmuth Frenz sizi bir daha hiç görmedi ama eminim, siz de onun gibi bu görüşmeyi hiç unutmadınız. Sonradan şöyle düşündünüz mü: Bu bir hataydı, onlara bildiklerimi asla söylememem gerekirdi? Yoksa hiç mi umursamadınız? Nasıl olursa olsun, Rahip Frenz’e son bir mesaj daha gönderdiniz, onunla bir kez daha iletişim kurdunuz. Temmuz 1975’te, Comité Pro Paz’ı ortadan kaldırmaya karar verdiğiniz zaman, Alman doğumlu Rahip Frenz’in sürgününe ilişkin bir emir imzaladınız. Size göre, onun varlığını Şili’den silen bir emir.

Ama o sözleriniz burada, söylemeyeceğiniz gelecekte sizi bekliyor. Çünkü Garzón’un sormak üzere olduğu soruları, kısa zaman sonra tek tek cevap vermek zorunda kalacağınız soruları, biz Şilililerin

yirmi yıldan uzun zamandır sorulmasını beklediğimiz ve birçoğumuzun nihayet tek tek cevaplanmaya başlanacağını umabileceğimiz o soruları silemezsiniz.

* * *

Onca yıldır ilk kez kendi kendime, artık onun soluduğu havayı solumak zorunda değilim; General artık uzaklarda, kayıp, yok, diye mırıldanıyorum. Bunu bir mantra, hatta bir dua gibi tekrarlayıp duruyorum; sanki tarihte bir ana, pek azımızın o ismi, Augusto Pinochet ismini bildiğimiz bir ana, telefonun diğer ucunda onun sesini duymadan öncesine geri döndüğümü düşünebilmenin tek güçlü olasılığı buymuş gibi.

Yine de 1998 Kasım'ının ortalarına bu geri dönüşte karşıma çıkan şaşırtıcı bir paradoks var. General Pinochet, daha önce bu ülkede hiçbir zaman şimdi olduğundan daha fazla her yerde var olmamıştı; şu anda Londra'da geçici tutuklu ama o hâlâ varlığımızın özünde ve en önemli yerinde, fiziksel yokluğunda çok daha fazla var ve önemli. Bu ülke General Pinochet'ye saplanıp kalmış. Resmi, serbest bırakılmasını talep eden vatansever bayraklarla dolu binlerce pencereden beni izliyor; gözleri gazetelerden ("Yüzyılın En Önemli Şililisi," diye yazıyor bir sağ kanat gazetesi onun hayatını konu alan özel bir ekinde) bana bakıyor; adı her duvarda yazılı ("Pinocchio – suçların sınır tanımıyor"); davası bütün dillerde dolaşıyor; tanıştığım herkes, sanki bizim geleceğimizmiş gibi, sanki dünyada başka konu kalmamış gibi, onun geleceğini tartışıyor. Uzaktaki yaşlı ve hasta General, daha önce hiç olmadığı kadar hayallerimizle ve arzularımızda; kafalarımızda dolaşıyor; demokrasinin Şili'ye geri dönebilmesi için sağ ve solun bir arada olmaya karar verdikleri günden bu yana, daha önce üstesinden geliniyor gibi görünen yollarla bizi bölüyor. Ülkenin bir kısmı milli gurur ve bağımsızlığa açık bir hakaret olduğu söylenen bu duruma öfkeli; daha büyük bir kısmıysa Pinochet'nin tutuklanışını çok gecikmiş olan nihai bir hesap, bir tür ilahi adalet olarak görüyor; birçoğuyrsa rahatsız olmakla şüphede kalmak

arasında, kalpleri onun yargıldığını görmek istediğini söylerken mantıkları, kaderimize dair böylesine önemli bir konuda kararın başka yerlerde, Madrid ve Londra'da verilmesinden endişeli, demokrasiye zarar gelebileceğini söylüyor. Ben de şafak sökmeden önceki karanlıkta her gün âdet haline getirdiğim gibi BBC haber bültenlerini dinlerken, benzer bir rahatsızlık duyuyordum. Bir ülkenin nihai kaderinin İspanyol hâkimlerine, İngiliz polis kuvvetlerine, gençlik ideallerine sadık olup olmadığı bilinmeyen bir İngiliz İçişleri Bakanı'na bağlı oluşunda, temelden çürük ve hastalıklı bir şey var. Kahramandan çok kurban olarak, sonsuza kadar Pinochet'nin karanlık gölgesiyle baş başa kalma, sonunda onun mirasından kurtulamama, onunla kendi ülkemizde ve kendi dilimizle yüzleşememe riskine giriyoruz.

İnsanlar burada hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlar ama bu o kadar kolay değil. Daha önceki gün, Avustralyalı ve Güney Afrikalı yazarlarımızdan biraz zaman çalarak eşimle şehir merkezinde yürürken, davulların gürültüsüyle çalındığını duyduk, uzakta da ılık bahar rüzgârında dalgalanan kırmızı bayraklar gördük ve bunun General'in İngiltere'den İspanya'ya iadesi talebiyle yapılan bir tür yürüyüş olduğuna karar verdik. Ama öyle değildi: Ortaçağ soytarıları gibi giyinmiş, yüzleri rengârenk boyalı, birkaçı da çok uzun değnekler üzerindeki yüz kadar gençten oluşan alacalı bir topluluk, Santiago'nun ana caddelerinde gösteri yaparak halkı bir üniversite tiyatro festivaline, burada, yurdumuzun başkentindeki bir tür Edinburgh etkinliğine davet ediyordu. Sıçramaları, yaptıkları hokkabazlıklar, maskaralıklar, yaşama sevinciyle dolu dansları ve sanatı karnaval havasında kutlamalarıyla oldukça ciddi olan Şili kamusal alanını ele geçişleri hoşuma gitmişti.

Ancak onlar yanımızdan geçtikten sonra, topu topu on beş metre arkalarından aynı caddeden ağır ağır ve ciddiyetle yürüyen başka bir grup çıkıverdi: kaybolanların anneleri, kız kardeşleri ve eşleri, yargısız infaz edilen mahkûmların akrabalarından oluşan bir topluluk, yani işkence karşıtı hareket. Bunlar, yaklaşık son

yirmi yılda her gün hatıra ateşini canlı tutarak ölen ve zarar gören sevdiklerini, bu şehirdeki tehlikeli, konuşulamayan bir mahzende sevdiklerine yapılanları unutmamaya kararlılıklarına şahit olduğum kadınlardı. Kendileriyle alay eden, kendilerini aşağılayan, tutuklayan, döven ve yaptıkları için asla özür dilemeyen adamın yaptıklarının hesabını vereceği günü beklemişlerdi. Onu özgürce suçlayabilecekleri ama onun varlıklarını görmezden gelelemeyeceği bugünü beklemişlerdi. Caddede yürürken alçak sesle şarkı söylüyorlar ve elleri birbirine kenetlenmiş, ölenlerinin resimleri elbiselerine iliştirilmiş halleriyle bana ve alışveriş yapan, dondurma yiyen ya da bir filme girmek üzere olan, onları izleyen diğer insanlara, daha az önce bu sokaklardan davullar ve ısıklar çalarak geçen o eğlenceli, rengârenk üniversite öğrencileriyle hiç unutmayacak olan bu kadınların dayanılmaz acısı arasında bir uçurum, iki yaka arasında gidip gelinerek köprü kurulması gereken bir hafıza uçurumu olduğunu düşündürüyordu. Şili, kendi enerji ve neşeleriyle eğlenen gençler gibi normal ve fevkalade şeylerin karşısında gömülmemekte direnen yaralı bir geçmişin bulunduğu bir ülkedir. Tam burada, mahvedilen hayat kabul edilmediği müddetçe hayatla barışamayacağımız bir ülke.

Bu iki Şili arasındaki mesafe, bağımsız ve sağlam bir ülke olana dek hep birlikte ne kadar uzağa gitmemiz gerekirse gereksin, neredeyse hemen arkalarından gelen üçüncü bir Şili'nin varlığıyla büyümüş ve karmaşıklaşmıştı. Ben Kayıp Anneleri'nin üzgün yüzlerle yürüyüşünü izlerken, orta yaşlı bir kadın beni iterek yanımdan geçmiş ve alçak ama birçoğumuzun da duyabileceği kadar yüksek bir sesle şöyle demişti: "Komünist pislikler! Yalancılar! *Mentirosos*. Bunların hepsini öldürmeliydik!"

Bu, General Pinochet'nin destekçilerinden biri, hiç kuşkusuz onu vatanın kurtarıcısı gibi gören ve Şili'de serbest piyasanın temelini atan adamın hapiste olması düşüncesine öfkelenen biriydi. Bu kadın, heyecanlı kalabalıklarla sokaklarda dolaşan, aşırı sesli, hatta şamatacı bir sağ kanat azınlığının bir parçasıydı. Onun bu sözleri sarf edişini duyarak bedenindeki katı öfkeyi,

diktatörlük kurbanlarının yaşadıklarını anlayamamaktaki inatçılığını görünce, yetmişlerin başlarında demokratik Salvador Alende hükümetine karşı yapılan faşist protestolarının en kötü anlarını hatırladım. İçimde bir korkunun çöreklendiğini hissettim. O öfkenin nelere neden olabileceğini, insanları nelere sevk edebileceğini görmüştüm. Pinochet idaresinde geçen, bütün gücün bu kavgacı kadın gibilerinin elinde olduğu ve bunların ne isterlerse yapabileceklerine ve bundan asla sorumlu tutulmayacaklarına inandıkları o uzun yılları hatırladım. General, onların kimliklerinin dayanağıydı, hâlâ da öyle.

Şili’de onun gibi başka birçokları var ve bunlar, hâlâ olağanüstü bir nüfuzu kullanmayı sürdürüyorlar. Pinochet sapasağlam geri verilmezse, ülkeyi felce uğratmakla tehdit ettiler; sanatçı ve politikacılara kahramanları yurtdışında ölürse, kan döküleceğine dair ölüm tehditleri gönderdiler; İngiliz ve İspanyol büyükelçiliklerine saatler boyu küfürler savurarak (ve çöp atarak) kendilerini yabancıların saldırısına ve, evet, ne kadar gülünç gelse de, sömürgeciliğe karşı ulusun savunucuları ilan ettiler. İş dünyası, silahlı kuvvetler ve Parlamentodaki azınlık grupları, mevcut Şili hükümetine daha fazla şey yapması, büyükelçileri geri çağırması ve Pinochet’nin sadece diplomatik dokunulmazlığını değil, masumiyetini de savunması konusunda baskı yapıyor.

Bunlar, Eduardo Frei’nin Cumhurbaşkanı olduğu demokratik, merkez sol hükümetinin gemiyi geçirmesi gereken dalgalı sular; bizse, Pinochet tarafından zulmedilen ya da sürgüne gönderilen, bütün kalpleriyle istedikleri, en büyük arzuları onun boyun eğdirilerek burada, Şili’de yargılandığını görmek olan adamların saçına durumlarını düşünüyoruz, bu memurların –aralarında benim en yakın birkaç dostum da var!– onun davasını ve Şili’nin kendi meselelerini kendisi halletmesi gerektiğini tartışmaktan başka bir şey yapamadıklarını görüyoruz; bu adamların, ülkeyi idare edilebilir bir hale getiren barışı canlı tutmaya çalıştıklarını, dikiş yerlerinden ayrılan bir ülkenin bütünlüğünü korumaya çalıştıklarını görüyoruz. Bunlar, Şilili Hâkim Juan Guz-

mán'ın yavaş yavaş ancak inatla sürdürdüğü bir dizi araştırmaya işaret ediyor; Pinochet'nin işkence ve kayıplarla suçlandığı bu soruşturmadan, henüz herhangi bir iddaname çıkmadı ve doğruyu söylemek gerekirse, ben (ve Şili'deki birçok insan) bunun bizi bir yere götürebileceğine de inanmıyorum. Ordu, sevgili önderinin bir Şili mahkemesinde küçük düşürülmesine asla izin vermeyecektir. En iyi ihtimalle, onun askeri bir mahkemede yargılanmasında ısrar edecek ve bu mahkeme de daha sonra onu suçsuz bulacaktır. Ayrıca Daimi Senatör olarak, onun parlamenter dokunulmazlığı var.

Yukarıda anlattığım bu karmaşık durum göz önüne alındığında, önde gelen birçok Şililinin (sadece diktatörlük suçlarının sağ kanattaki suç ortakları da değil) İngiliz Yüksek Mahkemesi'nin, Pinochet'nin geri gönderilmesine ilişkin son kararlarıyla, aslında Şili'nin bugüne kadar sorunsuz işleyen geçiş döneminin devamına yardım ettiğini söylemesi tuhaf değildir. Dediklerine göre, İspanyol Hâkim Garzón ve İngiliz hükûmetine tarihimize müdahale ederek huzurumuzu bozmayı bırakmalarını söylemenin zamanı gelmiştir.

Ben onlara katılmıyorum. Yabancı bir ülkede tutuklanma, bize yakın tarihimizle ilgili en derin gerçeği hatırlatarak bizi saklandığımız gerçeği anlamaya zorlamaktadır: geçmişte ve hâlâ General Pinochet'nin tutsağı olduğumuzu.

Bu durumu, kurban edilen bir grup vatandaşın yaşadıkları acıları unutmalarını isterken, Şilili kardeşlerine bu acıları yaşatan ayrıcalıklı ve alçak vatandaşlardan oluşan hâkim bir gruptan hiçbir zaman kendilerini affettirmelerini beklemeyen bu eğreti uzlaşmayı değiştirmenin vakti gelmiştir. Bu ulusal kriz, geçiş dönemimizin ne kadar nazik ve emniyetsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer yabancı dostlarımız içişlerimize karışıyorsa, bunun nedeni bizim onlara karışmamamızdır. Eğer onlar bize kurbanların dehşetini böylesine sarsıcı bir biçimde hatırlatıyorsa, bunun nedeni bizim bir ulus olarak bu dehşeti yeterince hatırlamamamızdır. Eğer onlar Pinochet'yi yargılamanın yasal olduğuna ina-

nıyorlarsa, bunun nedeni bizim onu yargılamaya cesaret edemeyişimizdir. Ve her ne kadar onu Şilili hâkimlerin yargılamasının gerektiği açıksa da, inanıyorum ki, bu olası kamusal hesabın öncesinde, buna hazırlık niteliğinde ve beraberinde, insanlığımızın çok daha temelden ve kökten sınanmasına ihtiyaç vardır. Toplum olarak, geçmişimizle yüzleşmek, o geçmişten kendimizi tamamen sıyırmak zorundayız; bu şekilde titreyerek acı çeksek dahi, birbirimizin gözlerinin içine bakarak gizlediğimiz gerçekleri, kardeşlerimizin acısından dolayı duyduğumuz sevinci söylememiz gerek. Korkularımızı ortaya dökmemiz, yaralı kurbanlarımızın acılarını hayatımıza sokmamız, yaşadığımız trajedinin sorumluluklarını üstlenmemiz, masumları öldürenlerin memuriyetten ve ordudan kovulmasını istememiz ve en azından bana göre, en zor görev olarak, General Pinochet'nin tarihimizin ne kadar derininde yer etmiş bir parçası olduğunu, kimliğimizdeki derin ve korkunç bir şeyi temsil ettiğini görmemiz gerek. Ülkemin hayatında birden böylesine önemli hale gelen yabancı ülkeler, bize şunu söylüyorlar: Şili, ilk ve son olarak, demokrasiye geçişini tamamlayacak manevi güce erişmelidir.

Acil olan ancak çoğu zaman ertelenen görev; bir daha Santiago'da yaşama sevinciyle dolu bir halde dans eden genç öğrencileri Kayıp ve Ölü yakınlarının kederinin ayak seslerinin izlemeye, farklı bir ülke istiyorsak, üstlenmemiz gereken görev budur. Pinochet'yi aklımızdan çıkarına ve onu bir daha geri gelmeyecek, korkunç bir hatıra haline getirme görevi.

Hiç kimsenin bizim yerimize yapamayacağı, ne İngilizlerin ne de İspanyolların bizi kurtaramayacakları bir görev. General ister yurtdışında kalsın, isterse de, sanki hiç gitmemiş gibi, onu hâlâ fazlasıyla var olmayı sürdürdüğü Santiago'ya göndersinler, bizi bekleyen bir görev.

* * *

Lordlar Kamarası'nın beş hukukçu üyesinin kararını dinlemek üzere, tam da Pinochet'nin seksen üçüncü yaş gününde, 25 Kasım

1998'de toplanması bir şey ifade ediyor mu? Bunun nedeni, hâkimlerin ona hediye olarak özgürlüğünü vermek istiyor olması mı? Yoksa ona zalimce bir şaka yapıyorlar da, Yüksek Mahkeme'nin onun İspanya'ya iadesini reddeden kararını tersine çevirmek için doğum gününü mü seçtiler?

Westminster'ın o muhteşem salonunda bekleyiş var. Hâkimlerin hepsi sırayla kalkarak konuşacak; her biri meslektaşlarına, avukatlara, seyircilere ve gazetecilere, fikirlerini savundukları, kapsamlı, yazılı dava dosyalarını çok kısa bir şekilde özetleyecek.

İlk kalkan Hadleyli Lord Slynn oluyor. "Lordlarım," diyor, "hazırladığım ve yazılı olarak elinizde bulunan konuşmada belirttiğim sebeplerden ötürü, davalıyı, eski bir devlet başkanı olarak, 22 Ekim 1998 tarihli tutuklama emrinde iddia edilen hususlarda tutukluluk halinin kaldırılmasına karar veriyor ve davayı reddediyorum."

Pinochet bir. Garzón sıfır.

Ama aslında: Devlet başkanlarının başka ulusların mahkemele-rince yargılanamayacağı fikri bir; insanlık suçlarını yargılanma hakkının evrenselliğini, ki Lord Slynn'e göre, bu arzu şu aşamada tamamen ilkindir ve geniş çapta bir fikir birliğince desteklenmemektedir, tesis edecek olan hareket sıfır.

Konuşma sırası Berwickli Lord Lloyd'da: "Kanımca, Şili Devleti, 1978 tarihli Dokunulmazlık Yasası'nın hükümleri ve örf âdet hukuku gereğince, Senatör Pinochet'nin dokunulmazlığını talep etme hakkına sahiptir. Bu nedenle davayı reddediyorum."

Pinochet iki. Garzón sıfır.

Lord Lloyd, yazılı beyanında, Pinochet yargılanacaksa, ancak kendi ülkesindeki bir mahkemede ya da kesin olarak bu amaç için kurulmuş olan uluslararası bir mahkemede yargılanabileceğini; ancak Şili dokunulmazlık halinden vazgeçmediği takdirde (elbette Şili bundan vazgeçmemiştir), yabancı bir mahkemede yargılanmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Yani onun uluslararası yargılanması sıfır oy alırken, ulusal egemenlik iki oy almıştır.

Acaba Pinochet bugün Şili'ye doğru yola mı çıkacak?

Birkenheadli Lord Nicholls ayağa kalkıyor: taslak olarak hazırladığım konuşmada belirttiğim nedenlerden ötürü, Eyalet Mahkemesi kararını tersine çevirerek bu davayı kabul ediyor ve davalı Senatör Pinochet'nin bu ülkedeki cezai süreçten, ki iade bunun bir bölümünü oluşturur, beraat edemeyeceğine karar veriyorum.

Pinochet iki. Garzón bir.

Lord Nicholls, bu yazılı beyanlarda, özet olarak şu açıklamada bulunmaktadır: "Uluslararası hukuk açıkça belirtir ki, işkence ve tutsak alma da dahil, belli bazı hareketlerin hiç kimse tarafından yapılması kabul edilemez. Bu, herkes kadar, hatta daha da fazla, devlet başkanları için de geçerlidir; aksine bir hüküm uluslararası hukukla alay etmek demek olur." Nicholls'un belirttiğine göre; İkinci Dünya Savaşı ve Nüremberg mahkemelerinden bu yana, "hiçbir devlet başkanının uluslararası hukukta insanlık suçu olduğu belirtilen fiillere iştirak ettiği takdirde, şahsi sorumluluğundan şüphe duyulması mümkün değildir."

Şimdi sıra Lord Steyn'de: "Nüshaları tarafların elinde bulunan konuşmamda belirttiğim nedenlerden dolayı, davayı kabul ediyorum. Konuşmamın mealine göre, hukukun doğru bir şekilde yorumlanması, General Pinochet'nin beraati söz konusu değildir."

Berabere. İkiye iki.

Köken olarak Güney Afrikalı olan ve ırk ayrımcılığına karşı olduğu söylenen Lord Steyn, özellikle Pinochet'nin savunmasında öne sürülen savlara göre, suçlarını işlerken bir devlet başkanı olarak görev yapmasından dolayı, Hitler'in de suçlarından beraat edeceği olasılığından endişe duymaktadır: "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası hukukun gelişimi, 1973 askeri darbesi sırasında ve elbette o zamandan bu yana, uluslararası hukukun soykırımı, işkenceyi, tutsak almayı ve insanlık suçlarını (gerek silahlı bir çatışma gerekse barış zamanında) cezayı hak eden uluslararası suçlar olarak kabul edişini doğrulamaktadır."

Bütün gözler, yine Güney Afrika doğumlu olan Lord Leonard Hoffmann'a çevrilir. Lord Hoffmann, kararının neticeyi belirleyeceğini bildiğinden, konuşmadan önce biraz durur. "Saygıdeğer arka-

daşlarım Birkenheadli Lord Nicholls ve Lord Steyn'in konuşma tas-
laklarını okumuş olmak gibi bir avantajım var. Senatör Pinochet'nin
yargılamadan muaf olmadığı konusunda onlarla hemfikirim ve bu
nedenle ben de davayı kabul ediyorum."

Görgü tanıklarının söylediğine göre, salondan oh'lar yükseldi ve
Lord Hoffmann bölmelerde bu oh'ları kendilerine göre bir fısıltılı se-
vinç ifadesiyle yankılayan insanlara doğru baktı. Sanki Lord Hoff-
mann, eşitliği bozan bu kararın asıl önemini, yani Lordları değil,
kamuyu nasıl etkilediğini; Pinochet'nin muafiyetinin olmadığı ve
yargılanabileceği kararının gelecek yıllarda insan hakları ve ulusla-
rarası hukuku nasıl etkileyeceğini anlamış gibiydi.

Kimse bu beş hâkimden Lord Hoffmann'ın, oybirliğini herhangi
bir yazılı beyanla belgelemeyen tek hâkim olduğu konusunda yorum
yapmaz.

Pinochet'nin avukatları hariç. Gelecek aylarda anlaşılacağı gibi,
onlar Hoffmann'ın ketumluğunu fark etmiştir.

Pinochet'nin yargılanması ancak başlayabilmiştir.

* * *

Beni sorarsanız, korkuyorum.

Doğru, hâkimlerin Pinochet'nin iadesi davasının devamına
karar verdiklerini öğrenince –bu 25 Kasım 1998 günü, yine bu-
rada Kuzey Carolina'daki evimde, yine radyoya yapışmış halde–
önce sevinç geldi. Ancak suçun cezasız kalmasına karşı kazanı-
lan bu zaferi kutlarken bile, o büyük sevincimin hemen altından
bir şeylerin baş gösterdiğini de kabul etmeliyim. Evet, bu hisset-
tiğim şey korku.

Bana aniden hücum eden, dünyanın dört bir yanındaki dikta-
törlerin bu yenilgisinin masumca keyfini çıkarınam dahi izin ver-
meyen bu korkuyu hiç sevmiyorum. Buna rağmen, sıkı sıkı bu
korkuya tutunuyorum çünkü bu his, maalesef Pinochet'yle pay-
laştığım bu ülkeyi daha iyi anlamama yardımcı oluyor ve ister
General'in düşmanı, isterse de destekçisi olsunlar, bütün yurttaş-
larının ruh halleriyle birleştiriyor.

Yurduma yaptığım son ziyarette, bu korku, herhalde karşıma çıkan her erkek ve kadında –yabancı yazarlara rehberlik ettiğimden dolayı, birçoğumuz toplumun çeşitli kesimlerinden yüzlerce Şililiyle tanıştık; aslında buna ihtiyacımız da vardı– doğal olarak hâkim duyguydu. Tekrar tekrar, bir omuz silkiş, bir yüz çeviriş, havaya kaldırılmadan önce gözlerin kederle yere bakışı: demokrasinin sekiz yılında üstesinden gelinemeyen bir travmanın kanıtı. Gözlerin arkasında bir yerlerde darbenin hâlâ devam ediyor olduğunun, durduramadığımız bir haber filmi gibi oynadığının kanıtı. “Sen bunun nasıl olduğunu bilemezsin...” ve “O kadar çok acı çektik ki...” ve “Görümcem tecavüze uğradı, en iyi arkadaşımı yedi ay boyunca hapsettiler ve işini kaybetti, hâlâ da geri alamıyor, babamı bize, sanki yırtık bir paçavraymış gibi, paramparça bir halde geri verdiler” ve “Sen bunun ne demek olduğunu, o yılları anlayamazsın.” Farklı ağızlardan, tekrar tekrar hep aynı sözler. Pinochet taraftarlarının yürüttüğü dehşet kampanyasıyla alevlenen, o karanlık sansür ve ölüm zamanlarının geri dönebileceğine dair büyüyen aynı şüphenin yinelenmesi.

Antonio Skármeta’yla birlikte, konuklarımızı en büyük şairimiz Pablo Neruda’nın –11 Eylül darbesinden birkaç gün sonra, kanser kadar kederden de ölen– küçük bir sahil köyü olan Isla Negra’daki evine götürdüğümüz zaman, bir yerde sekiz ila on yaşları arasındaki birkaç okul çocuğuyla şaşırtıcı bir sohbetimiz oldu; çocukların *diktatörlük* sözcüğünün anlamını bilmemeleri bizi hayrete düşürmüştü. “Ama bu imkânsız. Siz çocuklar nasıl olur da bu sözcüğü bilmezsiniz?” diye sorduk. “Hayır, hayır, onun ne demek olduğunu bilmiyoruz,” dedi onlar da. Öğretmenleriyse, bir sürü dolambaçlı ve kaçamaklı cevaptan sonra, bize güvenebileceğini ve ne kadar kötü şeyler olduğunu anlattıktan (“Nasıl bir şey olduğunu anlamanız mümkün değil...”) sonra, eğer öğrencilerine bu sözcük hakkında bilgi verirse, anne ve babalarının –birçoğu Pinochet’nin düşmanı– o rahatsız edici heceleri defterden yırtacağını ve kızlarıyla oğullarına okulda siyasi telkinlerde bulunulmasını protesto edeceklerini itiraf etti. Oysa

diktatörlüğün, çocukların dillendiremediği, anne ve babalarının- sa dillendirmek istemedikleri sonuçları, kalıntıları ve artıkları demokrasiye geçiş aşamasındaki Şili'yi zehirlemeye devam ediyor.

Bense bu korkuyu anlıyorum çünkü şimdi Kuzey Carolina'da üzerime hücum eden şey bu korku, bir hafta önce Santiago'da bir gece çok iyi bağlantıları olan birinden aldığım bir telefonda, ordunun kışlalarında mevzilendiğini, olağanüstü halin ilan edilmek üzere olduğunu ve Pinochet'nin şu ana kadar rütbeler arasındaki ihtilafları bastırmayı başaran Genelkurmay Başkanı olan halefi General Ricardo Izurieta'nın kontrolü kaybettiğini ve darbenin çok yakın olduğunu öğrendiğimde, üzerime çullanan bu korkuydu. Midem panikle kasıldı, bu duygu bana sessizce dikkatli olmamı, Avustralyalı ve Güney Afrikalı dostlarımı saklamak için bir yer bulmam gerektiğini, onların da her ihtimale karşı büyükelçiliklerini aramaları gerektiğini haykırıyordu... çünkü her şey, her şey mümkündü. Ordunun sözcüsü olan Albay Pedro Ewing'in, halkı silahlı kuvvetlerin herkesin Pinochet davasında nasıl davrandığını dikkatle takip ettiği hususunda ikazını hatırlayın. Ewing'in dediğine göre, Pinochet'ye karşı olanların isimlerini zihinlerine kazımışlardı.

Ancak mantıkdışı olan bu korku, soğukkanlılıkla gerçeklere analitik olarak yaklaştığım zaman çabucak dağıldı. Askeri ayaklanma düşünülemezdi, böyle bir macera için gerekli koşullar mevcut değildi. Ben de önceki aylarda Pinochet'yi geri alabilmek için bizleri korkuya düşürmek isteyen korku tacirlerine cevap olarak birçok şey yazmıştım: Demokrasi tehlikede değildi. Ben de, bundan bir hafta sonra, Pinochet'nin ilk kez kendisine yöneltilen suçlamaları dinlemek ve suçlu veya suçsuz bulunmak üzere mahkeme önüne çıkmak zorunda kalacağı gerçeğini aynı akli başındalıkla tahlil edebiliyorum: Ülke, bu sınavdan geçecek kadar istikrarlı ve olgundur.

Ama ben –yurtdışında güven içinde yaşayan, yazılarım, medya ve siyasi bağlantılarım sayesinde korunan ben– bu korkudan

kurtulamazsam, yurttaşların nasıl tepki gösterecek, görünürdeki soğukkanlılıklarının, Pinochet'nin mahkemeye çıkarılacağı haberi duyduklarında yüzlerinde beliren o memnuniyet gülümsemesinin altında nasıl gizli belirsizlikler köpürecektir?

Elbette benim ve Pinochet'nin kurbanı olan birçok Şilinin duyduğu bu korku, ülkeye hâkim olan tek korku değildir. Farklı ve daha tehlikeli, dindirilmesi çok daha zor olan başka bir korku daha vardır....

Santiago'ya bu son ziyaretimin son gününde, kayınvalidemi görmek için La Reina mahallesine bir taksi tuttum. Taksiyi daha çok zayıflıktan dolayı yaşlıca bir kadın sürüyordu; kadın, dikkatle radyoda dinleyicilerin arayıp katıldıkları yerel bir programı dinliyordu. Programa katılan konuklardan biri olan Carmen Hertz, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Hukuk Bürosu'ndaki görevinden yeni istifa etmişti çünkü 1973'te Calama'da Pinochet'nin kurduğu bir askeri sefer heyeti tarafından gerçekleştirilen kıyımlarda infaz edilen kocası Carlos Berger'in kayboluşunu araştıran Şilili Hâkim Juan Guzmán'ın ele aldığı bir davada taraf olmak zorunda kalmıştı. Taksiyi kullanan kadın ve tek yolcusu olan ben, on beş dakika boyunca Carmen Hertz'in ülkenin bütün diğer dulları adına konuşarak acılarının en büyük sorumlusu olan adam yargılanmadıkça, Şili'de nasıl gerçek bir barış olamayacağını açıklayışını dinledik.

Sonra bir dinleyici aradı. O da, bütün bu karmaşanın Pinochet'nin değil, suçlu Allende'nin suçu olduğunu söyledi. Ona göre, terörü başlatan kişi Allende'ydi. Pinochet ise ülkeyi komünizmden, ülkeye sızan binlerce Kübalı teröristten kurtarmak zorunda kalmıştı. Kadın, babasının mülkü olan büyük bir çiftliğe Allendeciler tarafından el konulduğunu ve bunun, ailesinin insani haklarına hiç kimsenin hatırlamak istemediği bir tecavüz olduğunu iddia ediyordu.

Carmen Hertz ve onunla görüşen gazeteci, arayan kadına binlerce Kübalı terörist konusunda hiçbir kanıt olmadığını hatırlatarak, bir mülkle birinin bedenine karşı yöneltilen tehditler arasın-

daki farkı, bir çiftliğe el koymakla birinin anüsüne fare doldurmak ve sonra da onu ardında hiç iz bırakmadan ortadan kaybetmek arasındaki farkı incelemeye giriştiler. Onlarla aynı fikirde olan ben ise, bütün bunlara rağmen bu farkların arayan kadın için anlamsız olacağının farkındaydım. Kadın, Allende'nin aile mülkünü elinden alma girişimini bir travma gibi yaşamıştı; bunu en en mahrem kimliğine karşı bir saldırı olarak yaşamıştı ve ona eziyet eden barbarlara yapılan her şey ona göre tamamen haklıydı. Kadın, *Tata*, yani yaşama hakkının garantisi olan reis olarak hareket eden Pinochet tarafından kurtarılmış bir kurban olarak görüyordu kendini. Ona, yani bizim o on yedi yıldır çektiğimiz bütün acılarımızı sevinçle karşılayan bu kadına nasıl ulaşacaktık? Allende'nin öldüğünü öğrenince bir şişe şampanya açan bu kadına? Ne kadar öznel ve küçük olursa olsun, ona göre bizim sayısız sürgünümüz, cesedimiz ve acımızdan daha gerçek gelen bir korkunun kemirdiği bu kadına? Onunla ve onun gibi, bizleri, fırsatımız olsa yine onun malını çalacağımıza, onu esir alıp öldürecekimize ve kızlarına tecavüz edeceğimize inanan, koskoca Şili nüfusunun üçte biriyle nasıl diyaloga girecektik? Bu kadının kör nefretinin ve başkalarının acılarını hiçbir zaman kendi acısı gibi göremeyişinin üstesinden nasıl gelecektik? Kahramanı hapse tıkılmışken, kendisi de dünyasının ve emin olduğu şeylerin paramparça olduğunu düşünürken, sadece otoritenin ve askeri yönetimin geri dönmesiyle bu savaşı kazandıklarını, bizim de kaybettiğimizi anlayabileceğimize inanan bu kadına kendimizi nasıl dinlettirecektik?

İşte bu, zamanımızın Şili'sinin gerçek hikâyesidir: bu kadınla hiç karşılaşmamış olamama rağmen, o benden korkuyor, bense ona karşı dehşet duyuyorum.

Ve bizi birbirimizden ayıran bu uçurumun nasıl kapanacağını bilmiyorum. Pinochet tutuklu ya da özgür olsun, bu kadınla bir ülkeyi nasıl paylaşacağımı bilmiyorum.

Ama hikâye burada bitmiyor.

O gün Santiago'da taksiden inmeden önce, bayan şöföre, eğer

yolculardan biri dinlediği program, Şili’de Pinochet’nin kurbanlarının kendi sıkıntı ve arzularına şahit bulmalarını mümkün kılan birkaç programdan biri konusunda şikâyet ederse ne yapacağını sordum.

Kadın, dikiz aynasından bana baktı.

“Eğer programdan hoşlanmazlarsa,” dedi bana, “o zaman sesi kısarım. Ama dinlemeyi de sürdürürüm.”

“Ya sizden radyoyu kapatmanızı isterlerse?”

Kadın bana dönerek gözlerimin içine baktı. Dikiz aynasından falan değil.

“Benden istedikleri umrumda olmaz.”

“Yani dinlemek istediğiniz bir programı hiç kapatmak zorunda kalmadınız mı? Mesela korktuğunuzdan dolayı?”

“Hiç kalmadım,” diye cevapladı kadın. “ben kendi taksimdeyim. Eğer hoşlarına gitmezse inebilirler. Neden korkayım ki?”

Şimdi, yani bir hafta sonra bu kadını düşünüyorum. Bu ufak tefek, neredeyse bir deri bir kemik kalmış kadının hatırası aklıma geliyor ve beni korkularından arındırarak gezegenin diğer yakasındaki Pinochet’nin kendisinin ve bizim geçmişimizden kaçamayacağını öğrendiği anın tadını çıkarıncaya yardımcı oluyor.

Sıkı sıkı sarıldığım şey işte bu: Santiago’da taksi kullanan bir kadının, benim inebilmem için taksiyi park ederken yüzündeki o huzur dolu, sessiz bakış; kendisi ve bütün yolcular yurttaşlarımızın birçoğunun hâlâ kabul etmek istemedikleri Şili’nin hikâyesini, gerçekten özgür olmak istiyorsak, korkumuzu yenmek istiyorsak hepimizin dinlemesi gereken o acı ve direniş hikâyesini dinleyebilsin diye radyonun sesini açarken titremeyen eli.

* * *

Dün, yani 11 Aralık 1998’de, General Pinochet, nihayet hayatında ilk kez mahkemeye çıkmak zorunda kaldı. Avukatları, *İspanya Kralı ve Augusto Pinochet Ugarte* davasında kürsüye başkanlık eden sulh hâkimi Graham Parkinson’un davayı resmen tebliğ etmesini önlemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar.

İngiliz İçişleri Bakanı Jack Straw'un davayı reddetmesine çalıştılar. Ancak Straw bunu yapmayı reddederek iade davasının devamını onayladı. Başvurulacak hiçbir insani gerekçe yoktu. Ama yine de gelecekte ileri sürülebilirlerdi. Straw'un İnsan Hakları Günü olan 10 Aralık'ı (1948 yılında Birleşmiş Milletler'in Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ni kabul ettiği gün) seçmesi, General'e İngiliz Hükümeti'nden yakın zamanda kurtulamayacağına dair ikinci ve gayet açık bir mesajdı. Pinochet'nin avukatları mahkemeye, eski diktatörün kötü sağlığından dolayı mahkemede bizzat bulunmaktan bağışlanmasını isteyen bir dilekçe sunmuş ve sulh hâkimi, davalının Surrey'deki sığınağından Güney Londra'daki Belmarsh Cezaevi'nin bitişiğindeki mahkeme binasına kısa bir yolculuk yapabilecek kadar iyi görüldüğü cevabını vermişti; General böylelikle mahkeme binasına tekerlekli sandalyeyle getirilmekten kurtulamamıştı.

Benim o eski ve daimi hayalimse hâlâ gerçekleşmemişti: General'in tek cevap vermek zorunda kaldığı soru, adıydı ("Adım Augusto Pinochet Ugarte," diye İspanyolca cevap verdi. "Şili Genelkurmay Başkanı, Şili Başkumandanı, Cumhuriyetin Cumhurbaşkanıydım ve şu anda da Cumhuriyet Senatörüyüm") hiçbir kurban onun gözünün içine bakmadı, hiç kimse de onun, bütün bu suçlamaların "İspanyol o adamların yalanları" olduğu şeklindeki iddialarına cevap vermedi. Ve hiçbir kamera, onun görgü şahitlerine göre, çıplak, eldivensiz, bir bastonu tutan ellerini çekmedi.

Ama Belmarsh'daki o mahkeme salonunda çok önemli bir şey oldu. Sadece sembolik anlamda bir şey değil. En azından bazı insanlar için dünya birden tersine dönmüştü. Bazı insanlar için, hayat asla aynı olmayacaktı.

Bunlardan biri, benim Rolando diyeceğim bir Şilili, elinden her iş gelen bir adamdı. Maestro Rolando, son on yıldır Şili'de bizim ara sıra çıkan işlerimize bakmaktadır: marangozluk, boyacılık, tesisatçılık, yani her şeyden biraz. Evimizde çıkan her türlü problemi çözebilecek birini yanımızda tutuyoruz – üstelik bunu

büyük bir mizah anlayışıyla yapıyoruz. Rolando'nun eşim Angélica'yla birçok sohbeti olmuş – ama eşim bugün beni Santiago'dan, dün Maestro'nun sızıntıları ve çarpan bir kapıyı tamir etmeye ayırdığı bir sabahın ardından öğle yemeğine oturduğu zaman, tanıştıklarından heri ilk kez eşime hayatının en korkunç deneyimini anlattığını söylemek için aradı.

Rolando, darbeden birkaç yıl sonra –Angélica onun ciddi bir ses tonuyla konuştuğunu söyledi– General Pinochet'nin polisleri tarafından tutuklanarak işkence görmüş. O zamanlar bi okulda hademe olarak çalışıyormuş ve işkenceciler de ondan iş arkadaşlarını ele vermesini, bölücü faaliyetlere karışmış olabilecek öğretmenleri söylemesini istemiş. Kısa bir süre tutuklu kalmış. İki-üç gün; sonra da onu salıvermişler. İşini kaybetmiş, birkaç ay boyunca bedensel acı ve kimbilir ne kadar uzun bir zaman psikolojik zarara maruz kalmış. Ve sessizliğini hiç bozmamış. Şimdiye kadar.

Ama şimdi birden ona olanlar hakkında konuşabiliyordu. Diğer milyonlarca Şilili gibi, yirmi yıldan daha uzun zaman boyunca, kendini gizli duygularının arkasına saklamış ve bu hikâyeyi sadece kendi iç gölgesine anlatmış fısıltıyla. Tuhaf ama Rolando'nun sesini özgürlüğüne kavuşturan, Pinochet'nin 16 Ekim 1998'deki tutuklanması değil, İngiltere'nin en yüksek mahkemesinin bu tutuklamayı onaylayarak General'in Belmarsh'daki o adliye sarayında küçük düşmesi kararı olmuş. Bunu gerçekleştiren: ta uzaklardan Maestro Rolando'ya Pinochet'nin hukukun üstünde ya da ötesinde olmadığını fısıldayan İngiliz lordları, ardından eski diktatörün bir iddianameyle yüzleşmek zorunda bırakıldığı yolculuk, o odaya kadar onunla beraber giden altı İngiliz polisi, Pinochet'nin avukatının Sulh Hâkimi Parkinson'dan müvekkilinin bahçede yürüebilmesi için izin isteyişi. İşte bu, General'in savunmasızlığı ve alçalışının kanıtı. Bahçede yürümek istediği zaman, izin almak zorundaydı!

Elinden her iş gelen adamımızın söylediğine göre, sanki bedeninin üzerinden büyük bir ağırlık kalkmış, sanki nihayet gizli

sözlerinin geniş Şili kamu alanına akması için ona izin verilmiş. Çünkü Maestro Rolando artık kendi ülkesinde özgür, ülkeyi yağmalamaktan sorumlu olan adamsa yabancı bir ülkede tutuklu-
du.

Angélica, ayrıca Maestro Rolando'nun başka bir nedenden ötürü daha mutlu olduğunu söyledi: Yöredeki bir *botilleria* sahi-
biyle, Pinochet'nin İngiltere'deki davayı kaybedeceğine iddiaya
girmiş ve dün gece biri kırmızı şarap diğeri de *pisco*, yani özel Şi-
li brendimiz olan iki şişe hakkını almış. Ve onları arkadaşlarıyla
birlikte içmiş. Üstelik tek kutlama yapan da o değilmiş. Angéli-
ca'nın bana söylediğine göre; Şili'nin dört bir yanındaki *poblaci-
oneler*de, erkek ve kadınlar aynı anda sokaklara dökülmüş ve da-
vullar çalarak, şarkı söyleyip dans etmişler – sekiz yıl önce de-
mokrasinin geri dönüşünden bu yana ülkemin şahit olmadığı
türden ortak bir sevinç. Sokaklarda Rolando'nun hikâyesinin yü-
zünde yankılanan bir patlama: kendilerini ifade etme haklarını
geri alan insanlar. Artık saklanmayan insanlar. Yeni bir ülke ara-
yışında birbirlerini can yoldaşı gibi gören insanlar.

Gelecekte her ne olursa olsun, hiç kimse bunu bizim elimiz-
den alamaz: Onlarca yıllık suskunluk ve utancın ardından, bir
adam sesine kavuşuyor.

Şili dağlarının altında kendine bir kadeh şarap dolduran bir
adam.

Pinochet ise bu sırada soğuk İngiliz bahçesinde tek başına yü-
rüyor.

* * *

General Pinochet sadece Tanrı'ya inanmakla kalmıyor. Aynı
zamanda Tanrı'nın da kendisine inandığına inanıyor. İlahi ve
Mesihvari görevi için onu defalarca kurtardığına.

1995 Eylül'ünde gazeteci Mónica González'e şöyle diyordu:
“Şili'de diktatörlük filan yoktu. Biz bütün dünya için bir örne-
ğiz. Berlin Duvarı'nın yıkılışı Şili'nin sayesinde oldu, Berlin
Duvarı'na ilk karşı çıkan biz olduk, komünizmi ilk yenilgiye

uğratan olduğumuz gibi.” Ve şöyle ekliyordu: “Şili’nin sahip olduğu en iyi cumhurbaşkanı olarak hatırlanmak istiyorum.”

* * *

Abraham Lincoln Taburu’nu ilk duyduğum zaman, 1951 Ekim’inin bir günüydü. İlk kez Avrupa’ya giden, dokuz yaşında bir çocuk olarak, Fransa’yı İspanya’dan ayıran hudutta duruyordum. Arjantinli olan babam –eski bir Komünist, hâlen de solun adamıydı– *España en el corazónu* olan, kuşağının diğer birçok insanı gibi, Franco gidene veya ölene dek İspanya toprağına ayak basmayacağına yemin etmişti. Ama hayatta birçok şeye yemin ederiz ve hayat bizden her zaman kahramanca ya da kesin olmayan şeyler ister; hayat, Primo Levi’nin gri bölgeler olarak adlandırdığı şeylerle çıkar karşımıza.

Babam o sırada New York’ta Birleşmiş Milletler’de çalışıyordu ve Madrid ve Barselona’da yapması gereken mesleki bir işi vardı. Bu nedenle otuzlarda ona ve dünyanın dört bir yanındaki sayısız insana ilham veren faşizm karşıtı mücadeleden beri hayatının duygusal merkezi haline gelmesine rağmen, ömrü boyunca gelmeyeceğine yemin ettiği ülkenin sınırına gelmiştik. Fransa’dan geliyorduk ve İspanya tarafında yollar daraldığından dolayı, Irún’da inip tren değiştirmemiz gerekiyordu. Babam elimden tutarak beni İspanyol topraklarının sınırına kadar götürdü. Sonra gözlerime bakabilmek için benim boyuma kadar eğilerek buranın Cumhuriyete ihanet edilen yer olduğunu anlattı.

Burada, dedi, işte tam burada, parasını Cumhuriyetin ödediği silahlara, İngiliz ve Amerikalıların da yardımıyla, Fransızlar tarafından el konulmuştu. İleride Almanya’ya karşı ittifak kuracak olan bu ülkeler, tarafsızlıklarını ilan ederek, hep birlikte Cumhuriyeti silahsız bırakırken, aslında Hitler ve Mussolini’yi teşvik ve teskin ettiklerinin farkında değillerdi. Hitler’le Mussolini’nin kim olduklarını biliyor muydum?

Ciddi bir tavırla kafa salladım.

Babamın dediğine göre, Hitler’in uçakları ve Mussolini’nin ka-

ra kuvvetleri, Franco'nun tarafındaydı. Ve ben, Franco'nun kim olduğunu biliyordum çünkü o bu ülkeyi yöneten *hijo de puta*ydı ve İspanya'dayken ondan söz etmemem gerekiyordu. O zaman, daha çocukken dahi, düşüncelerimi iktidardakilerden gizlemek, ailemizin Franco hakkındaki gerçek düşüncelerini gizlemek konusunda eğitiliyordum; tıpkı uzun yıllar sonra Şili'de kendi çocuklarım gibi.

Franco – babam, sanki bu sözcüğü sadece söylemek bile canını yakıyormuş gibi, onu ağzında dolandırıyordu. İkinci Dünya Savaşı işte burada başladı, dedi babam. İspanyolların burada ihanete uğradığını sakın unutma.

Babam bunu söylerken ağlıyor, elimi tutan eli titriyordu. Onu daha önce hiç böyle ağlarken görmemiştim. Şu anda doksanını aşmış olan babam, hâlâ olduğu gibi o zaman da, öyle duygularını rahatça gösteren biri değil, çelik gibi sert bir adamdı. Ve onun sadece bir kez daha ağladığını hatırlıyorum; o da, bundan birkaç yıl sonra, Buenos Aires'te başka bir istasyonda, kendi babasının ölüşünü bana anlattığı zamandı.

Onun İspanya hududunda ağır ağır dökülen o gözyaşlarının, istediği etkiyi yarattığı kesindi: İspanya'nın onun için ne anlama geldiğini, İspanya İç Savaşı'nın onun hayatının en büyük trajedilerinden biri olduğunu ve daha sonra öğrendiğim gibi, bununla geçen bir yüzyılın en büyük trajedilerinden biri olduğunu asla unutmadım.

Çok geçmeden bu gözyaşlarının ilacı geldi. Tren güneyden ağır ağır Madrid'e doğru gitmeye başladığında, babam bana alçak sesle, fısıldar gibi başka bir hikâye anlattı: Uluslararası Taburlarların, özellikle de Lincoln Taburu'nun hikâyesini. *Battalion* sözcüğünü kullanmış da olabilir. Söz konusu taburun üyelerinin nasıl kara gömleklilerin yayılışına karşı bu ülkeye akın ettiklerini, kazandıkları nihai zaferleri, nehri geçerek Falangistaları yenen *el Ejército del Ebro*'yu.

1951'de Lincoln Taburu'nun varlığı benim için sadece efsanevi bir kahramanlık öyküsü, hükümetleri öylece durup demokra-

sinin kanlar içinde can çekişini seyrederken demokrasi uğruna canlarını verineye hazır erkek ve kadınların öyküsü değildi. O zamanlar, Buenos Aires doğumlu olmama rağmen, kendini Amerikalı gibi gören bir Yankee idim. İnatla İspanyolca konuşmuyor, "The Star-Spangled Banner"ı ("Yıldızlarla Süslü Bayrak") ateşli bir tavırla söylüyor ve beni dinlemek isteyen herkese (ve istemeyen birçok kişiye) New York'un dünyanın en güzel ülkesinin en güzel şehri olduğunu iddia ediyordum. Bütün küçük vatanseverler gibi, ben de her zaman vatanım olarak benimsediğim ülkeye karşı beslediğim sevgiyi haklı gösterecek sebepler arıyordum. Ama ben, babası McCarthy'nin zulmüne uğramış bir babanın oğluydum ve bu gerçek, bir cadı avı gibi bizim sonunda, birkaç yıl sonra Amerika'yı terk ederek Şili'ye doğru yola çıkınamıza sebep olacaktı.

Dokuz yaşındayken, uzlaştırılması mümkün olmayan bir çelişki yaşıyordum: Vatanın dediğim ülke, babamı sürgün etmeye çalışıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin bizim ailemizin ve Lincoln Taburu'nu oluşturan, sol kanattan birçok *gringo* arkadaşımızın ailesinin peşine düşmesi, benim için hem bir teselli kaynağı, hem de hayatında öğrendiğim ilk büyük siyasi derslerden biri olmuştu. İçimde bildiğim ancak o zaman dile getirmeyi pek beceremediğim bir şeyi doğrulamıştı: İki Amerika vardı; birini FBI, J.Edgar Hoover ve Joe McCarthy temsil ediyordu; diğeri ise, demokrasi tehlikeye girdiği zaman onun için hayatlarını tehlikeye atmaya hazır vatandaşlardan oluşan, hayalimde her geçen gün daha fazla Abraham Lincoln Taburu'yla özdeşleşen bir Amerika'ydı.

Benim ait olabileceğim Amerika işte buydu: Eğer bu vatandaşlar, Amerika'nın gerçekte temsil etmesi gereken değerler adına hükümetlerine karşı gelebiliyorlarsa, ben de yapabilirdim. Eğer onlar insanlığa bağlılıklarını, Amerika'nın kısa vadeli çıkarlarına bağlılıklarından üstün tutuyorlarsa, ben de yapabilirdim.

Lincoln Taburu'nun erkek ve kadınları, onlar Madrid'den ayrıldıktan bunca yıl sonra, dokuz yaşındaki küçük bir çocuğu kar-

maşadan kurtararak onu siyasi olgunluğa doğru yönlendireceklerini bilemezlerdi. Sadece varlıklarıyla ona bağlılık yemini edebileceği, daha derinde ve daha temiz, başka bir Amerika'nın olduğunu fark etmesi konusunda yardım edeceklerini tahmin bile edemezlerdi.

O zamanlar kendi kendime, bir gün onlarla tanışacağım, diyordum, o gönüllü askerler ihtiyacım olduğunda beni korudukları zaman, onlara teşekkür edebileceğim.

Ne tuhaf; bu çocukluk hayalinin –büyüdüğüm zaman da kendi kendime heyecanla tekrarladığım bu hayalin– gerçekleşmesini sağlayan kişi, Pinochet oldu. Lincoln Taburu'nun emekli askerleri, her yıl geçmişte yaptıklarını ve günümüz mücadelelerini anmak üzere San Francisco'da toplanıyorlar ve bu kez ben de onlarla bu kutlamaya katılmaya davet edildim; bu nedenle Şubat 1999 sonunda, dört ay önce Pinochet'nin tutuklandığı haberini öğrendiğim yere, Körfez Bölgesi'ne geri döndüm. Hayatta kalan savaşçılar, benden duruşmadan, Jarama savaşında savundukları o Madrid'in Pinochet'nin yargılanarak mahkûm edildiğini görme ihtimalinden söz etmemi istediler. Onlarla buluştuğum, önce akşam yemeği, sonra ertesi gün öğle yemeği ve konuşmamdan sonraki gecede, bu davayla neredeyse kaybolanların akrabaları kadar yakından ilgilendiklerini gördüm. Artık ihtiyarlarınışlar –hepsi de her geçen yıl saflarından birilerinin daha yok olduğunu acıyla gören, seksen-doksan yaşlarında, aralarında pek az kadının bulunduğu, çoğu erkek olan emekli askerler– ve hepsi de, sanki hayatlarının sonunda kendilerine beklenmeyen, harika bir şey sunulmuş gibi hissediyor. Francisco Franco'nun hiçbir zaman suçlarının hesabını vermek zorunda kalmadan, yatağında ölüşünü gören bu ihtiyar savaşçılara göre; tarih sarkacının böylesine tatlı bir şekilde geriye doğru salınışıyla, Franco sonrası İspanya'nın Franco'nun ideolojik mirasçısını, baskıcı, muhafazakâr Katoliklikle modernleşen bir kapitalist zihniyetten oluşan özel *el Caudillo* karışımını devam ettirdiğini düşünen adamı yargılayışıyla, sanki evrene o özel dengesi geri veriliyor.

Ama sevinçlerinin, savaştıkları ve Pinochet'nin bir gün suçları için cezalandırılabilceği yerden daha da derine indiğini fark ediyorum. Onlar, Pinochet'nin tutuklanması, altmış yıldan daha uzun zaman önce kendi hükümetlerine karşı durarak İspanya'ya giderken ve kendi vatanları olmayan bir yerde bir amaç uğruna ölmeye, her nerede olursa olsun adaletsizliğe karşı savaşa katılıp iyi insanların hakkını savunarak, kendilerini önce insan, sonra bir ulusun üyeleri olarak tanımlayarak Almanlar'ın, Fransızlar'ın, Ruslar'ın, Yugoslavlar ve Latin Amerikalılar'ın yanında ölmeye gönüllü olurken kutsal saydıkları o insanlık geleneği ve kavramının devamı olarak görüyorlar. Tarihte insanlığın, bir insanın özgürlüğünü çiğnemenin bütün insanların özgürlüğünü çiğnemekle aynı olduğu fikirlerine katılacağı bu ânı bekliyorlar. İdealleri de değişmemiş. "Para biriktiriyoruz," diyor içlerinden biri bana, Katalonya tepeleri ve Kastilya meydanlarında tüfek tutan o benekli el, yoldaşlarını bir Berkeley restoranında içeri davet ederek uzun masamıza oturtuyor, "O duruşma gerçekten olursa, hepimiz birlikte oraya gidip sizin General'in cezasını bulduğunu görmek için."

Yine de bu emekli askerler, tarihin ne getireceğini bilemesek bile, benim gibi, Atlantik'i aşarak Pinochet'nin Madridlerinde yargılandığını görmekten çok daha mutlu edici bir şey öngörüyorlar. Kendi zamanlarında hükümetler ve devletlerin yarattığı hudutları aşan bu enternasyonalistler, yine de Amerikalı, yürekten Amerikalı kalmışlar – ve bu belki de onların en çok içini sızlatan şeydir: kendi ülkelerinin Pinochet'nin yaratılmasındaki sorumluluğu ve onun diktatörlüğüne verdiği destek. Birleşik Devletler'in bunu telafi etmesi gerektiğini düşünüyorlar. Şili'de Allende'yi devirmek için yapılan müdahalenin kamuoyunca bilinmesi ve tarihçiler tarafından incelenebilmesi için dosyalarını açarak. General'i içine düştüğü bu müşkül durumdan kurtarmaya çalışmak yerine, Garzón'un ve kurbanların tarafında yer alarak. Ama her şeyden önemlisi de, Orlando Letelier ve Amerikalı yardımcısı Ronni Moffit cinayetlerinin hesabını vermesi için onun Amerika'ya iadesini talep ederek.

İşte o zaman halka gerçekten tamamlanmış olacak.

Düşünüyorum da; Lincoln Taburu'nun geriye kalan bu bir avuç emekli askerinin, çocukken bana o İspanya sınırında umut veren ve gençliğimde, daha sonra Şili'de bir devrimciyken ve çok daha sonraları uzun yıllar boyunca iki dilli bir sürgün olarak gezerken bana ilham veren bu emekli askerlerin Washington'daki bir mahkeme salonuna girerek kendini Franco'nun mirasçısı ilan eden o adamın karşılarında bir terörist olarak yargılanmasını seyrettikleri gün, Amerika'da başlayıp İspanya'da gelişen ve Şili'de devam eden o güzel halka gerçekten tamamlanacak. Bir anlamda, Tabur üyeleri, onca yıl sonra nihayet vatanlarına dönecekler.

* * *

1973 yılında, bir devlet memuru, yani Şili Ordusu Genelkurmay Başkanı olarak, başkalarıyla birlikte Pedro Hugo Arellano Carvajal'ı aşağıda belirtilen yöntemlerle kasıtlı olarak ağır bir acı veya eziyete maruz bıraktınız:

- a) onu metal bir yatağa bağlayarak ellerini zorla elektrikli bir metal levhaya koymak ve şoktan dolayı odanın duvarlarına çarpmasına neden olmak;
- b) göğsü, cinsel organı ve ayak parmaklarına elektrik telleri bağlayarak ona elektrik vermek;
- c) onu bir ağaca bağlayıp kırbaçlamak ve sonra da döverek koridorlarda sürüklemek;
- d) onu bir helikoptere bindirerek pantolonuna bağlanan iplerle aşağı sarkıtmak ve dikenler üzerinde sürüklemek;
- e) onu bir iple bağlayarak neredeyse boğulana kadar bir kuyudan aşağı sarkıtmak, sonra dışarı çekip sorulara cevap vermediğinde tekrar kuyuya sarkıtmak;
- f) ona zorla "Rus ruleti" oynatmak;
- g) başının üzerine bir elma koyarak ateş etmek ve ona ruhunu

Tanrı'ya teslim etmesini söyleyen ve bu şekilde işkencecilerle suç ortaklığı yapan bir papaza son ayin yaptırmak;

- h) oğullarıyla birlikte tutuklanan Rodríguez ailesinin karşısında ona zorla giysilerini çıkarttırmak, baba oğullarının üzerine yatmaya ve oğullarından birinin içine girecek şekilde cinsel hareketler yaparken diğer oğlunun da daha küçük olanın içine girmeye zorlandığı, Pedro Arellano'nunsa tıpkı baba gibi çocuklardan birinin üzerine yatırılarak aynı şeyi yapmaya zorlandığı bu aileye yapılan bu işkenceyi zorla seyrettirmek. Çocuklardan bu toplantıları yöneten deniz kuvvetleri üyeleriye mahkûmların boynuna birer süngü dayayarak eğer çocukların içine girmezlerse onları başlarından vuracaklarını söyleyerek tepelerinde duruyordu. Sonra da onları çıırılçıplak halde, sürekli döverek koridorlarda sürüklediler;
- i) çocuklardan birinin anüsünü açarak bir süngüyle kesmek;
- j) Pedro Arellano yaşlıların yarım saat boyunca askerler tarafından taşlanması ve sonra da El Belloto Hava Kuvvetleri Üssü'nün taşlarla dolu yolunda nasıl dizlerinin üzerine zorla yürütüldüğünü izlemiş;

ve bütün bunlar, sözde resmi görevlerin ifası adına yapılmıştır;

Başkalarıyla birlikte Irma del Carmen Parada Gonzáles'i aşağıda belirtilen yöntemlerle kasıtlı olarak ağır bir acı veya eziyete maruz bıraktınız:

- a) iki gün boyunca ona zorla işkence gören mahkûmların inlemelerini dinletmek;
- b) kıyafetlerini çıkarmak;
- c) ağzına, vajinasına ve göğüslerine elektrik akımı vermek;
- d) iki adama ona tecavüz ettirmek;
- e) ellerini kimyasal maddelerin ve bir makinanın içine sokarak

bilincini kaybetmesine neden olmak ve kendine geldiğinde onu cesetler ve ıslak samanlarla dolu bir deliğe koymak;

f) ona zorla kokmuş yiyecekler ve ölen mahkûm yurttaşlarının parçalarını yedirmek, ki başka bir mahkûm söyleyene kadar bunu fark etmez, birkaç gün sonra kendisine ilk yemeği verildiğinde çorbasında yüzen bir insan kulağı vardır ve bu yeni öldürülenlerden birine aittir, sonra ise bir silah sesi duyar ve kendisini uyaran mahkûmun ordu tarafından öldürüldüğünü anlar;

ve bütün bunlar, sözde resmi görevlerin ifası adına yapılmıştır.²

Hâkim Baltasar Garzón'un General Augusto Pinochet'ye karşı hazırladığı iddianameden bir sayfalık bir alıntı. Geride 249 sayfa daha var.

* * *

Pinochet nasıl bu kadar çok Şilili'yi kandırmayı başarabildi? Birçoğunun, onun rejimi sırasında işlenen suçlardan hiçbir zaman haberdar olmadığına, onun bugün hâlâ masum olduğuna inanmasını nasıl açıklamalı?

Evet, onun masumiyeti, destekçilerinin süregelen bazı dehşet verici olaylardan bu şekilde habersiz olduğunu iddia etmelerini mümkün kılıyor; evet, ülkeye onun getirdiği neoliberal serbest piyasa sistemi çok sayıda yurttaşını zengin etmiş ve daha yoksul olan birçoğunun da bu refah hayalinden hissesini almasını sağlamıştır; evet, o, onların Tanrısız sosyalizm hayallerini kötüye kullanmıştır; evet, o, onların vatanseverliğine ve karışık zamanlarda güce, düzene ve otoriteye duydukları ihtiyaca

2) *Crimes Against Humanity: The Struggle for Global Justice* (New York: The New Press, 2000) adlı kitabında bu olayları ilk kez okuduğum Geoffrey Robertson'a teşekkürler. Buraya aldığım daha uzun anlatım, Hâkim Baltasar Garzón'un Şili'deki FASIC kurumu tarafından basılan iddanamesinin çevirisidir.

başvurmuştur; evet, o, bütün medyayı kontrol altında tutmuştur; evet, onun neden Şili'deki büyük gruplar –ve bu arada, sadece onun politikalarından doğrudan yararlananlar da değil– arasındaki popülerliğini hâlâ koruyuşunu açıklayacak bir sürü toplumsal, ekonomik ve kültürel neden sayabiliriz.

Örneğin, adına Gracia diyeceğim bir kadını ele alalım. Eşimin en yakın dostlarından biri, Angélica'nın çocukluk arkadaşlarından altmışlarda beni, yörenin güzel kadınlarını ayartmaya gelip herkesin daima tipik bir *chilenoyla* evleneceğini ve öyle de yapması gerektiğini düşündüğü o Angélica'yı alıp giden, bu yurtdışında doğmuş Yahudi entellektüelini tamamıyla kabul edenlerden ilki. Gracia'yı gerçekten severdim; ondaki o kaballığa varan canlılık, hayatın yüzüne çarptığı bütün olumsuzlukları neşeyle karşılaması çok hoşuma giderdi. O olumsuzluklardan da epey vardı. Sonuncusunu, 1988 yılında, Gracia ve Angélica'nın büyüdükleri o küçük kasabada onu ziyaret ettiğimiz zaman öğrenmiştik; Gracia işini kaybetmişti. Doğrudan Pinochet'nin acımasız ekonomik politikalarının sonucu olarak, demekle hiç gecikmedik biz de, onun bizim için hazırladığı çaylarımızı içerken. Ama o, bize çeşit çeşit ikramları cömertçe sunarken, yakındaki halk oylamasında oyunu *Tata* (Büyükbaba) Pinochet'ye vereceğini söyledi; birkaç yıl önce onun o düzmece anayasası için yapılan oylamada yaptığı gibi.

Gracia, benim o uzun nutkumu, sabırlı siyasi tahlilimi, Şili liderine ve onun Şili'de bir avuç insanı zenginleştirirken çoğunluğa yardımı dokunmayan modernleşme yöntemine getirdiğim ayrıntılı eleştirilerimi dinledi ve ben sözlerimi bitirdiğim zaman, sadece omuzlarını silkerek bana ekmek üzerinde ezilmiş avokadolu aperitiflerden biraz daha uzatarak şöyle dedi: “Ne olursa olsun ona oy vereceğim.”

“Ama neden?” diye sordum, öfkeden çıldırıyordum. “Ya ölenler, infaz ve sürgün edilenler?”

“Ah,” dedi Gracia, “onun bunların hiçbirinden haberi yok ki. Ona, *Tatamıza* bir baksanıza, ne de güzel mavi gözleri var.”

Daha kaç Şilili benzer şeyler düşünüyor; daha kaç böylesi-
ne uçuk ve hiçbir önemi olmayan şeylere aldanmış? Onun, be-
nim o şeytanımın hayatta kalmasının, bizden saklanabilmesi-
nin nedeni gözleri olabilir mi? Pinochet, o şaşırtıcı derecede
yumuşak, mavi gözleri sayesinde cezadan kurtulabilir mi?

* * *

1999 Mart ayının bu yirmi dördüncü gününde, Pinochet hi-
kâyesindeki bu sonucu belirleyecek olan çok önemli anda, tesa-
düf eseri burada, Londra'dayım.

Bu sabah yazarlar için düzenlenen bir öğle yemeği için Bel-
fast'tan buraya uçtum ama yargılamanın bir sonraki safhasına
katılmam gerektiği için, ikinci yemekten kalkmak zorunda kal-
dım – o balık ne de lezzetli görünüyordu! Kabul etmeliyim ki
tatlı için orada kalan, sadece edebiyatçı arkadaşlardan olan mes-
lektaşlarıma karşı saçına bir üstünlük hissettim. Ne de olsa *onla-
rın* şu anda sanık sandalyesinde oturan ve kaderi dünyaya ilan
edilmek üzere olan bir diktatörleri yok. Ve Victor Jara Kuru-
mu'ndan Diane Dixon, İşçi Partisi'nden parlamenterlerle Angeli-
cá'yla beni, Pinochet'nin iadesine ilişkin kararın açıklanacağı
Lordlar Kamarası'na gizlice sokmak konusunda anlaştı.

Ne? Lordlar Kamarası mı? Yine mi? Hukukçu lordlar bu ko-
nuda beş ay önce zaten karar vermemişler miydi?

Hem evet hem de hayır.

Lord Hoffmann ve onun geçen yılın 25 Kasım'ındaki oturu-
munda açıkladığı kısa, sonucu belirleyen ve Yüksek Mahke-
me'nin Pinochet'nin eski bir devlet başkanı olarak İspanya ve İn-
giltere'de yargılanmaktan muaf olduğu şeklindeki eski kararını
tersine çeviren oyunu hatırladınız mı?

Üç karşı iki oyla verilen bu tarihi karardan birkaç gün son-
ra, General'in avukatları Lordlar Kamarası'ndan, Lord Hoff-
mann'ın Uluslararası Af Örgütü'yle bağlantılarından dolayı dava-
cıya karşı önyargılı olduğu gerekçesiyle oyunun geçersiz sayıl-
masını istedi. Lord Hoffmann bu insan hakları topluluğunun ba-

gımsız hayır kuruluşunun onursal (maaşsız) başkanı olduğunu, 1980 yılında Uluslararası Af Örgütü'nü temsil ettiğini ve eşi Gillian'ın 1977'den beri örgütün basın bürosunda çalıştığını kamu-ya açıklamamıştı. Başkanlığını Lord Browne-Wilkinson'ın yaptığı beş Lordlar Kamarası hukukçusundan oluşan farklı bir heyet şikâyeti kabul etmeye karar verdi ve birkaç gün süren oturumlar-
dan sonra, Lord Hoffmann'ın oyunu iptal etmek yerine –bu aslında asliye mahkemesinin kararının Pinochet'nin lehine dönmesini sağlayacaktı– yedi yeni hâkimin yeni bir dizi celseyi dinlemesine karar verdi. Önceki bir kararı değiştiren bu kararın daha önce eşi görülmemişti: Lordlar Kamarası, bütün tarihinde sadece bir kez meslektaşlarının verdiği bir hükmün tersine çevrilmesi için sunulan bir başvuruyu dinleme lütfunda bulunmuş, bu da 1823 yılında olmuştu ve –mülkiyet haklarıyla ilgili– bu davada önceki kararı bir kenara bırakmayı reddetmişlerdi. Ancak bu sefer Lord Browne-Wilkinson ve lord arkadaşları, oybirliğiyle Pinochet davasının çok önemli olduğuna, bu nedenle de şeffaflık ve tarafsızlığa duyulan ihtiyacın büyük olduğuna karar vermişlerdi. Garzón'un avukatlarının, Lord Hoffmann'ın Uluslararası Af Örgütü Sözleşmesi'ne aykırı olmasına rağmen geçmişte ölüm cezasını onaylayan kararlar verdiği, Pinochet'yi savunan avukatların da geçmişte örgüte katkıları olduğu ya da bu avukatların Lord Hofmann'ın bu insan hakları örgütüyle bağlantısından daha önce de haberdar oldukları ancak oturum sırasında ona karşı hiçbir itirazda bulunmadıkları (söylentilere bakılırsa, onun vereceği karar kendilerinin aleyhine olduğu zaman saldırmak amacıyla) şeklindeki iddialarını dikkate almamıştı.

İşte bu nedenle, mart sonundaki bugün, kendimi Lordlar Kamarası'nın yukarı bölmelerinden birindeki bir koltuğa sıkışmış halde buluyorum. Bizi gizlice içeri sokan İşçi Partili Parlamento üyesine göre, çoğunluğu “kötü adamlar”dan, yani kahramanları Pinochet'nin bugün beraat edeceğine inanan, muhafazakâr arka sıra Parlamento üyelerinden oluşan izleyicilerle tıklım tıklım dolu olan bu sıkışık yere zar zor sığıyorum. Bunların varlığı ve ne-

şeli halleri korkumu iyice arttırıyor. Daha önce General'e karşı verilen kararı iptal eden hâkimlerden birkaçı, şimdi yeni kararı verecek olanlar arasında ve bu hâkimler, uluslararası ticaret hukuku alanında uzman olarak tanınıyor. Eğer onlardan biri olsaydım, Lord Hoffmann'ı Uluslararası Af Örgütü'yle bağından dolayı tebrik eder, bütün hâkimlerin bu insan hakları örgütüne üye olmasını ön şart kabul ederdim. Yoksa sadece "tarafsızlık"larını geçmişte insanlık suçlarıyla hiç ilgilenmemekle kanıtlayanlar mı diktatörler, işkenceciler ve soykırımcı devlet başkanlarını yargılayabiliyor? Bu da tarafsızlık sayılmaz mı?

Ama tabii bana gelince, ben, ne bu hâkimler kürsüsünde ne de başka herhangi birinde yer almıyorum. Hukukun değil, kurgunun icracısı olan ben, şimdi burada, daha önce ancak filmlerde gördüğüm bu sessiz salonda bulunuyorum: koyu renk ağaçtan kürsülerden oluşan bir sahnenin arkasında duran o yumuşak, kadife kumaştan kırmızı perde, o pudralı beyaz perukalar ve dökmümlü cüppeler, üzerine eski yazılar oyulmuş tokmağının birkaç vuruşuyla oturumu açan uzun boylu memur, bunun bize Magna Carta'yı, tarihte bir yöneticinin tebaasına karşı kötü davranışlarını sınırlamayı kabul ettiği ilk belgeyi veren ülke olduğunu hatırlatan şeyler – bunların hepsi de bu rüyamsı atmosfere bir şeyler katıyor.

İlk konuşan, Lord Browne-Wilkinson oluyor ve kararının ne olduğunu anlamak kolay olmuyor – bu durum oturum boyunca ilk kez de yaşanmıyor. Anlaşıldığı kadarıyla, Lord Browne-Wilkinson, Senatör Pinochet'nin dokunulmazlığının olmadığını ama yine de –bir tezat mı?– Yüksek Mahkeme'nin ekim ayında verdiği ve iade davasını reddeden ilk kararının aleyhine davayı ancak kısmen kabul ettiğini belirtiyor.

Onun ardından gayet açık konuşan Lord Goff geliyor. Lord Goff, davayı reddediyor: Pinochet'nin kesin bir dokunulmazlığı vardır. Onun ardından da Craigheadli Lord Hope geliyor ve Lord Hope görünüşe göre, Pinochet'ye karşı iddia edilen suçlamaların çoğunun onun yasaya uygun bir biçimde iadesini gerektirmeyen

suçlar olduğu konusunda Lord Goffla aynı fikirde ama sonra General'in dokunulmazlığının olmadığını, ancak bunun 8 Aralık 1988 tarihinden sonraki dönemde olduğunu belirterek söylediklerinin aksini söylüyor—demek istediği bu mu? Neden bahsediyor? Neden bu tarih? Lord Hope'dan sonra konuşan ve ortaya 29 Eylül 1988 gibi yeni bir tarih atan Lord Hutton'la birlikte işler daha da karışıyor. Pinochet, bu tarihten sonra işlenen işkence suçları ve işkenceye iştirak suçlarından iade edilip yargılanabiliyor. Bir sonraki hâkim Newgateli Lord Sabille'de Lord Browne-Wilkinson'la aynı fikirde. Durun. Lord Browne-Wilkinson ne demişti ki?

“Neler oluyor?” diyor fısıltıyla birden Angélica, sanki bir ip-miş gibi ceketine asılarak; onun bu sözleri zaten cılkı çıkmış beynimin aşağıdaki kürsüde olup bitenlerin kaypak manasını kavramamı iyice güçleştiriyor.

“Anlamaya çalışıyorum,” diye cevap veriyorum ben de fısıltıyla.

Diane Dixon ise şöyle diyor: “Galiba kazanıyoruz.”

Kazanıyor muyuz?

Daha sonra Lord Millet ayağa kalkarak bu fikri onaylıyor. Pinochet'nin dokunulmazlığını hiçbir sınırlama getirmeden reddediyor. Beyanında ne bir tarih, ne bir eğer, ne de bir fakat yok. O zaman kaç lehte kaç aleyhte oy var? Ama neyin lehinde ve aleyhinde?

Son hâkim ayağa kalkıyor. Worth Marraversli Lord Phillips'in farklı bir görüşü var: Senatör Pinochet'ye karşı iddia edilen suçların birçoğunun iadeyi gerektiren suçlar olduğu gerekçesiyle davayı kabul ediyor. (Yüksek Mahkeme'nin Pinochet'yi beraat ettirme kararının aleyhinde mi? Söz ettiği şey bu mu?)

Bir an şaşkınlık dolu bir sessizlik oluyor. Ne bir mırıltı ne de alkış; Pinochet'in haklılığını görmeye gelmiş olan muhafazakârlardan Pinochet'nin çarmıha gerildiğini görmeye gelmiş olan insan hakları topluluğu üyelerinden bile. Hiçbirimiz ne alkışlayabiliyor ne de yuhalayabiliyoruz; nedeni basit: bu kararın ne de-

mek olduğunu anlayamadık. Kimse yerinden kımıldamıyor.

Bu donukluk kısa bir an sürüyor – ama bu an uzun ve sessiz, korku ve şaşkınlıkla dolu.

Sonra Lord Browne-Wilkinson, şaşkınlığımızı anlayarak bütün lordların özlü beyanlarının biraz kafa karıştırıcı olabileceğini –herkes gülüyor– ve açıklayacağını söylüyor. Herkes kulak kesiyor.

İspanya hükümeti tarafından Pinochet'ye yüklenen suçlamaların çoğu çoğunluk tarafından reddedildi çünkü bunlar, işlendiği iddia edilen zamanda, kanuna aykırı değildi (sınırdışı işkence, İngiltere hukukuna göre ancak 29 Eylül 1988 tarihinden beri bir suçtur). Üstelik işkencenin evrensel yargılama hakkı olan ve iadeyi gerektiren uluslararası bir suç haline gelişi, ancak 8 Aralık 1988'de İngiltere'nin İspanya ve Şili'yle (ilgili diğer iki ülke) birlikte İşkence Sözleşmesi'ni imzalamasıyla gerçekleşmiştir. Bu nedenle hâkimlerin bire karşı altısı Pinochet'nin bu tarihten sonra işlenen suçlardan dolayı yargılanabileceği kararını vermiştir.

Yani General kaybetti: Hiçbir dokunulmazlığı yok ve kendisi için çıkardığı af da geçersiz. Öte yandan hâkimler, içişleri bakanından iade davasının, suçlunun iadesini gerektiren suçlardaki bu önemli azalmadan dolayı devam edip etmemesi gerektiğinin yeniden düşünmesini istedi.

Bu azalma da ne demek? Garzón'un 250 sayfalık o ilk iddianamesinden geriye ne kalıyor? Pinochet'nin iktidarda bulunduğu son on beş ayda (bastırma yöntemleri hususunda herhalde çok daha dikkatli olduğu bir dönem) yani 8 Aralık 1988'den (cumhurbaşkanlığını bıraktığı) 11 Mart 1990 tarihleri arasında işlenen suçlar arasında başarıyla kanıtlanabilecek, yargılanabilecek ve Pinochet'yi bu suçlamalarla yüzleşmek üzere İspanya'ya gönderecek olanlar var mı?

Salondan çıkarken, hâkimlerin kararlarının ayrıntılarını içeren kalın bir tomar açık yeşil sayfa –122 adet– alıyoruz. Sorularımıza bir cevap bulmak için gayretle sayfalara göz atıyorum. Şans eseri, Garzón'un suçlamalarını destekleyen takımdaki İngiliz

avukatlardan biri, bize çabucak aslında –hâkimlerin oy çokluğuyla kabul ettiği bu son derece sınırlı ve kısıtlı sürede dahi– Pinochet’yi mahkûm ettirecek vakalar olduğunu açıklıyor. Bunların en önde geleni, 24 Haziran 1989’da küçük Curacautin kasabasında 17 yaşındaki Marcos Quezada Yáñez’in işkenceyle öldürülmesidir. Otopside bu gencin, kendisine Pinochet’nin politikalarını protesto etmenin cezası olarak polis tarafından atılan dayaklar ve uygulanan elektrik şokları nedeniyle öldüğünü ortaya çıkarmıştır. Bundan başka, 8 Aralık 1988’de kabul edilen İşkence Sözleşmesi’nden sonra meydana gelen en az 28 cinayet ve işkence vakası vardır ve bunların çoğu Şili Gerçeği ve 1991 Uzlaşma Raporu’nda belgelendirilmiştir.

Lordlar Kamarası’ndan ayrılarak Westminster’in parlak Londra güneşine çıkıyorum ve çıkışta beni bir bir muhabir, TV kamerası ve fotoğrafçı ordusu karşılıyor. Biraz istemeden de olsa basının Pinochet yargılaması konusunda sık sık yorumlarını beklediği insanlardan biri oldum; bunu nedeni, şüphesiz İngilizce’ye hâkimiyetimden kaynaklanıyor olsa da kısmen bu meselelerle çok yakından ilgilenmemdir. Tuhaf ama konuştuğum iki dili sürekli pratik yapabilmem, doğrudan sürgün edilişimin, ülkemden kovulduğum o uzun yıllar boyunca hayatta kalma ihtiyacının bir sonucu: Pinochet iktidara geldiği zaman çocukluğumda İngilizce’yi zorunlu olarak reddedişimi sözde saf bir Şilili ve Latin Amerikalı kimliğinin kanıtı olarak göstererek ölene kadar İspanyolca konuşmamaya yemin etmişim. Yani beni yurtdışına göndererek sözcülük görevime getirenin, Pinochet darbesi olduğu söylenebilir. Şu anda ağzımdan çıkacak sözlerden istemeden de olsa bizzat Pinochet’nin sorumlu olduğunu düşünmek beni mutlu ediyor.

Evet ama hangi sözler? Bugün Lordlar Kamarası’nda olanları –hangi dilde olusa olsun– nasıl özetlemeli? Diktatörün savunucularının ayrıntılarla kamuoyunun kafasını karıştırmasını, kararı kendi lehlerine döndürerek saptırma çabalarını nasıl engelleyebiliriz? Şu anda dünyanın öteki yakasında radyonun üzerine eğilmiş olan birinin –benim de aylardır yaptığım gibi– bu kara-

rı anlayacağı şekilde nasıl konuşmalı? Az önce çıktığım binada vuku bulan şeyin, ikinci bir kararın verilmiş olmasının anlamı nedir?

“*Una victoria para la humanidad,*” diye bağıryorum birden, bostan korkuluğunu andıran uzun kollarımı havaya savurarak. Sonra da İngilizce olarak şöyle diyorum: “İnsanlık için bir zafer, insanlık için bir zafer.”

Bu zafer sözlerini söyler söylemez, bunun kendi hesabıma muhalefetimizi silahsız bırakmak için uygulanan gösterişçi bir taktikten ibaret olmadığını fark ediyorum. Çılgınca ve coşku dolu gerçek; beyanların, tarihlerin, istisnaların, indirimlerin ve açıklamaların karmaşası içinden parıldayan şey bu.

Bu korkunç ve kanlı yüzyılın sonunda bize büyük bir ödül, türümüzün adalet ve eşitlik arayışında nihai bir adım nasip oldu. Abartmıyorum.

Bu gezegende doğan her insana sadece o doğum mucizesinden dolayı ait olan haklar ve hakların güçlülere karşı savunulabilmesinin nasıl garanti altına alınacağı meselesinin, medeniyet denen şeyin, yani bizim bu şiddet dolu dünyamızdaki her erkek, kadın ve çocuğun yaşam ve ölümünü belirlemeye devam eden şeyin, başlangıcından bu yana mücadelesini verdiğimiz en önemli konulardan biri olduğu açıktır. Pinochet için verilen hüküm, bizimle aynı havayı soluyan türdeşlerimizin her birinin değeri ve haysiyeti için verilen bu gayretli ve titiz mücadele bağlamında değerlendirilmelidir.

İnsanlığın bu ana ulaşması binlerce yılını almıştır; tıpkı köleliğin kaldırılmasının ve cinsiyet, inanç ve derisinin rengine bakılmaksızın herkese oy verme hakkının tanınmasının binlerce yılımızı aldığı gibi, tıpkı çocuk işçiliğinin ve dini ayrımcılığın yasaklanmasının bu kadar uzun zamanımızı alması gibi ve görünüşe bakılırsa, sadece insan olduğundan dolayı herkesin adil ücret, tıbbi bakım ve eğitimi hak ettiği düşüncesini yerleştirmenin son- suza kadar sürecek olması gibi. Şu anda bizi yönetenlerin sadece kendi nüfuslarına karşı değil, aynı zamanda da onların adına,

bizzat insanlığın adına hareket eden dünyadaki herhangi bir mahkemeye karşı sorumlu olacağı bir sistem yaratmanın eşiğindedeyiz.

Herhangi bir yönetici tarafından bütün insanlığa karşı işlenen, bir suç sayılabilecek kadar büyük ve gaddarca yasa ihlalleri için evrensel yargılama hakkını etkin bir şekilde tesis eden bu kararın neden bu kadar önemli ve abidevi olduğunu anlamak, hukuki ve siyasi tarihte kısa bir gezi yapmayı gerektirmektedir.

1648 yılında Münster ve Osnabruck adlı Alman şehirlerinde imzalanan Westphalia Barışı –Antlaşmaları olarak da bilinir– İspanya ve Hollanda arasındaki 80 yıllık savaşa, Avrupa’yı harap eden bir yangına son veriyordu. Antlaşmayı imzalayanlar, ulus-devletleri (ve onların yöneticileri) için egemenliği ve böylece içişlerine müdahale etmeme temel ilkesine ve bunun yanı sıra azınlıkların (ölkelerinde çoğunlukta olmayan Katolik ve Protestanlar) dini haklarının tanınmasını tesis etti. Bu, o gün için, günümüze kadar gelen bir ulus-devlet sisteminin varlığının kabul edilmesi ve bu uluslar arasında ihtilafları ve ticareti düzenleyen çok önemli bir gelişmeydi. Ancak yöneticilerin tebalarına karşı suiistimalleriyle nasıl başa çıkılacağı meselesini çözümsüz bırakıyordu. Bundan tam üç yüz yıl sonra, 1948’de, Birleşmiş Milletler –İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin zulümlerine karşı harekete geçen (kuşkusuz süregelen Stalinizm ve sömürgecilik dehşetleri hâlâ bir çoğunun zihninde olsa da)– bu yılın 10 Aralık’ında, bugüne kadar yeni bir insanlık kavramı için verilen mücadelenin Evrensel İnsan Hakları Beyanname’si’ni kabul etmeye karar verdi. Daha önce bir tür olarak hiçbir zaman bütün insanlar için bu kadar temel hakları tesis ve talep etmemiştik, daha önce hiç, hepimizin özlediği bir dünyanın resmi bu kadar berrak bir şekilde çizilmemişti, daha önce devlet ve hükümetler hiçbir zaman bu ilke ve yükümlülöklere bağlılıklarıyla değerlendirilmemişti.

Ve daha önce hiçbir belge bu kadar ihlal edilmemişti. Çünkü bu belgenin hiçbir yaptırım gücü yoktu. Yöneticiler o sözleri –bu

özgürlük, şu özgürlük– ne kadar sevdiklerini söylerken bir yandan da tebaalarına (ve güçlerinin ölçüsünde, diğer ülkelerin vatandaşlarına da) yapmak istedikleri her şeyi yapmak için müdahale etmeme ve egemenlik ilkelerinin arkasına saklanabiliyor ve öyle de yapıyorlardı. Nuremberg Mahkemeleri –ve daha az bilinmesine karşın aynı derecede önemli sonuçlar doğuran Tokyo Mahkemeleri– bir ülkenin yetkililerinin (elbette yenilmiş bir ülkenin) işlediği insanlık suçlarının ilk ve son örnekleriydi. O zamandan bu yana 20. yüzyıl uzun bir katliam, işgal, işkence merkezleri ve idam mangaları, bombalı saldırılar ve zulûnler, psikiyatri koğuşları ve göstermelik mahkemeler dizisine, çekilen acıların ve icra edilmeyen adaletin sürgit tekrar edilmesine tanıklık etmiştir. Vietnam ve Güney Afrika, Kamboçya ve Cezayir, Prag, Buenos Aires ve Pekin. Bokassa ve Mengitsu, Anastasio Somoza, Ferdinand Marcos, Suharto, Saddam, Honneker ve Videla gibileri her yerde, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nce yasaklanan ve reddedilen yollarla işkence görmekte ve ölmektedirler.

Elbette antlaşmalar imzalanmaya devam ediliyor, sözleşmeler ilan ediliyor, protokoller müzakere edilerek onaylanıyordu – evet, elbette Çocuk Hakları, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması ve Her Tür Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması, evet, elbette hepimiz çocuk işçiliğine ve rehlin almaya karşıyız ama gerçek şu ki bunlar yaldızlı sözlerdir ve antlaşmaları imzalayanlar, hiçbir zaman bu farklı belgelerin hükümlerine uymadıklarından dolayı kovuşturulmaya uğramayı umuyor gibi gözüküyorlardı ve dünyanın dört bir yanındaki müttefik ve dostlarının benzer şekilde sürekli girdikleri ihlallerden rahatsız olmadıkları da açıktı. Bunun için İşkenceyi Önleme Sözleşmesi’ni gösterişli tavırlarla imzalayan Margaret Thatcher ve Augusto Pinochet’ye bakmanız yeter. Şilili diktatörün tutuklanabileceği ve sonra davasının, kendisinin muhtemelen hukuksal şatafatlı sözleri içeren birkaç saygıdeğer belgeden ibaret gördüğü belgenin altındaki imzasından dolayı temyizinin reddedileceği aklının köşesinden bile geçmediği açıktır. Dikta-

tör, kendi idam fermanını imzaladığını, yargılanmasını onayladığını nereden bilebilirdi ki? On yıl sonra ticari hukuk alanında uzman Lordlar Kamarası hukukçu üyelerinin, sözleşmenin ne olursa olsun sözleşme olduğu ve okuyup onaylayarak imzalayanlar tarafından ona saygı gösterilmesi gerektiği hükmüne varacakları düşünülemezdi.

Ama bu on yılda çok şeyler oldu. En önemli gelişme, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu nedenle de –büyük güçler tarafından kendi ihlallerini meşrulaştırarak tabi devletlerin insan hakları suçlarını görmezden gelebilmek için kullandıkları– nükleer bir felaketin her an gerçekleşebilme ihtimalinin son bulmasıydı. Başkalarına duyulan korku – Batı'nın Sovyet korkusu, ABD'nin komünizm korkusu, sözde sosyalist ülkelerde olduğu gibi yurtiçi teröre, sözde özgür dünyada olduğu gibi de yurtdışında özgürlük adına teröre (yurtiçinde de sivil özgürlüklerin kısıtlanmasına) çevrilmişti. Bizim çocuklar El Salvador, Brazzaville ve Doğu Timor'da istediklerini yapabilirse (beni kınamanıza rağmen), siz de Budapeşte veya Tibet'te istediğinizi yaparsınız (sizi kınamamıza rağmen).

Bu yüzden çoğu insanın, Berlin Duvarı'nın yıkılışının ardından insan hakları ihlallerinin sayısında büyük bir azalmanın olacağı, artık ulusların birçok beyanname ve sözleşmeden çıkan standartlara tabi tutulabileceği, Auschwitz ve Bergen-Belsen'le dehşete düşen insanlığın bilincine kazınan “Bir daha asla,” sözünün bundan sonra sadece geçmişteki yanlış davranışları kınamak için kullanılmaktan çıkarak geleceğin müjdecisi olabileceği bir dünya yaratılacağını beklemesi tuhaf değildir.

İnsanların sebep olduğu iki büyük felaket bu iyimserliğe tezat teşkil etmiştir. Yugoslavya'nın 1991'de başlayan uzun parçalanışı, Avrupa'da Nazilik günlerinden beri görülmeyen bir boyutta, son kırk yıldır sadece dünyanın daha yoksul ve daha az “uygar” bölgelerinin maruz kaldığı türden bir şiddet ve ahlaksızlığa, Batılı güçlerin, durdurmak şöyle dursun, çoğu zaman bizzat icra ettikleri bir yeni-sönmürgeci vahşetine zemin hazırlamıştır. 1993'te

Lahey'de Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin kurulduğu doğrudur ancak diğer birçok inisiyatif gibi bunun da hiçbir etkisi olmamış, insan hakları ihlalcilerinin de bir gün hesap vereceklerine dair hiçbir kaygıya neden olmamıştır. İki yıl sonra, yani 1995'te, General Radovan Mladic Srebrnica'daki etnik temizliğe zevkle nezaret ederken, 7000'den fazla Bosnalı Müslüman öldürülerek onları koruması gereken Birleşmiş Milletler barış muhafızlarının gözleri önünde kadın ve çocuklarının ırzına geçilirken Lahey'deki mahkeme sadece tek bir Sırp işkenceciyi tutuklamış ve daha yargılamamıştı bile – yani, pek etkili bir caydırıcılık yöntemi değildi.

Diğer olaysa, soykırıma karşı çok daha dayanılmaz bir uluslararası kayıtsızlık iddianamesidir – 1994 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, Ruanda'da Batılı güçler ve Birleşmiş Milletler yine olaylara seyirci kalırken, neredeyse bir milyon Tutsi öldürülmüştür. Doğal olarak başka bir savaş suçları mahkemesi daha kurulmuş ama bu dehşet verici toplu suçların devam etmesi, dünya uluslarının bu türden zulümlerle ilgilenecek kalıcı kurumları nasıl yaratabileceğinin yeniden düşünülmesi ihtiyacına önem kazandırmıştır.

Sonuçta, 17 Temmuz 1998'de, Scotland Yard'ın Pinochet'yi almaya gelişinden tam üç ay önce, yüz yirmi ülke (aralarında Amerika yoktur) Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nü onaylamak üzere Roma'da toplandı. Anlaşmayla, savaş ve insanlık suçları işleyen yöneticilerin yargılanması için mekanizmalar kuruldu – ancak bu anlaşma aynı zamanda da zanlının dünya adalet organlarına teslim edilebilmesi için, önce onun vatani olan devletin onayının gerekli olduğu şartını içeriyordu. Bu da demek oluyordu ki; diyelim ki Pinochet gibi biri, emekli birçok diktatör gibi, kendi ülkesindeki muazzam güç gruplarının yanı sıra önemli konumlarda dost ve ahabları da olan biri, asla Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin gerçek yargı dairesine teslim edilemeyecekti.

İşte Lordlar Kamarası'nın hukukçu üyelerinin kararı bu nedenle bu kadar üstündür. Evrensel İnsan Hakları Beyanname-

si'nin uygulanması, arkalarında kendi polis kuvvetlerinin yaptırım gücü olan bazı ulusal mahkemeler tarafından desteklenmektedir. Bu kararın etkisi, en azından, eski zorbalarla savaş suçlularını, artık bilinmezliklerle dolu bir dünyaya atılmaya korktuklarından dolayı, kendi ülkelerinin hudutlarına hapsedecektir. En iyi ihtimalle de, bunların birçoğunun yargılanmasını sağlayacak; hesap vermek zorunda kalmaksızın başkalarını sakatlayıp öldürebileceğini, hayatlarını mahvedebileceğini düşünenlere de bir uyarı olacaktır. Tek bir insanlık yaratmak ve dünyaya adaleti getirmek için yüzyıllardır verilen mücadelede bir adım daha. Lordlar Kamarası'nın hukukçu üyeleri, Pinochet'nin elinden dokunulmazlığını alarak, bu fani insanın başına gelebileceklerin –ister Londra'da ölsün, ister Madrid'e, isterse de vatanına gönderilsin– ötesinde, çok daha uzun ömürlü, çığır açan bir hukuki örnek oluşturmuşlardır.

Bu, o kimseye ne olacağının önemsiz olduğu anlamına da gelmez. Suçlar bireyler tarafından işlenir –biri işkence eynini vermiştir, bir diğeri bu emri iletmiş, üçüncü biri mahkûm ah ne kadar da yavaş boğulana kadar kafasını bir torbaya sokmuştur, bir dördüncüsü cesedi saklamış, beşincisi de bu cesedin nerede olduğu hakkında yalanlar söylemiştir– ve hayatta kalanlarla kurbanlar için, günümüzde ve gelecekteki suçlulara bir uyarı olarak, bu cezanın verilmesi gereklidir. Önümüzdeki günlerde, hâkimlerin Pinochet'nin iade davasının devam edebilmesi için belirttikleri dönemde yeterince ihlal olup olmadığını göreceğiz.

Ama Şililileri kemiren sorunun bu olduğu kesindir.

Kendimi Şili Ulusal Televizyonu'nun gönderdiği bir ekibin karşısında buluyorum. Bir muhabir, görünüşe göre hâkimlerin elinde tek bir işkence vakasının kaldığını söyleyerek bana bu, Pinochet'nin iade edilme ihtimalinin iyice azaldığı anlamına mı geliyor diye soruyor.

Cevabımın –doğrudan uydu aracılığıyla– Şili'deki bütün evlere ulaşacağının farkındayım.

“Ya işkence altında ölen sizin anneniz olsaydı?” diye soruyo-

rum sertliğime şaşırın muhabire. “Adaletin yerine getirilmesini istemez miydiniz?”

Cevap vermesini bekliyorum. Sözlerime Marcos Quezada’yı, elektrik vücuduna verilir ve acıdan kaçamazken neler hissetmiş olabileceğini eklemiyorum; orada o ızgaranın üzerinde olmak ve öleceğinden kimsenin haberinin olmamasının, seni artık kimsenin kurtaramayacağını bilmenin nasıl bir şey olduğunu sesli sorarak durumu dramatikleştirmiyorum. Adaletin yerine getirilmesini istemez miydiniz? Tek sorduğum bu işte. Muhabirin cevabını beklerken, ben bu cevabı beklemeye devam ederken.

* * *

Aşağıda 29 Eylül ve 8 Aralık 1988’den sonra Şili’de meydana gelen otuz üç işkence vakası yer almaktadır; ilk dosyada da bulunan bu vakalar, Şili Gerçeği ve Uzlaşma Heyet Raporu’na dayanarak, Hâkim Baltasar Garzón tarafından daha ayrıntılı bir biçimde dosyaya eklenmiştir:

Yirmi iki yaşında bir berber olan Jorge Antonio Marcelo SALAS ROJAS, 29 Eylül 1988 tarihinde Santiago’da işkenceden ölmüştür. Otopsi raporunda ölen kişinin vücudunun çeşitli yerlerinde çok sayıda lezyonlara rastlandığı belirtilmiştir: kafatasının sol arka kısmında kafa derisi altında yoğun kan; dudaklarda küçük ve keskin darbelerden kaynaklanan mor çürükler; koltuk altlarında yarım daire şeklinde mor çürükler; yüzde yeşil-mavi renkte küçük leke ve deri sıyrılmaları ve dizlerin arka kısımlarında çürükler. Ayrıca ölen kişinin suyla temas ettiğini, ki bu da son ölüm nedenini açıklayabilir, gösteren kanıtlar da mevcuttur.

Altmış bir yaşında, evli olan Lincoyán Nery CACERES PEÑA, 7 Mayıs 1989’da Copiapó’da, polisten aldığı üst üste darbeler sonucu ölmüştür. Bu yılın 4 Mayıs’ında tutuklanmış ve polis tarafından, “ağır bir sara nöbeti geçirdiği” söylenerek hastaneye getirilmiştir. Otopside, sivri olmayan bir cisimle kafatasında meydana gelen çatlaklardan dolayı kranyal-ensefalik travmatizm sonucu öldüğü tespit edilmiştir. Diğer tutuklular da, ölen kişinin yan oda-

da dövüldüğünü ve birçok kez bağırıldığını işittiklerine tanıklık etmişlerdir.

Hâkim Garzón, ayrıca dosyaya Cecilia Magni Camino ve Raúl Pellegrin Friedmann vakalarını da eklemiştir; cesetleri sırasıyla 28 ve 31 Ekim tarihlerinde bulunan bu iki kişinin de vücutlarında, sivri olmayan cisimlerden kaynaklanan hasarlar ve elektrik şoku izleri tespit edilmiştir. Pellegrin'in ölüm nedeni, su altında oksijensiz kalarak boğulmasıdır. Ayrıca 15 Aralık 1988'de Wilson Fernando Valdebenito Juica, elektrik şoku nedeniyle ölmüş; 31 Aralık 1988'de Dolores Paz Cautivo Ahumada dövülmüş, kız kardeşiye tecavüzle tehdit edilmiş; 20 Ağustos'ta ve Eylül 1989'da bilinmeyen bir tarihte, Jessica Antonia Liberona Niñoles uykusuz bırakılarak dokuz yaşındaki kızı defalarca tehdit edilmiş, çıplak halde sorgulanarak karanlık, yalnız ve sıhhi olmayan koşullarda tutulmuş; 26 Ekim 1989 ve 1 Kasım 1989 tarihleri arasında, Marcos Paulsen Figueroa dövülmüş, havada tutulmuş, defalarca ani ölümle ve kız kardeşlerine işkence edilerek cinsel tacize uğratılmasıyla tehdit edilmiş; 27 Ekim'de ve Kasım 1989'da bilinmeyen bir tarihte, Andrea Paulsen Figuera birkaç gün uykusuz ve susuz bırakılmış, beş yaşındaki kızısı işkenceyle tehdit edilmiştir; ayrıca işkence nedeniyle ölen Claudia Varela Moya, Marcos Ariel Antonioletti Ruiz, Patricia Irrarrazaval ve Hernán Sepúlveda; bağlanarak küçük bir kafese kapatılan ve havada asılı tutularak elektrik şoku verilen Jorge Muñoz; Marcelo Arturo Garay Vergara, Luis Leyton Chamorro ve...

General Pinochet'nin avukatları, bu vakaların hiçbirinin davayla ilgisi olmadığını, olağan polis zalimliğiyle ilgili vakalardan ibaret olduklarını; bu nedenle de iade davasında dikkate alınmamaları gerektiğini belirtmiştir.

* * *

Pinochet'nin tutuklanmasından birkaç ay önce, Şili'de bir kitap yayınlandı. Kitabın yazarı, kendi babası da güvenlik güçleri tarafından öldürülen, Şilili ünlü gazeteci Patricia Verdugo, 11 Eylül 1973'te, darbe sırasında Pinochet'yle suikastçi dostla-

rı arasında iki yönlü bir radyo alıcısında geçen konuşmaları ya-
zıya geçirmiş. Ben bunları ta 1983'te Şili'nin yarı gizli dergisi
Análisis'te okumuştum ama bu bilgiler artık ülkedeki her gaze-
te bayisinden satın alınabilmekle kalmamakta, aynı zamanda
da yanında, Pinochet'nin o başkalarıyla karıştırılması mümkün
olmayan boğuk sesini dinleyebileceğimiz lanet bir CD de veril-
mektedir. Onun Amiral Carvajal'a, o sabah hâlâ La Moneda'da
bulunan Allende'yle hiçbir görüşmeyi kabul etmemesini söyle-
yen o sesini duymak öyle farklı ki. İşte bu, 1973 Ağustos'unun
sonlarında telefonda duyduğum sesin aynısıydı; bu ses, birkaç
hafta sonra Allende ve adamlarının bindirilerek gönderilebile-
cekleri bir uçak hazırlanmasını emrediyordu bağıarak.

Carvajal'ın sesinden, içinde büyüyen kuşkuları, Allende'nin
yaşamasına izin vermenin iyi olup olmadığından emin olama-
dığını anlayabiliyorsunuz. “Şu andaki fikrimiz onu esir almak,
sonra bakacağız,” diyor Carvajal, söylediğinden pek emin
olmayarak. “Ama şimdilik onu esir alınayı düşünüyoruz.”

Pinochet, Carvajal'ın kendisinin bir hanım evladı olduğunu
düşünmesini istemiyor; bu yüzden onun fikrini bir tarafa bıra-
kıyor: “Benim fikrime göre,” diyor onun olduğunu anladığım
ses, “bu beyleri [*estos caballeros*, Pinochet hasımlarından bah-
sederken bu sözü alaycı bir şekilde her zaman kullanır] alıp bir
uçakla herhangi bir yere göndermeliyiz, sonra da uçak yolday-
ken onu düşürürüz.”

Carvajal biraz sonra Allende'nin “*parlamentar*” yapmak, ya-
ni krizden çıkmak için tartışarak başka bir yol bulmak isteye-
bileceğini söylediği zaman, Pinochet'nin bu “fikri” iyice ağır
basar. Çok heyecanlanan Pinochet sert bir sesle şöyle der: “Ko-
şulsuz teslimiyet! *Nada de parlamentar*. Konuşmak falan yok!
Koşulsuz teslimiyet!”

“Pekâlâ,” diye cevap verir Carvajal da, “*muy bien, conforme*.
Anlaşıldı. Koşulsuz teslimiyet; o da esir alınacak ve sadece ca-
nına saygı gösterilecek, diyelim.”

“Canına ve tek parça kalmasına,” diyor Pinochet de, “sonra
başka bir yere gönderilecek.”

“Anlaşıldı. Yani onu ülke dışına çıkarma fikri hâlâ geçerli.”

Pinochet şöyle cevap verir: “Onu ülke dışına çıkarma fikri hâlâ geçerli... ama uçak düşecek, viejo, dostum, havadayken.”

Ve Carvajal’ın, artık Pinochet’nin şaka olmadığını anladığı sözüne güldüğünü duyuyoruz. Belki de Pinochet’nin mizah anlayışına alışıyor. Ve gerçekten, birkaç saat sonra, Allende’nin La Moneda’da ölü bulunduğu haberi Pinochet’ye iletildiği zaman, Şili’nin yeni lideri, bir nükteli söz daha ediyor. Cesedi ne yapmalı? Pinochet’nin, cesedi bir tabuta koyup ailesiyle birlikte bir uçağa bindirerek Küba’ya mı göndermeli yoksa Şili’de gizlice gömülmesi daha mı kötü olur, diye düşündüğünü duyuyoruz. Daha sonraysa o sözleri duyuyorum – Pinochet, Allende’yi Şili’nin ilk *desaparecidosu* yapmayı öneriyor.

Sonra da bu sözlerin üzerine onun şikâyet ettiğini duyuyorum. “Bu adam, öldüğü zaman bile,” diye yakınıyor Pinochet, “bir baş belası, ölümüyle bile başımıza dert açıyor.”

İşte her türlü devlet adamı gösterişinden sıyrılmış olan Pinochet’miz, en kaba, bayağı ve aşağılık haliyle Pinochet.

Ama böyle olaylar gözümüzü kör etmemeli, bizi bu adamın hiçbir ilkesi olmadığı, Şili ve dünya için hiçbir planı olmayan bir adam olduğu sonucuna vardırmamalı.

11 Eylül’deki bu konuşmadan iki yıl sonra, General, darbenin ikinci yıldönümünü kutlamak amacıyla, Edificio Diego Portales’te televizyonda yayınlanan bir konuşma yapar; bu konuşmada, yakınlıkla “dünyanın dört bir yanında, hükümetimiz ve ülkemize karşı” bir savaş aracı olarak kullanıldığını söylediği insan hakları konusundaki düşüncelerini ortaya koyar.

Söylediğine göre; insan hakları evrenseldir ve ihlal edilemez, ancak hepsinin de sınırsız uygulanabilmesi ya da aynı hiyerarşi içerisinde olması mümkün olmayabilir. General, bu ve diğer konuşmalarında, halkının haklarını nasıl gördüğünü açıklamak için tekrar tekrar hastalık ve kanser benzetmelerini kullanır. “Toplum hastalandığı zaman,” der, “aynı anda bütün insanları kurtarmak mümkün değildir. Vatandaşlarımızın bü-

yük çoğunluğu [insan hakları hususundaki sınırlamaları] kabul etmekte ve desteklemektedir çünkü onlar, bu sınırlamalara sükûnet, huzur ve toplumsal barış için ödenen bedel olduğunu, bugün bizi şiddet, terör ve genel bir karmaşanın hâkim olduğu dünyada bir ada haline getirenin bunlar olduğunu anlamaktadır.”

Pinochet daha sonra insan haklarının, bu hakları ortadan kaldırmak isteyenlere uygulanamayacağını, onlarda bu haklara başvurulamayacağını açıklayarak, anne ve babaları onların bağnazlık ve nefretle zehirlenen asi düşüncelerini paylaşmayan bu kadar çok genç olmasından yakınarak bunların cezalandırılması gerektiğini söyler.

“Bir eş ve baba olarak,” diye devam etti sözlerine Pinochet, “Bu sorun beni de etkiliyor çünkü ben, bazı evlerde [yaptıklarımız yüzünden] doğan acıyı anlıyorum; inanın bana, benim gibi hassas bir insan için, boyun eğerek [mevcut yasalara karşı gelenleri] tasvip etmek çok daha kolay olurdu ama böyle yaparsam, bir yönetici olarak görevime ihanet etmiş olurum, çünkü otorite gayretle uygulanmadığı zaman ahlaki bozulmaya, ardından da anarşiye maruz kalırız. O zaman bunun sonuçlarını ülkede yaşayan herkes öder ve bunun sonuçları, kamusal düzeni en başından muhafaza etmeye karar verdiğimizde gerekenden çok daha ağır olur. İşte bu yüzden yaklaşımımız hiçbir zaman esnememelidir; Şili’nin ve onun çocuklarının iyiliği için.”

Şili’nin ve onun çocuklarının iyiliği için.

* * *

Tarih, 1999 yılı Ekim ayı ortası –tam olarak 14 Ekim– ve Augusto Pinochet’nin hayatında çok önemli bir hafta daha geçti. Lordlar Kamarası’nın mart ayındaki kararından beri Londra’ya gitmedim ama şimdi garip bir tesadüf eseri, kendimi yine Londra’da, tam da davadaki yeni gelişmelere ilk elden şahit olabileceğim bir zamanda, Cheltenham Edebiyat Festivali’ne giderken bu-

luyorum. Sulh Hâkimi Ronald Bartle, temyizdeki yaklaşık bir yıllık gecikmeden sonra, nihayet iade duruşmalarının başlamasına ya da delil yetersizliğinden ötürü General'i evine göndermeye karar vermek üzere.

Bow Caddesi'ndeki Sulh Mahkemesi'nin önünde 8 Ekim tarihinde, yine haberleri radyodan öğrenmeye çalışmak zorunda kalmaktan kurtuluyor ve bir kez daha Londra'da yeni bir kararın verildiğini duymaya hazırlanıyorum. Bu sefer Diane Dixon'ın beni davaya gizlice sokamayacağına çok üzülmedim. Diane, karardan bir gece önce Riverside Stüdyosu'nda benim şiirlerimden ilham alan ünlü İngiliz Ressam Peter Griffin'in tablo ve baskı çalışmalarından oluşan bir serginin açılışındayken bana bunu söylemişti. Victor Jara kurumu için fon sağlamak üzere yapılan bu açılış, İngiliz dayanışma gruplarından yüzlerce arkadaşın yanı sıra Şilili göçmen ve eski sürgünlerden oluşan iyi bir örnek grupla doluydu. O gece orada bulunanların çoğu, ertesi sabah Bow Caddesi'nde yeniden bir araya gelmiş; bana daha önceden sokakta bu kararı beklemek gibi çok özel bir deneyimin, heyecan ve merak açısından, hâkim kararını açıklarken içeride olmayarak kaçıracağım şeyleri fazlasıyla telafi edeceğini vaat etmişlerdi. Haklıydılar.

Sulh Mahkemesi'ne bakan Covent Garden Opera Binası bundan daha fazla İngiliz olamazdı: Yanı başında Thames, solunda giden muazzam siyah taksiler ve hepsi de Londra'nın özünden olan şemsiyeli avukatlar var, ama ben yine de bütün bunların bir yanılsama olduğu hissinden kurtulamıyorum. Çünkü Bow Caddesi'nde kendimi gerçekten bir başka Şili'yle ya da daha doğrusu bölünmüş grupların son yıllarda birbirleriyle çatışma içinde olduğu o parçalanmış Şili'nin bozulmuş bir aksiyile karşı karşıya buluyorum. Londra'dan ayrılmak zorunda kalmadan kendimi vatanımda buluyorum. Mahkeme binasının bir yanında (ve önünde yığılmış halde) bir yıldır aralıksız sürdürdükleri protestolarına, çılginca davul çalışmalarına ve şarkılarına devam eden sayısız *Piquete de Londres* üyesi var. Ama yalnız değil. Caddenin karşı tarafında, bir grup heybetli polis tarafından korunan Pi-

nochet yandaşı bir grup bayrak ve pankartlar (“Gracias, General”; “Kurtarıcımız Şili’ye Geri Dön”) açmış, boşu boşuna bu lanet gürültüde seslerini duyurmaya çalışıyorlar. Bu diğer Şilililer –pek çoğu hali vakti yerinde kadınlar– dünyaya General’in onları nasıl dünya komünizminden kurtardığı hikâyelerini anlatabilmek için Pinochet Vakfı tarafından düzenlenen turlarla Santiago’dan buraya gelmişler. Ortalıkta dolaşan şakalardan bir tanesi şöyle: bu “Pinoturlar”ın çok pahalı oluşunun nedeni yolcuların iki bilet almak zorunda oluşu, biri evin hanımı için birinci mevkiden diğeri ise ona eşlik eden hizmetçi için indirimli mevkiden. Ama bu iki grubun birbirine ettiği hakaretler hiç de gülünecek şeyler değil. *Piquete*’nin bazı çılgın üyelerinin, Şilili sağ kanat politikacıları mahkeme binasına girerken üzerlerine sıçratmaya çalıştığı kırmızı boya da böyle. İskelet kıyafeti giymiş olan kışkırtılmış genç bir adam, polis barikatlarını aşmayı başarak ihtiyaç duyduğu anda General’in yanında olabilmek için Londra’ya gelen kötü niyetli ve şık giyimli, narin Şilili senatör Evelyn Matthei’nin üzerine tükürüyor. Bu iki grubun bağnazlığı ve histerisi karşısında biraz utandığımı hatta öfkelandiğimi itiraf etmeliyim.

Pinochet tutuklandığından beri ilk kez, dünyanın gözü önünde olmamak, kaba çıplaklığıyla ortaya çıkan bu karşılıklı nefretimizi, diyaloga benzer bir şeyin dahi olmayışını gezegenin geri kalanından gizlemek istiyorum. Yoksa bu kaçınılmaz mı? Diktatörünüzü insanlığın adaletine teşhir ettiğiniz zaman, onunla birlikte kendi başarısızlıklarınızı ve zaaflarınızı, onun bizlere miras bıraktığı bu karmaşık ülkeyi teşhir etmekten kaçabilir misiniz? Sonuç olarak hepimiz, Pinochet’nin bizim kafesimizde olması gibi, biz de onun kafesinde birer mahkûm olarak, onun hayalini ve mirasını reddetmiyor muyuz?

Kararın verilmesi daha zaman alacak – kalabalıkla geçen her dakika biraz daha tedirgin ve sinirli hale geliyor. Bu sefer kararın General’in lehine olacağı söylentileri dolaşıyor. Sulh hâkimi Bartle, Margaret Thatcher’ın yakın bir ahabası ve samimi bir muhafa-

zakâr olarak tanınıyor. Aslında İspanyol hükümeti, iade talebinin aleyhine verilecek bu olası karara güvenerek geçen haftalarda Pinochet'nin hemen serbest kalabilmesi için Garzón'un herhangi bir temyiz başvurusunu engelleyecek diplomatik manevralara girişmişti. Bu hile anlaşılacak önü alındı – ancak bunun sadece varlığı dahi, İngiliz hâkiminin Garzón adına konuşan İngiliz avukatlarının henüz davalarını kanıtlamadıklarına karar vereceğini gösteriyor.

Korkularımızın –ve José María Aznar'ın İspanyol hükümetinin ve Bow Caddesi'ndeki mahkeme binasının önünde bağırarak şamatacı Pino-turistlerin büyük umutlarının– yersiz olduğu anlaşılıyor. Karar verildiği zaman, iddianamenin daha önce hiçbir İngiliz mahkemesinde görülmediği kadar ağır olduğu ortaya çıkıyor. Bartle, kurbanlara yapılan işkencelerin ayrı ayrı davalar değil, geniş çapta ülkeyi hedef alan terör amaçlı, kasıtlı bir komplo'nun bir parçası olduğu kanaatine vardı. Ve bu muhafazakâr hâkim, sadece iade davasının devamı için gerekenden daha fazla neden olduğunu bildirmekle kalmayarak, aynı zamanda da Pinochet'nin avukatlarının bu kez kabul edilen kanıtları çürütmelerini iyice güçleştirerek, Lordlar Kamarası hâkimlerinin son kararında sınırladığı dar alanın ötesinde, sonraki duruşmada bir dizi insanlık suçunu yargılamaya karar verdi.

Sonraki günlerde Bartle'in kararını okurken, bunun tam olarak ne anlama geldiğini anlıyorum: artık Garzón'un Pinochet'nin iktidarda bulunduğu son bir buçuk yıl içinde işkence kurbanlarının akıbetine dair İngiliz mahkemelerine sunacağı kanıtların sınırı yoktur; ayrıca darbeden beri Şili'de meydana gelen ve çözüme ulaşmayan kaybolma vakalarını da bunlara ekleyebilir. Bartle'a göre; yıllar önce kaçırılan ve cesetleri hâlâ bulunamayan bu erkek ve kadınlar, süregelen bir yasa ihlali, sona ermeyen bu nedenle de Pinochet'nin hâlâ sorumlusu olduğu bir suçtur. Hatta İngiliz hâkim, kaybolanların akrabalarının çektiği acılara ve bu insanlara verilen daimi cezadaki görülmedik zalimliğin de iade davasında dikkate alınması gerektiğine dair bir paragraf ilave etmiştir.

Kararın bu dikkate değer bölümünün ilginç yanı, Santiago’da 20 Ocak 1998’den bu yana Pinochet’nin idaresi altında meydana gelen bir dizi kaybolma vakasını sabırla araştıran ve eski cumhurbaşkanına af ya da dokunulmazlık verilmesini reddeden Şilili hâkim Juan Guzmán Tapía’nın ince eleyip sık dokuyarak ileri sürdüğü mantığın yankısı gibi olmasıdır. Sulh hâkimi Bartle gibi, Hâkim Guzmán da, Pinochet’nin kaybolanlar ölü ya da diri ortaya çıkarılmadıkça bitmeyecek bir suç olan adam kaçırımıyla suçlanabileceğini düşünmektedir.

Bu, yani Şili’deki yalnız bir hâkimin ne yaptığı ya da ne yapmayı hayal ettiği neden önemli? Eğer Pinochet’nin kaderine burada, yani Londra’da, sonra da Madrid’de karar verilecekse, onun General’i takibi boşuna bir çaba değil mi? Bu son karar, eski diktatörün İspanya’ya nihai iadesinden kaçamayacağını kesinleştirmedi mi?

Aslında bu Şili hükümetinin vardığı sonuç: Bu iadeye karşı hukuki itirazlar tükendi veya birbirini ardına reddedilecektir; bu nedenle başka bir yol denemenin zamanı gelmiştir. Bartle’in kararından sadece altı gün sonra, 14 Ekim 1999 tarihinde, İngiliz basını, Şili dış işleri bakanının Blair hükümetinden –çok yakında seksen dört yaşına basacak olan– General Augusto Pinochet’nin, kötü sağlığı ve zayıf hafızasının yargılanmasına izin vermediğinin kanıtlanması, bu suretle de derhal Santiago’ya dönmesini sağlamak amacıyla tıbbi testlere tabi tutulmasını istediği haberini nakleder. Adli süreçten kaçarak sanığın yaşlılığı ve rahatsızlığı üzerine odaklanan Şilililer, İçişleri Bakanı Jack Straw’a, adaletin takibine müdahale eder gibi görünmeden General’i vatanına göndermek için saygın bir yol sunmayı ummaktadır. O zaman, General Pinochet’nin Madrid’deki bir mahkemede kurbanlarıyla tek tek yüzleşeceği hayalini kuran bizler bile, ister istemez bu (veya başka bir) suçlunun bilincinin tam olarak yerinde olmadığını ve onu yargılamanın inanasız olacağını kabul etmek zorunda kalacağız. Çünkü o zaman o odada yargılanan, artık gerçekten Pinochet değil, bir insanın kabuğu, akli yerinde olmayan bir insanın zahiri süsü olur.

Şili yetkililerinin Pinochet'nin yargılanabilecek durumda olmadığını bildirerek giriştikleri bu diplomatik saldırının başarılı olup olmayacağı belli değil ama işaretler, gerçek uluslararası baskının tam olarak uygulanıp uygulanmadığını ancak şimdi görebileceğimizi gösteriyor. Şu andaki Cumhurbaşkanı Eduardo Frei hükümeti, hiçbir zaman Pinochet'nin tutuklanışını Şili için tam bir felaket olarak görmemiştir. Hükümetin soldaki birçok destekçisi de, Pinochet'nin yurtdışında yargılanmasını severek onaylamakta ve bu şekilde Concertación, yani koalisyon hükümeti içerisinde sonu gelmeyen bir gerginlik kaynağı meydana gelmektedir. Kongre'nin Concertación'da da yer alan bazı üyelerinin Pinochet aleyhinde delil sunmak üzere –en önemlileri eski cumhurbaşkanının kızı Isabel Allende (yazarla karıştırılmasın) ve Allende'nin öldürülen savunma ve dışişleri bakanının oğlu Pablo Letelier– Londra'ya giderek sağ kanattan olanların sıcak bir şekilde karşılandığı Şili Büyükelçiliği tarafından reddedilmeleri, neredeyse Sosyalistlerin hükümetten çekilmesine neden oluyordu. Sağ muhalefet ise, Şili'nin uluslararası planda küçük düşmesini ve yaşadığı egemenlik kaybını, aşırı milliyetçilik söylemine sarılarak hükümeti vatani temsil edememekle eleştirmek için kullanmaktadır. Ordudaki daha faşist unsurlar ise, bundan cesaret alarak yirmi yıllık siyasi aktivizm ve içişlerine müdahalenin ardından silahlı kuvvetlerin yavaş yavaş kışlalarına dönmesi sürecini durdurmaktadır. Ve tabii, İngiltere ve İspanya'da (ayrıca Fransa, Belçika ve İsviçre de tutuklama emirleri çıkarmıştır) Pinochet aleyhinde iyi bir şekilde gelişen dava, demokratik hükümetlerin General ve ekibine yaklaşımlarındaki zayıflık ve korkakça çekingenliği büsbütün arttırmaktadır.

Süregelen bu kriz, son günlerde, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleriyle iyice kötüleşmiştir. Allende'nin bin gününden bu yana, gerçi daha ılımlı olsa da, ilk kez bir sosyalist, bu yıl Aralık ayında yapılacak olan seçimde Concertación'un adaydır. Allende hükümetinin önde gelen bir üyesi, üstelik de bir ateist olan Sosyalist Ricardo Lagos'un devlet başkanı olarak

aday olabildiği ve ordu tarafından veto edilmediği veya iş dünyası tarafından sabote edilmediği demokrasiye Şili'nin geri dönebilmesi için bir sınavdır bu. Diktatörlük rejimi sırasında mahkûm edilen ve Pinochet'ye açıkça karşı çıkmakla ünlenen Lagos, son derece iyi bir şekilde finanse edilen, sağ kanat adayı Joaquin Lavin'e karşı zor bir mücadele vermektedir. Pinochet'nin tutuklanması, Lavin'e bir zamanlar çılgın bir destekçisi olduğu eski diktatörden kendisini uzaklaştırabilmesini sağlamıştır; bu, General vatanına döndüğü takdirde o kadar kolay olmayacak olan karışık bir operasyondur. Öyleyse bu, Pinochet'nin, öğrencileri için yaptığı son hizmet, bizzat yokluğuyla bu takipçilerin iktidara dönüşünü sağlayacak olan paradoksal bir durum mu?

Hayır, Pinochet'nin davasına ettiği bir hizmet daha var ki Concertación bundan çok daha fazla korkuyor ve bu nedenle de yeni diplomatik saldırısını bugüne kadar görülmedik bir aceleyle gerçekleştirdi. Sağ kanat Pinochet'nin ne yapmasını bekliyor?

Yurtdışında ölmesini. Beklediği işte bu.

Birçok analizciye göre; onun Şili'nin tekelci, sağ kanat basını tarafından, yabancı bir ülkede vatanının egemenlik hakkını savunarak can veren bir kahramana, ona sırtını dönen ancak bir gün, kendini takdim etmeyi sevdiği gibi, *el General de los pobres*, yani Yoksulların Generali'nin büyüklüğünü anlayacak olan halka adanmış bir hayatın son kurbanına çevrilmesi; onun bir şehit ve kurbana dönüştürülmesi için bu yeterli olacaktır. Şili'deki muhafazakârlar için ne kadar da iyi bir senaryo: Pinochet'nin yurtdışında ölümüyle yurtiçinde işlediği bütün suçlar silinir; o zaman onun hayaleti, onun yüzünden kendine mezar aramak için gezinip duran hayaletlerin hepsini yok mu eder?

“Eğer İngiltere veya İspanya'da ölürse, ondan asla kurtulamayız,” diyor Frei hükümetinde oldukça yüksek bir mevkideki bir arakadaşım, onu Londra'dan bu meseleleri konuşmak üzere aradığımda. “Eğer onu geri getirebilirsek, Şili'de yargılanabilmesi için gerçekten bir şans var demektir.”

Pinochet'nin, şu an bile şili'de gerçekten yargılanabileceğinden kuşkuluyum. Seçim kampanyasının ortasında, önde gelen eski Pinochet taraftarlarından biroğru, bu meseleyi İspanya ya da İngiltere'deki değıl, şili'deki mahkemelerin çözebileceğini söylemeye mecbur oluyor ve bu mahkemeler de, yirmi yıldır ilk defa –örneğin– Pinochet'nin affını kaybolanlarla ilgili vakalara uygulamayı reddederek, aynı zamanda da bu davaları askeri mahkemelerin elinden alarak gerçek bağımsızlık sergilemeye başlıyor. Ancak Pinochet gerçekten Santiago'ya döndüğü takdirde, bunun ne kadar etkili olacağı da henüz belli değıl. Ben, eski genelkurmay başkanlarının parmak izi alınarak, nezarethaneye götürölür ve mahkemele itham edilirken, ordunun hiçbir şey yapmadan duracağını hiç sanmıyorum. Halbuki İspanya veya İngiltere'de şili ordusu, hiçbir şekilde hâkimlere, hükümete, polise ve kamuoyuna baskı yapamaz. Yani bana kalırsa, bir adalet terazisi, adil bir yargılama garantisi arıyorsak, bunun şili'de değıl, yurtdışında olacağı açıktır.

Jack Straw, eski despotu muayene edecek bir doktor takımı hazırlarken, ben de, Pinochet'nin sesini telefonda duyduğum o çok gerilerde kalan günden bu yana ilk kez General için uzun ve sağılıklı bir hayat dilerken buluyorum kendimi. O doktorlar onu bedenlen sağılam ve akli açıdan da sağılıklı bulsunlar, bize kalbinin daha yıllarca çarpacağını, melekelerinin benim o kadar dostumun ölüm emrini verirken olduğı kadar keskin olduğunu söyleyinler.

Pinochet uzun yıllar yaşasın.

* * *

İngiliz İçişleri Bakanı Jack Straw'un 2 Mart 2000 Perşembe tarihli beyanından alıntılar:

“Bugün Senatör Pinochet'nin İspanya'ya iadesi emrini vermemele karar vermiş bulunmaktayım. Bu kararı 1989 lade Yasası'nın 12. maddesine dayanarak verdim. Ayrıca İsviçre, Belçika ve Fransa'dan gelen iade talepleri hususunda Devam Etme Yetkilerini çıkarmamaya da karar verdim...”

“11 Ocak 2000 tarihinde, Devlet Bakanı, Senatör Pinochet adına hareket edenleri ve Senatör Pinochet hakkında İçişleri Bakanlığı'na 6 Şubat 2000 tarihinde teslim edilen tıbbi bir rapor düzenleyen İspanya Krallığı'nı bilgilendirmiştir. Onları, raporun Senatör Pinochet'nin sağlığının yargılanmasına elvermediği ve durumunda hiçbir gelişme beklenemeyeceği hususunda bilgilendirmiştir...

“14 Ekim 1999'da, Sulh Hâkimi'nin [Bartle] Senatör Pinochet'yi tevdi etme kararından kısa bir süre sonra, Devlet Bakanı, diplomatik kanallar aracılığıyla Şili Büyükelçiliği'nden Senatör Pinochet'nin sağlığında son zamanlarda önemli bir bozulma olduğunu gösteren tıbbi raporları destekleyen uyarılar almıştır... Bakanımız bu nedenle Senatör Pinochet'yi kendi tarafından atanan bir klinik ekibi tarafından tıbbi muayeneye davet etmeye karar vermiştir. Bu kararda amaç, klinik gerçekler hakkında bağımsız, kapsamlı ve resmi bir rapor elde etmektir...

“[İlk raporda belirtilen] önemli gerçekler şunlardır:

“Klinik ekibi... şu gerekçelerden dolayı Senatör Pinochet'nin şu anda davaya akli açıdan anlamlı bir katılım gösteremeyeceğine karar vermiştir: (i) Senatör Pinochet'nin gerek yeni gerekse eski olaylarda hafıza yetersizliği; (ii) hafızadaki bozulmadan dolayı karmaşık cümle ve soruları anlamadaki yetersizliği ve bundan dolayı düzgün cümle kuramaması; (iii) kendisini işitilecek, özlü ve düzgün biçimde ifade etme kabiliyetindeki bozulma; ve (iv) çabuk yorulma.

“Senatör Pinochet, bu engellerle davavekilini yeterli şekilde bilgilendiremeyeceğinden dava sürecini izleyemeyecektir. Kendisine sorulan soruların içerik ve anlamlarını kavramakta zorlanacak ve bu güçlüğü de tam olarak farkında olmayacaktır...

“Tıbbi raporda ortaya konan özürler, büyük ölçüde Senatör Pinochet'nin Eylül ve Ekim 1999'da geçirdiği anlaşılan birkaç felç vakası sonucu meydana gelen geniş çaplı beyin hasarından kaynaklanmaktadır...

“Klinik ekibi, Senatör'ün gerek fiziksel gerekse akli durumunun daha da kötüleşebileceğini düşünmektedir... [Ayrıca] Devlet Baka-

nına, Senatör Pinochet'nin özürü var gibi davranmaya çalıştığına dair bir kanıt olmadığını bildirmişlerdir... Senatör Pinochet'nin dış görünüşünün akli dengesi konusunda her zaman güvenilir bir kılavuz olmadığını belirtmekte de fayda vardır. Yüksek bir zekâ düzeyine sahip insanlar, çoğunlukla bilişsel fonksiyonlarındaki ciddi bir bozulmayı gizleyebilmektedir...

“Devlet Bakanına, Senatör Pinochet’de teşhis edilen durumdaki bir sanığın yargılamasının... hiçbir ülkede adil bir yargılama olmayacağı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne üye ülkelerde bu sözleşmenin 6. maddesinin ihlali anlamına geldiği bildirildi.”

* * *

Yani ihtiyar tilki bir kez daha bizden daha kurnaz olduğunu gösterdi.

2000 yılı Mart ayının bu üçüncü gününde, General Augusto Pinochet'nin Londra'dan kalkan uçağından tekerlekli sandalyesiyle indirilişini seyrediyorum; on yedi aylık ev hapsinin ardından General Pinochet'nin Şili'ye gelişini seyrediyorum ve kendime, her ayı rejiminin bir yılı için, diyorum; sanki sayılar arasındaki bu ilgi ve sihirli denklemler, evrende diktatörün cezadan kurtulmasına izin veren anlaşılmaz bir denge olduğunu işaretmiş gibi.

Hayallerimizin sonu bu mu? Şafak vakti yağmurlu bir İngiltere'den kaçan bir diktatör, kurbanlar son bir dava daha açmadan aceleyle havalanan hantal bir Şili Hava Kuvvetleri uçağı ve Atlantik'in ortasında, Londra'yla Santiago arasında İngiliz yargı sahasına giren tek bölge, Interpol'ün yere indiğı takdirde General'i yakalayamayacağı tek yer olan Ascension Adaları'nda yakıt almak için verilen bir mola mı? Tesellimiz, Pinochet'nin en azından bundan böyle ülkesine hapsolacağı ve Bond Caddesi'ndeki terzisine bir daha asla gidemeyeceğı mi?

Burada, Kuzey Carolina'da bilgisayarımın monitöründen Pinochet'nin Şili'ye dönüşünü izliyorum; bir televizyon kanalının

Santiago havaalanından aktardığı bu canlı görüntü akışını Internet ağı sayesinde izleyebiliyorum.

Tekerlekli sandalye Şili topraklarına iner inmez, bando takımı bir Alman marşı çalmaya başlıyor – Pinochet, ordumuza, onu on dokuzuncu yüzyılda etkin bir ölüm makinasına çeviren Prusyalı subaylar tarafından getirilen bu şarkıları ne de çok severdi! Aslında daha toprağa inmedi, henüz değil, çünkü Pinochet, yüksek rütbeli yabancılar ve devler başkanları için kullanılan ve bir kanun kaçağı için hiç de uygun olmayan, gösterişli bir kırmızı halının üzerine indiriliyor. Aslında bütün bu karşılama törenini provokasyon olarak görmek mümkün çünkü –orada bulunmalarıyla dikkat çeken– hiçbir sivil otorite tarafından onaylanmadığı ortada. Şimdi Şili Genelkurmay Başkanı General Ricardo Izurieta Pinochet'ye doğru yaklaşıyor; Pinochet de başını kaldırıyor ve onu karşılayan kişiyi tanıyor, sonra birden, evet, ayağa kalkıyor, mahkûm olduğu sandalyeden muzaffer bir edayla kalkarak Izurieta'ya bir *abrazo* (selam) veriyor; sonra da bir kolunu havaya kaldırıyor ve diğeriyle de bastonuna dayanarak gayet sert adımlarla, sanki zafer kazandığı bir savaş meydanından dönen bir kahramanmış gibi kendisini selamlayan birliklere bakarak yürümeye başlıyor; bu sırada da bando başka bir Alman marşına başlıyor. Şimdi Pinochet, ailesini kucaklayarak tek tek selamlarken, saatlerdir havaalanının dışında bekleyen bir destekçi grubu onlara doğru yüksek sesle bağırıyor; Pinochet bunun üzerine o tarafa doğru dönerek iki kolunu birden kaldırıp onları selamlıyor; sonra apar topar bir helikoptere bindirilerek, bir muhabirin dediğine göre, muayene edileceği resmi askeri hastaneye götürülüyor; buradaysa, çok daha canlı şarkılar ve ilahilerle başka bir grup onu beklemektedir. Internet yayını bana, evlerin Şili bayraklarıyla süslendiği ve süslü püslü yaşlı kadınların liderleri özgürlüğüne kavuştuğu için sevinçten ağladığı Santiago'nun Barrio Alto sokaklarını –dağlara yakın olan zengin mahallelerini– gösteriyor.

Elbette bütün bunları seyretmek çok üzücü. Son ana kadar, Pinochet'nin iadesini isteyenler, onun geri dönüşünü engelleyecek gibi geliyordu. Son iki aydır Straw'un kararına ve tıbbi rapora karşı bir dizi karışık manevraya başvuruldu. İngiltere'deki seçkin nörologlar, Madrid, Şili ve dünyanın dört bir yanından ünlü psikiyatristler kendi raporlarını yazarak en ince ayrıntılarıyla (ve kabul ederim ki benim önyargılı fikrime göre, gayet inandırıcı bir biçimde) İngiliz içişleri bakanına rapor veren ekibin nasıl büyük çapta tıbbi hatalar yaptığını ve bunların, Pinochet'nin yargılanamayacak durumda olduğu iddiasını nasıl tamamen çürüttüğünü açıkladılar. Bu etraflı eleştirilerin hiçbiri kanıt olarak kabul edilmedi, çünkü İspanya Straw'un kararını temyize götürmeyi reddediyordu. Buna rağmen, bir zaman bana sanki Pinochet son anda bir yıl daha alıkonacakmış gibi geldi. Belçika (mahkemelerine dünyanın her neresinde meydana gelirse gelsin, bütün soykırım suçlarını yargılama hakkı tanıyan yeni bir yasayla, suçun cezasız kalmasına karşı verilen mücadelede her geçen gün çağdaş uluslar arasında en gür seslisi olmaya doğru giden bir ülke), altı insan hakları grubuyla birlikte, üç Yüksek Mahkeme hâkimine Straw'un kararının tam anlamıyla hukuki bir eleştirisini yaptırtmayı başardı. Ama bu ihtimal suya düştü ve General'i İngiltere'de tutmak için girişilen diğer son dakika çabaları da boşa çıktı.

Bugün *London Guardian*'daki Jamie Wilson'un yazısına göre; Pinochet'nin İngiltere'de kalacağını düşünmek konusunda dahi kandırıldık gibi görünüyor. Aslında her şeye aylar önce karar verilmişti. Haziran 1999'da Rio'daki bir zirve sırasında yapılan gizli bir toplantıda, İngiliz Dışişleri Bakanı Robin Cook ve İspanyol dengi Abel Matutes, işlerin çok ileriye gittiği hususunda anlaştılar. Cook'un Pinochet hakkında şöyle dediği: "Onun İngiltere'de ölmesine izin vermeyeceğim," Matutes'inse şöyle cevap verdiği: "Ben de İspanya'ya gelmesine izin vermeyeceğim," söyleniyor. Yani Şili Dışişleri Bakanı Juan Gabriel Valdés, Eylül ayında BM'deki bir toplantıda Cook'a, General'in durumunun kötüleş-

mesinin Pinochet'yi Şili'ye rahatça göndermek için bir yol olduğunu söylediği zaman, her şey karara bağlanmıştı.

Belki de, geçen yıl Pinochet'nin çıplak, titrek ve nazik ellerinin fotoğrafları basında çıkmaya başladığı zaman bunu anlamam gerekirdi. O titreyen ve dermansız ellerin dünya seyircilerinin gözleri önüne serilişinden bir memnuniyet duyuyor, o ellerin şimdi merhamet dilendiğini düşünüyor ve kendi kendime en azından yargılama, o elleri eldivenlerinden, saklanınaktan çıkar-
dı diyordum. Ama bunların hepsi bir strateji, halkın sempatisini kazanmak için oynanan bir oyun, halkla ilişkilerle ilgili bir hileden ibaretti.

Pinochet'nin helikopterinin Santiago'nun puslu, mavi gökyüzüne havalanarak ekranda bir nokta haline gelişini izlerken, kendime bir kez daha, Pinochet'nin sırrını çözmeye yaklaşıp yaklaşmadığımı soruyorum – bu, neticede son derece sıradan, hatta vassat görünen birinden bu kadar çok kötülüğün nasıl kaynaklanabileceğinin sırrı. Son aylarda zihni üzerine bu kadar patolojik rapordan, doktorların, psikiyatrist ve uzmanların ona uyguladığı bu kadar testten, bu kadar tablo, açıklama ve teşhisten sonra, bir zekânın nasıl kötü olabileceği şeklindeki çok önemli soruya dair hiçbir şey yok.

Ah, onun düşüncelerine, o hatıralarına girebilmek, oraya o hiç bilmeden arka kapıdan girerek onun bildiklerini, La Monedada'da Allende hâlâ yaşarken telefonda duyduğum o sesiyle bana konuştuğu zaman içinde susturduğu şeyleri, daha sonra 1983 yılında Santiago'da o ıssız sokak köşesinde elinin bana doğru sallanışıyla gizlice ne emrettiğini kaydetmek.

Jack Straw'un, kendisine olanları kavrayamayacak kadar zihninin zayıf olduğunu bildirdiği Pinochet'nin, hâlâ tamamıyla ve kurnazca kendi, başka bir deyişle kim olduğunu, tam olarak ne yaptığını ve ne emirler verdiğini gayet net hatırlayan biri olduğundan da şüpheliyim – her ne kadar emin olmasam da. “Bu sabah kahvaltıda ne yediniz?” gibi basit sorulara cevap verebileceğinden şüphem yok. Ve söz kahvaltılardan açılmışken, uzun yıl-

lar boyunca her gün, her sabah bir buçuk saat boyunca kahvaltıyı gizli polis örgütünüzün başı olan General Manuel Contreras'la yaptığınızı hatırlıyor musunuz? Bu kadar saat boyunca ve bu kadar çok kahve içerken, bir kez bile rejiminizin muhaliflerinin kayboluşundan söz etmediniz mi? Onları hiç mi merak etmediniz? Kızarmış ekmek ve reçelinizi yerken, Contreras'ın idare ettiği o karanlık mahzenlerde neler olduğundan hiç bahsetmediniz mi? Bu mahzenlerden, sokaktaki insanların isyan etmeye ya da direnmeye kalkışmadan önce insanları uzun uzun düşündürecek kadar şiddetle dökülen çıgıllıklardan hiç bahsetmediniz mi?

Bunlar ve diğer birçok soru hâlâ cevap bekliyor ve herkes şu anda, bunların İspanya'da sorulmadığı göz önüne alınırsa, Şili'de de hâlâ bu sorulara etraflı cevapların istenip istenemeyeceğini merak ediyor. Neticede Şili Hükümeti, General Pinochet'yi kendi vatanında yargılayabilmek için gereken koşulların mevcut olduğu konusunda ısrarlı ve biz bu beyanların samimi mi yoksa Pinochet'nin özgürlüğüne kavuşması için birer taktikten mi ibaret olduğunu şimdi anlayacağız. İşaretler karışık. Allende'den beri küçük bir farkla Şili'de seçilen ilk Sosyalist cumhurbaşkanı olan Ricardo Lagos, geçenlerde adaletin yerine gelmesi gerektiğini beyan etti; öte yandan koalisyonunun diğer üyeleri, eğer Pinochet'yi yurtdışında kendisini bekleyen sıkıntılardan yabancı doktorlar kurtardıysa, aynı nedenlerden dolayı onun Şili'de de yargılanamayacağını açık olduğunu söylemektedir. Sağ kanat da aynı şekilde ikiye bölünmüş gibi görünüyor; muhafazakâr kanun yapıcılardan bazıları şimdiden, Pinochet'nin kendi ülkesinde yargılanması gerektiğine dair verdikleri gösterişli teminatlardan geri adım atarken, diğerleri, özellikle de son seçimlerde oyların yüzde 48'ini alan cumhurbaşkanı adayı Joaquín Lavín, kendilerini eski diktatörden uzak tutmaya çalışıyorlar.

Kamera, bütün gece mum ışığında uyanık kalma eylemi yapan Kayıp Yakınları Derneği'ne çevriliyor. Yirmi sekiz yıl önce elinden alınan önce babası Victor'u bir daha hiç göremeyen Viviana Díaz, bir muhabire bunun bir maskaralık olduğunu söylü-

yor. Onlar, Pinochet'nin İngiliz İçişleri Bakanı'nı kandırmaya çalışacağı konusunda dünyayı uyarımlardı ve Pinochet şimdi hastalığına inanan herkesle alay ediyor. Ama, diye ekliyor Viviana, bir suçlu olarak geri dönüyor. Biz de adalet isteyeceğiz. O, burada, Şili'de yargılanacak.

Haklı mı? Hayalim hâlâ gerçekleşebilir mi? Yoksa aklım bunu çok istediğinden, hiç kimsenin kanunun üzerinde olmayacağı, geleceğe ait var olmayan bir dünya hayaliyle kendimi avutuyorum mu?

Ama günün ilerleyen saatlerinde Santiago'dan gelen bir telgraf, şu ana kadar Pinochet'ye karşı 59 dava açmış olan (ve her gün akraba suçlamalar geldikçe bu sayıya bir-iki tane daha ekleniyor) Hâkim Juan Guzmán'ın bir beyanını aktarıyor: "İnanıyorum ki," diyor hâkim, "ülkemizde iyi bir yargılamanın gerçekleşebilmesi için gereken koşullar tamamdır ve önümüzdeki pazartesi gününden itibaren kendimi tamamen bu amaca adayacağım."

Elbette, bu abidevi göreve başlayabilmek için dahi, hâkimin öncelikle General'i milletvekili dokunulmazlığından mahrum bırakmaya uğraşması gerekiyor; bir Senato üyesine karşı bu kadar ağır bir kararın alınabilmesini sağlamak için de bir temyiz mahkemesine, sonunda da Şili Yargıtayı'na, suç niteliğindeki eylemler hakkında yeterli delil olduğunu kanıtlaması gerek. Önümüzdeki aylar ve belki de yıllarda, dikkatimizi bu yargıtaya vererek üyeleri arasındaki görüşleri ve gizli ittifakları merak edip duracağız; daha önce bugüne kadar tanımadığımız İngiliz avukatlar, sulh hâkimleri ve Lordlar Kamarası'nın hukukçu üyelerinin verdiği kararlarda uzmanlaştığımız gibi.

Şili adalet sisteminde dikkate değer değişimler oldu. Yargıtay, çok uzun zamandır Pinochet taraftarlarının toplandığı bir yerdi – Allende'ye karşı yapılan darbeyi memnuniyetle karşılıyor; *desaparecidos* adına ihtar müzekkerelerini kabul etmeyi reddediyor; araştırılabilir, hatta belki azaltılabilecek olan zulümlere göz yumuyor; ve daha Ağustos 1990'da, Başkumandan Pinochet adamlarından birine dokunulursa sonuçlarının ciddi olacağı ko-

nusunda uyarılarda bulunurken, asliye mahkemelerinin kayıpları araştırmaktan dahi menedilmesi demek olan 1978 Genel Af Kanunu'nun oybirliğiyle anayasaya uygun olduğuna karar veriyordu. Ve bundan bir yıl sonra, yani 1991 yılında, Yargıtay, Hâkim Carlos Cerda'yı, on üç kayıp vatandaşla ilgili bir davada Genel Af Kanunu'nu uygulamayı reddettiği için, paraya çevrilemeyen iki aylık azille cezalandırdı. 1993 yılındaysa, Prats davasını araştırmayı reddetti. 1994'te, aynı Yargıtay, 1976 yılında, daha sonra suçlarını itiraf eden Pinochet ajanları tarafından öldürülen İspanyol diplomat Carmelo Soria davasını kapattı. 1995'te, General'in, kendisinin askeri diktatörlüğü sırasında meydana gelen insan hakları ihlallerinden dolayı yargılanması gerektiğini açıkça beyan eden eski bir üniversite öğrenci lideri olan Arturo Barrios aleyhine dava açabileceğine karar verdi (Barrios daha sonra hapse mahkûm edildi). Daha sonra 1997 yılında, Yargıtay hâkimleri, Şili asliye mahkemelerinden, insan haklarıyla karara bağlanmamış olan bütün suçlamaları Genel Af Kanunu'nu uygulayarak çabuk bir şekilde çözümleyerek sonlandırmalarını istedi. Gelmiş geçmiş iktidar sahipleri önünde diz çökmelerle, utançla dolu bir tarih.

Bütün bunlara karşın, iki demokratik cumhurbaşkanı tarafından bağımsız bir yargı oluşturmak amacıyla yavaş yavaş da olsa atamalar yapılmaya başlandı. 1997 yılının sonunda, Yargıtay ilk defa Pinochet'nin af kanununu yürürlükten kaldırmaya karar verdi; ayrı bir kararla da askeri bir mahkemenin başka davaları neticelendirmesine izin vermedi. General'in orduya komuta etmeyi bırakarak Daimi Senatör olmasıyla birlikte, bu tür kararlar daha sık verilmeye başlandı ve Pinochet'nin Londra'da tutuklanmasından itibaren, çok sayıda eski (birkaç da etkin) silahlı kuvvetler subayı aleyhine açılan birçok yeni davayla bu hareket iyice hız kazandı. Daha da önemlisi, af kanunundan dolayı kapanmış olan bir dizi dava yeniden açılıyor – bu da, kendilerini zayıflatacak sınırsız sayıda dava öngördüğünden askeri sınıf üyelerini, yani orduyu kaygılandırmaktadır.

Araştırmalara karşı bu yeni açıklık, Yargıtay tarafından “yeni bir doktrin” şeklinde adlandırılmaktadır – bazı Yargıtay üyeleri de, suçların sadece araştırılması gerektiğine değil, aynı zamanda da söz konusu suçlar af kanununun öngördüğü dönemde işlenmiş olsalar dahi, (savaş esirlerine muamele hususundaki) Ceno-va Sözleşmesi gibi Şili’nin imzaladığı uluslararası antlaşmaları ih-
lal ettiğinden dolayı bu kanunun hiçbir şekilde uygulanamayaca-
ğına hükmetmiştir. Sorun, bu hareketin şimdi Pinochet yurttay-
ken de devam edip etmeyeceğidir. Belki de artık Şili hâkimleri-
nin General ve uşaklarını yargılayabilecek kadar bağımsız olduk-
larını dünyaya kanıtlamak gibi bir gerek olmadığından, bu adli
aktivizm hareketi sönecektir. Yoksa Şili mahkemelerinin üzerin-
de vaatlerini yerine getirmeleri hususundaki baskı devam mı ede-
cektir? Bütün bunların, Ekim 1998’de Londra’da Scotland
Yard’ın bir baskınıyla başlayan ve son perdesi şimdi başka bir
yerde yazılmakta olan bu hikâyenin sonunu görmek için, bütün
dünya gözlerini ülkemde olanlardan ayırmayacak mı? Yoksa ar-
tık insanlık tarihinin uzak kıyılarına gönderildiği, artık Madrid,
Londra ve Washington için içinde olmadığı, Pinochet artık baş-
kalarının bıktığı bir yük gibi geri gönderildiği için, kimse bu da-
vanın sonucunu önemsemiyor mu?

O sizin canavarınız. Onunla sizi ilgilenin.

Ama ben de bunu istemiyor muyum zaten? Bunun için yal-
varmıyor muyum? General, dünya insanların bir devlet başka-
nının insanlığa karşı işlediği suçların bu yaralı insanlık adına ha-
reket eden herhangi bir dünya mahkemesi tarafından yargılana-
bileceği gibi çığır açıcı bir örnek yaratmalarına yardım ettiği için,
onu şimdi kendi topraklarımızda yeni baştan yargılamak için, bi-
ze olağanüstü bir fırsat, bir şans tanınmıyor mu? Elbette onun
kaçışı, ne kadar utanç verici ve gülünç oluşu bir yana, kanun
önünde bütün insanlara eşit muamele yapılmadığını, Pinochet
gibi birine özel muafiyet ve ayrıcalıklar tanındığını görmek, geri-
de acı bir tat bırakıyor. Öyleyse yeni olan başka ne var?

Şili hükümeti tarafından böyle usandıracak kadar çok söz edi-

len Şili'nin egemenliği, gerçek sınavını vermek üzere. Egemenlik, kendilerini yirmi beş yıl boyunca yöneten adama sıradan bir vatandaş gibi muamele edilmesini görmeye karşı çıkacak olan silahlı kuvvetleri kendine tabi kılmak demektir. Egemenlik, bütün serbest seçimlere göre ve yapılan bütün kamuoyu yoklamalarına göre ülkede bir azınlık olan Pinochetistaların demokrasimizin yolunu tıkamalarına izin vermemek demektir. Egemenliğin anlamı, geçmişimize karşı egemenlik olmalıdır.

Çünkü *Jefe Máximo* tek başına hareket etmemiştir.

Bu suçlara iştirak eden çok, pek çok kişi var. En başta da, elbette, General'in emirlerini yerine getiren yüzlerce askeri personel ve onların sivil yardımcıları; yani tetiği çeken, bıçağı saplayan ya da metal parçayı iliştiren adamlar var. Bu dehşet verici şeyleri yaparken kullanılan malzemeleri satın alanları, hesapları tutarak alımlar için bütçeyi dengeleyenleri, o bodrum katlarını kiralayarak temizleyenleri, ajanlara maaş verenleri, rapor ve itirafları yazanları ve savaşçılar kahramanca görevlerinden yoruldukları zaman onlara kahve ve kurabiye servisi yapanları saymaya gerek bile yok. Ve sonra, olanları gayet iyi bilmelerine rağmen yoldaşlarına bu tecavüzlerin yapıldığını inkâr eden veya bunları barbar Marksist sürüsünü uslandırmak için maalesef gerekli bir tür "karşılık kabilinden zarar" şeklinde meşrulaştıran binlercesinin yanında çok daha az görünen başkaları var.

Memnun faşist kalabalığın yakıcı Santiago güneşinin altında neşeyle geri dönen kahramanlarını selamladığı sahneyi seyretmek istemediğim, buna ihtiyaç duymadığım için bilgisayarı kapatırken, bu başkalarını düşünüyorum. Görmemek için gözlerini yumanlar, iniltileri duymazdan gelmeye karar verenler, evlerinde, daha çok da halk arasında kayıp annelerinin deli, *unas locas* olduğunu, bu kadınların iyi bir düzülmesi gerektiğini mırıldananlar. Ve diktatörlüğü zengin olmak için, kamu teşebbüslerini skandal derecesinde düşük fiyatlarla satın almak için, en ufak bir itaatsizlik gösteren bir işçiye kovmak için bir fırsat olarak kullananlar. Ve diğerleri: daha sonra demokrasi geldiği zaman,

unutmayı tercih eden, acı yurdumuzun ara sokaklarına gönderilirken, yurdumuzun zihin ve hafızasından acı sızarken, hafıza kaybını ve çılgınca tüketimi tercih edenler. Suskunluklarıyla Pinochet'nin büyümesine, Pinochet'nin var olmasına izin veren birçokları.

Pinochet yargılandığı takdirde, kendilerine şunu sormak zorunda kalacak olan herkes: Ülkemde adaletin olmayışından ben ne kadar sorumluyum? Bu müşkül duruma çare bulmak için ne yapmaya hazırım?

Pinochet, bir ayna. Onu yargılamaya gerçekten hazır mıyız?

O fani bedeninin, yani bunca yıl kaderimizi yazan kurnaz ya da kötü durumdaki adamın başına her ne gelirse gelsin –dokunulmazlığı olsun veya olmasın, yargılsın veya yargılanmasın– bu, bizim kendi kendimize sormamız gereken bir soru.

Pinochet'yi yaratan ülkeyi yargılamak istiyor muyuz?

General'in bize, muhteşem bir armağan gibi sınırlarımız ötesindeki dünyadan istemeden verdiği, işte bu soru, bu nihai aynadır.

Belki de bu hayal, aslında daha yeni başlamıştır.

* * *

“Bir hastanede bir bomba olsa ve siz adı her neyse, bir adamın bombanın yerine dair bir şeyler bildiğini bilseniz, ne düşünürdünüz? Adam da size şöyle dese: ‘Sana hiçbir şey söylemeyeceğim çünkü hiçbir şey bilmiyorum.’ Ne yapardınız? Şimdi size soruyorum: O insanın ‘Bombanın yerini bilmiyorum, sözünü doğru bulabilir, bunu kabul edebilir misiniz; orada masum insanların öleceğini biliyorsunuz ve hastaları dışarı çıkarmak için de vakit yokken? Bomba patlayana kadar orada öylece bekleyecek misiniz?’”

Pinochet'nin 1989 yılındaki bir röportajda söylediği sözler.

Kaç kere bu savın kullanıldığını gördük, birilerinin, kim bilir belki de belli bir noktada, aramızda en uygar olanlarımızın dahi bir zanlıya işkence etmeyi, masum sivilleri bombalamayı ya da bir sanığın avukat tutma hakkını ya da adil bir şekilde

yargılanma hakkını sınırlamayı isteyebileceğimizi ve bunların hepsini masumları kurtarmak adına yapacağımızı söylediğini kaç kere duyunuzdur?

Belki de Pinochet konusunda korkutucu olan şey, onun bu kadar zaman boyunca bizden ne kadar uzak değil bize ne kadar yakın olduğudur. Sadece bir taş atımı uzaklıkta. Onu, hayatları boyunca başka birini gerçekten incitmeyi aklından bile geçir-miş olmayan sıradan insanlardan ayıran bu kısacık mesafe.

Belki de benim ondan kurtulmak, onu yargılamak ihtiyacı-m, aslında bu yakınlığı ortadan kaldırma, onu insanlığın geri kalanından uzaklaştırma, onda kendimizin yapabileceğinden korktuğumuz şeyleri, Tanrı korusun, yanlış koşullar altında kapılınaktan korktuğumuz şeyleri cezalandırma ihtiyacıdır.

* * *

Arkadaşlar ölür ve ölümlerine devlet sebep olmuşsa çoğunlukla nerede gerçekleştiğini bulmak yıllar, bazen de nasıl ve neden olduğunu bulmak çok daha uzun zaman alabilir.

Carlos Berger'e de böyle oldu.

1974 yılının ilk aylarında Buenos Aires'te onun dul eşi Carmen Hertz'le karşılaşmıştım –ikimizde sürgünümüzün ilk dönemlerin-deydik– ama ondan kocasının Calama'da ordu tarafından nasıl öldürüldüğünün ayrıntılarını dinlediğimi hiç hatırlamıyorum. Belki o konuşmuyordu, belki ben sormuyordum, belki de aklımızda başka şeyler vardı – Arjantin'de faaliyet göstermeye başlamış olan ölüm mangaları tarafından öldürülmeden buradan kaçmak gibi. Ya da belki Carlos benim en yakın dostlarımdan biri olsaydı... ama o, o zamanki birçok compañosum gibi, uzun yıllardır tanıdığım biriy-di. Onunla tanışmam, anne ve babamın onun Komünist anne ve ba-basını, özellikle de annesi Dora Guralnik'i tanıdığı gençlik çağları-ma rastlamış olabilir ama ona ait belli belirsiz ilk hatıralarım, onun huzuk, benimse edebiyat okuduğum Şili Üniversitesi'ndedir ve daha sonra, altmışlı yılların o çilginca cumhurbaşkanlığı kampanyaların-da o ve Carmen'i hayal meyal hatırlıyabiliyorum. Nihayet Salvador

Allende'nin iktidarda olduğu o bin gün boyunca onu daha iyi tanıma fırsatı buldum      yürüttüğüm birkaç i ten biri Quimant , yani Carlos'un yönettiği Ramona adlı bir yayınl  gençlik piyasasında sağlıklı bir rekabet içinde olan devlet yayın organından pop kültürüne ait bir gençlik dergisi olan Onda'nın çıkarılmasına yardım etmekte. Carlos'la sık sık, medyanın zihinleri kültürel   pl ge batırmak yerine onların  zg rle mesine nasıl yardımcı olabileceği ve bunu muhalefetin demokratik haklarına tam anlamıyla saygı gösteren bir devrimle gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğuna dair ateşli tartışmalar yapıyorduk. Onun mizah anlayışını ve  a ırtıcı bir rahatlıkla, muhalif görüşlere ho g r ye engel olmayan bir inatçılıkla birleşen yoğun hatta şiddetli diyeceğim siyasi inancını seviyordum. Carlos o i i bıraktıktan sonra da onunla bir kaç kez kar ıla tık – o sırad . Maliye Bakanlığı'nda muhabir olarak çalışıyordu ve kanımca, askeri darbe onu orada yakaladı. Daha sonra Ekim 1973 sonlarında– o zamanlar Arjantin Büyükelçiliği'nden sığınma talep ediyor ve Şili'den ayrılabilmek için güvenli bir yol bekliyordum – onun "Komünist terörist" adıyla nitelendirildiği ve bir askeri m frezeden kaçarken ülkenin kuzeyinde vurulduğu haberi bende büyük bir sarıntı yaratmıştı.

Elbette bu bir yalandı. Ama bunun bir yalan olduğunu ancak 1989 yılında, Pinochet hükümetinin son aylarında, Los Zarpazos del Puma adlı sıradışı bir kitabı okuduğum zaman anladım; bu kitapta Şilili gazeteci Patricia Verdugo –evet, Pinochet'nin darbe esnasındaki gizli konuşmalarını yayınlayan o korkusuz muhabir– yüz binlerce okuyucusuna, aralarında Carlos Berger'in de bulunduğu yetmiş be  masum adamın canını alan Caravana de la Muerte, yani  l m Kervanı'nın hikâyesini anlatıyordu. Tuha  ama o zamanlar Ang lica ve ben Carmen Hertz'e çok daha yakın olmamıza rağmen belki de arkadaşlar arasındaki o doğal ketumluktan, Carlos'un öldüğünü onun ağzından hâlâ duymamı tık.

Allende'nin devrilmesinden bir aydan daha az zaman önce, sekiz aylık oğulları Germ n'la birlikte, Carlos'un yerel radyo istasyonu El Loa'yı yöneteceği Calama'ya ta ınmı lardı – darbe, 11 Eylül

1973 sabahı onu işte burada buldu. Radyonun yayınının kesilmesi-
ne yönelik askeri emri reddettiğinden dolayı, o gün tutuklandı daha
sonra o gece salıverildi; ancak 12 Eylül günü şafak sökmeden hemen
önce gerçekleşen zalimce bir baskınla yeniden tutuklandı. Askeri bir
mahkeme tarafından yargılandı ve Binbaşı Fernando Reveco, onu
yayına devam ettiğinden dolayı altmış bir gün hapse, o korkunç za-
manlar için hafif bir cezaya çarptırdı. Reveco'nun diğer Allende des-
tekçilerine verdiği bu ve başka birçok ceza o kadar hafifti ki Ekim
ay başlarında Binbaşı, rütbesi elinden alınarak Santiago'ya gönde-
rildi ve orada kendi silah arkadaşları tarafından sorgulanıp işkence
gördükten sonra iki yıl hapis yattı ve daha sonra askeri darbe sıra-
sında Şili'nin diğer bölgelerinde ölçülü davranan diğer birçok subay-
la aynı kaderi paylaşarak sürgüne gönderildi.

19 Ekim 1973 gününün Carlos için mutlu bir gün olması gereki-
yordu. Bundan bir gün önce avukat olan Carmen bir subayı, kocası
cezasının yarısını doldurduğundan ve örnek davranışlar sergiledi-
ğinden dolayı cezasının geri kalanının para cezasına çevrilebileceği-
ne ikna etmiş ve bir anlaşma yapılmıştı. Hatta Carmen, ertesi sabah
Santiago'ya gidebilmeleri için iki uçak bileti satın almıştı.

Ama 19 Ekim aynı zamanda, Şili ordusuna ait bir Puma helikop-
terinin Calama'ya indiği gün oldu. Helikopterden tam teçhizatlı hal-
de General Sergio Arellano Stark ve yanında da adları maalesef yıl-
lar içinde birbiri ardına birçok suçlamada tekrar tekrar geçen bir-
kaç subay, General Pinochet'in emriyle Manuel Contreras tarafın-
dan kurulan özel gizli polis birimi olan DINA'nın belkemiğini oluş-
turan subaylar indi. DINA'nın ikinci adamı ve Tejas Verdes'teki iş-
kence kampının başkanı olacak olan Yarbay Pedro Espinoza gibi su-
baylar. Ve daha sonra Kondor Operasyonu'na katılan beş ülkedeki
yabancı gizli polis operasyonlarını düzenlediği Brezilya'ya askeri
ataşe olarak atanan Albay Sergio Arredondo. Ve La Moneda saldı-
rısını yönettiği söylenen ve daha sonra Şili'de ve yurtdışında, arala-
rında İspanyol diplomatı Carmelo Soria'nın Santiago'da, Orlando
Letelier ve Ronni Moffit'in Washington'da, katillerinin itiraf ettiği
cinayetlerin de bulunduğu birçok DINA operasyonu nedeniyle suçla-

nıp hüküm giyen Yüzbaşı Armando Fernández Larios. Ve şahitlerin daha sonra rejim sırasında bütün ulustan desaparacidos arasında bulunan bu mahkûmların birçoğunun bulunduğunu söylediği Villa Grimaldi adlı gizli işkence merkezinin sorumlusu olacak olan Binbaşı Marcelo Moren Brito.

Bu derece yüksek düzeyli ve itinayla seçilen subayların yer aldığı bu özel amaçlı görev, Savaş Konseyi'nin siyasi mahkûmlar için başlattığı kovuşturmaları teftiş edecek ve prosedürleri düzenleyecekti – ama bunların gerçekten ne anlama geldiği görevlilerin başka şehirlere yaptığı ziyaretlerde anlaşıldı. 30 Eylül tarihinde Santiago'daki Tobabalaba havaalanından yola çıkan Arellano ve maiyeti önce güneye sonra da kuzeye gitmişti. Hiçbir cezanın verilmediği ve hiçbir siyasi mahkûmun olmadığı şehirlerin her birinde komutan görevinden alınıyor, daha sonra tutuklanıp Santiago'ya gönderiliyordu; askeri mahkemelerin kurulduğu ancak sonuçların yumuşak ya da merhametli olduğuna karar verildiği şehirlerde ise, cezalarını çekmekte olan bazı mahkûmlar kanuna aykırı olarak hücrelerinden çıkarılıp infaz ediliyordu.

Calama, zulüm yolunun son durağıydı. 4 Ekim'de Cauquenes: 4 mahkûm öldürüldü. Aynı gün Valdivia'da: 12 mahkûm vuruldu. 16 Ekim, La Serena: 15 mahkûm yöredeki hapishaneden kaçırılarak infaz edildi; bunların arasında tamamı çocuklardan oluşan ilk Şili orkestrasını kuran Jorge Peña da vardı. Aynı gece Caravana, 13 mahkûmu Copiapó şehir hapihanesinden zorla çıkararak Cuesta Cardones denen bölgede infaz etti; daha sonra da ölenleri gözaltından kaçmaya teşebbüsle suçladı. 18 Ekim'de sıra Antofagassa'ya gelmişti: 14 mahkûm Quebrada El Way'e götürülerek orada öldürüldü (bu mahkûmlar arasında daha sonra yine söz edeceğimiz bir isim olan Eugenio Ruiz Tagle de vardı).

Ve sonra Arellano ve taburu Calama'ya geldi.

Öğleden sonra saat üç civarında Carmen Carlos'a, görünüşe göre onu kurtarmak için yapılan anlaşmadan vazgeçildiğini söylemek için hapishaneye ziyarete geldiği zaman, onu tam olarak anlayamadığı nedenlerden ötürü gergin ve çok endişeli bir halde buldu. Mah-

kümlerin yarısı birkaç saat önce hapishaneden yüzleri kukuletalı ve elleri arkalarından bağlanmış halde, yetkililerin sorgulama dedikleri şey için götürülmüştü. Carmen, saat beşe kadar Carlos'la kaldı ve sonra onu orada bırakıp gitti. Ona dair son hatırası, teninin güneşte hafifçe yandığıydı; kotunu, gömleğini, piposunu ve onu son kez öpüşünü hâlâ hatırlıyor.

Saat altı civarında Carlos ölmüştü – ama Carmen bunu çok uzun zaman sonra öğrenecekti. Yıllar içinde ortaya çıkmaya başlayan şahitler, onun başka yirmi beş tutukluyla birlikte Chuquicamata'dan fazla uzak olmayan Topater denen dağlık bir bölgeye götürüldüğünü söylüyor; burası o zaman ve hâlâ dünyanın en büyük açık bakır madenidir. Oraya, o çöle gittim; dünyadaki en kuru kum ve kaya sahalarından biri olan Atacama Çölü'ndeki bu madeni gördüm. İşte Carlos ve diğerleri, General Arellano ile birlikte gelen adamlar tarafından burada infaz edildiler. Yardımları istenen ve seyrettikleri şeyler karşısında dehşete kapılan, yöredeki asker ve subaylarına göre, infazlar çok çabuk olmamıştı. Ölüm Kervanı'nın üyeleri yavaş davranarak mahkûmları önce bacaklarından vuruyor, sonra vücutlarının diğer bölümlerine nişan alıyor, daha sonra onları corvos denen uzun bıçaklarla sakatlayıp gözlerini çıkarıyor, bütün adamların yüzlerini parçalayarak diğer mahkûmlara kendilerini bekleyen kaderi zorla seyrettiriyorlardı. Bu yirmi altı kişiden sadece on üçünün cesedi gömülmek üzere ailelerine geri verildi; bunun nedeni belki diğer cesetlerin çok acımasızca bozulması ya da asla öğrenemeyeceğimiz başka bir nedendi. Her ne olursa olsun, diğer cesetler kayboldu ve hâlâ da kayıptır. Bunların arasında, bir zamanlar Carlos Berger'i barındıran beden, 26 Eylül 1973'te Calama hapishanesinden karısına şu mektubu yazan eller de vardı:

“Sevgilim ve tapılası küçük kadını: Cezalarınız bize bildirildiği zaman duyduğumuz acı ve baskıyı bir daha duymamız mümkün olamaz. Bir düşünsene. İsimler tek tek çağrılıyor. Ve hepsi hücrelerine geri dönüyorlar. İçeri girip şöyle diyorlar: Sekiz yıl. Şimdi aşağı inme sırası X'te. Korkutucu bir sessizlik oluyor ve yeni biri hücreden aşağı iniyor, bir süre sonra da gelip şöyle diyor: ‘Bana on beş

yıl verdiler. Şimdi Z aşağı inecek.' Ve işte böyle her seferinde aynı şeyler tekrarlanarak sürüp gidiyor. Beş yüz, altı yüz günlük; sekiz, on beş, on altı, yirmi beş yıllık cezalar. Sadece bunlar seni ağlatmaya yeterdi. Ama o adamlar bu sınava gerçekten dayandılar. Elbette acıyla ve kendini zorlayarak, ama vakarla dolu. İşte seni en çok o zaman özledim. Ben cezalandırma kısmında yer almıyordum ama ne olursa olsun, kederlendim. İşte o zaman insan biriyle konuşma ihtiyacı duyuyor ve o biri de senden başkası olamazdı...

"Şimdi Perşembe günü, neredeyse öğlen oldu. Bana nihai cezayı bildirdiler. Calama'da altmış gün hapis... Evet, bu, güneşin, sporun ve arsenik karışmış olabilecek suyun tadını çıkararak burada bir mevsim geçireceğim anlamına geliyor. Umarım cezanın çekilen kısmını dikkate alma kuralına uyarlar; buna göre, şimdiden cezanın neredeyse on beş günü bitti. Bugün öğleden sonra geleceğini umuyorum. Sana tapıyorum. Carlos. Ve bizim o küçük sarışın cücemizi çok seviyorum."³

Elbette Carlos bu mektubu yazarken, Carmen'in oğullarını tek başına yetiştirmek zorunda kalacağından ya da onun küçük Germán'la yaşayacağı sürgün hayatından ve Şili'ye akıl almaz dönüşlerinden ve o oğullarının, babasının öldürüldüğü Calama Çölü'ne gitmesinin ne kadar cesaret gerektireceğinden hiç şüphelenmemişti. Carlos, anne ve babasına, adları Santiago'daki o mezarlıkta bulunan anıtın üzerinde yazılı olmayan o sessiz kurbanlara ne olacağını da tahmin edemezdi elbette. Kronik depresyonla savaşılan babası Julio Berger'in 1984'te intihar edeceğini ya da annesi Dora'nın da 1988'de kendini on dördüncü kat penceresinden atarak öldüreceğini bilemezdi, umarım sezmemiştir de.

Ama Carmen, Carlos'un ölümünün kendisini mahvetmesine izin vermedi.

3) Bana bu mektubun bir kopyasını gönderen Carmen Hertz'e teşekkür ediyorum. Mektubun içeriğini daha önce (bir Web sitesinde) okumuştum ama orada Carlos'un el yazısını görmek, o ellerin o anda Carmen'e ve aynı zamanda da gelecekte onu hatırlayacak olan ve onun hatırasının bekçileri olan bizlere yazışındaki içtenliği hissetmek, bu yakınlığı paylaşabilmek, bu kitabın daha önceden bilemediğim bir şekilde bana yaşattığı acının ortasında mutluluk verici bir deneyim oldu.

Yıllar boyunca, kocasını öldüren adamları kararlılıkla izledi; cesedinin gömülmek üzere kendisine geri verilmesini de aynı kararlılıkla talep etti. Uzun yıllar, hiç vazgeçmedi; birçok hâkim üst üste, daha suçlamaları bile araştırılmadan af yarasını uygulamakta ısrar ederek, açtığı davaları reddettiğinde dahi. Ama Pinochet'nin ordudan emekli oluşu ve Londra'da tutuklanması, değişimin yolunu açtı. Ağustos 1999'da Santiago Beşinci Gezici Temyiz Mahkemesi, Hâkim Juan Guzmán'ın, Ölüm Kervanı subayları aleyhine cinayet ve adam kaçırmaya suçlarından dolayı açtığı davayı kabul etti. Carmen nihayet o Puma helikopteriyle Calama'ya uçarak hayatını sonsuza dek değiştiren o adamların tutuklandığını görebilmişti. Arellano, Arredondo, Morén Brito ve Fernández Larios. Hepsi de yargılanarak ceza görmeyi bekliyor.

Ama en büyük balık hâlâ yakalanmadı.

Ve 27 Nisan 2000'de Carmen Hertz kocasını temsilen Yargıtay huzurunda, Arellano'nun adamları tarafından gerçekleştirilen infaz ve adam kaçırmalardan doğrudan General Augusto Pinochet Ugarte'nin sorumlu olduğunu ve bu nedenle senatör dokunulmazlığının elinden alınarak yargılanması gerektiğini savundu. Sunduğu kanıtlar çok güçlüydü: bölgede silahsız ve hapis cezası çekmekte olan mahkûmların öldürülmesine karşı çıkan ve hiçbir ast Başkumandan'ın tam onayı ve bilgisi olmadan hareket etmeye cesaret edemeyen, General Pinochet'nin Arellano'yu Kuşatma Hali ve Savaş Hali esnasında kişisel delegesi atadığını bildiren emirler kendilerine gösterilen bir grup subayın ifadeleri. Başka belgeler de, Pinochet'nin astlarının raporlarından Arellano'nun görevine dair her türlü önemli bahsi silmelerini emrederek –kendi el yazısıyla yazılmış emirlerle, gerçekten dumanı tüten bir silah!– katliamları örtbas etme çabalarını doğrulamaktadır. Carmen, savını Pinochet'nin müdahilliğinin ve suçunun kesin bir göstergesine işaret ederek sonlandırıyor: Caravana de la Muerte üyelerinin sistematik olarak terfi ettirilişi ve kanlı eylemlerine karşı en ufak bir direniş, en ufak bir insanlık ve haysiyet işareti gösteren bütün subayların doğrudan görevden alınması (çoğu zaman da işkence görmesi).

Yani nihayet Carlos ve diğerlerinin nasıl öldüğünü öğreniyorduk. Ne zaman ve nerede olduğunu da öğrenmiştik.

Ama neden hâlâ orada bütün ağırlığıyla havada duruyordu?

Kanımca, cevabı Binbaşı Reveco –Salvador Allende taraftarlarına karşı fazla merhametli davranmasından dolayı rütbesi indirilerek dövülen ve tutuklanan– verdi. Bir BBC belgeseli için İngiliz gazeteci Isabel Hilton’la yaptığı bir ropörtajda, Ölüm Kervanı’nın amacının öncelikle Şili’nin sivillerine değil, ordusuna, her askerin yenik düşmana gösterilen yumuşaklığın hoş görülmeyeceğini anlamasını sağlayan bir mesaj göndermek olduğunu söylüyordu. Ordunun bizzat korkutulması gerekiyordu. “Bu,” diyordu Reveco, “Pinochet’nin mutlak gücü elinde bulundurduğuna dair bir gösteriydi.” Ben de şöyle ekleyebilirim: Tarihimizi belirleyen, geçmişin kanunlarının artık geçerli olmadığını, Şilililer arasında barış ve uzlaşmaya yer olmadığını bir işareti. Pinochet’nin demokratik hükümetler arasındaki bir ara faslından ibaret kalmayacağını, niyetinin Şili’nin yüzünü tanınamayacak hale getirmek olduğunu işareti.

Yani Carlos Berger ve diğerlerinin ölümü bir kaza olarak değil, General Pinochet’nin daha sonraki on yedi yıl boyunca korku dolu idaresini üzerine bina edeceği köşetaşı ve temel olarak anlaşılmalıdır.

Ayrıca, General’i yıkabilecek, onun bu kadar uzun zaman boyunca böylesine zalimce yönettiği bu ülkede yargılanmasına kapı açabilecek şeyin bu ölüm olması gerektiği gibi, inatla uygun gelen bir şey de vardır. Artık sarışın küçük bir cüce olmaktan çıkıp neredeyse babasının öldürüldüğü günkü yaşına gelen Germán Berger Hertz, ordunun, kocasını öldürdüğünü ve cesedini geri vermeyeceğini kendisine söyleyişinden yirmi yedi yıl sonra mahkemede annesinin bir intikam meleği gibi duruşunu izliyordu. Onun bu cinayet ülkesini yönetmiş olan gelmiş geçmiş en güçlü adamı açıkça suçlayacağını, Carlos ve Şili’nin bütün diğer ölümleri adına adalet talep edeceğini kim hayal edebilirdi ki?

Ne mutlu ki, Augusto Pinochet kendi sapkınlık ağına düşmüştür. Eski diktatörümüz, binlerce siyasi mahkûmun, diktatörlüğünün karanlığı ve sisi içinde kaybolmasına neden olup onları bir mezardan bile mahrum bırakırken, en acı kabuslarında bile tarihin ona oynayacağı oyunu tahmin edemezdi: bunca yıl sonra, 2000 yılı Ağustos ayının bu sekizinci gününde, Şili Yargıtayı'nın General'in kendi kendine verdiği milletvekili dokunulmazlığını elinden alan bu suçlar olmuştur.

Keşke o cesetleri ortadan kaybetmek yerine ailelerine iade etseydi, şimdi özgür olacaktı.

O zamanlar, ilk infazların gerçekleştirildiği ve ilk inkârların edildiği zamanlarda, ailelere öldürülen sevdiklerinin cesetlerini vermemek, Pinochet ve yandaşlarına parlak bir fikir gibi gelmiş olmalı. Bu, bir tesadüften, bir-iki sadistin ya da aklını kaçırmış birinin kaprisinden ibaret değildi. Bu, sistematik, kasıtlı, planlı, titizlikle ve ısrarla gerçekleştirilen bir şeydi. Ordu bu sayede hem pastayı buluyor hem de onu yiyordu. Düşmanlarını öldürebiliyor ve bu cinayetlerden sorumlu tutulmadan, kendine yaşam ve ölüm üzerindeki mutlak gücü verirken, aynı zamanda da hiç mahkûmu olmadığı ve kaybolma vakalarının sorun çıkaran kimselerin uydurduğu bir şey olduğunda ısrar ederek, her türlü suçu resmen reddedip kendini aklıyordu. Ama biz biliyorduk; Şili'deki herkes, gerçekte olanların, yanı başımızdaki bodrum katlarında ve uzak çöllerde aralıksız meydana gelenlerin farkındaydı. Aralıksız meydana gelenler: bu, hastalıklı bastırma mantığı, sonu gelmeyecek olan bir terör tanımıdır.

Pinochet, kayıp akrabalarını sevdikleri insanların kaderine dair tam bir belirsizlik cehennemine mahkûm ederken, onları ve Şili'nin geri kalanını tekrar tekrar o an tutsak alınan erkek ve kadınlara yapılan o tarife sığmaz şeyleri hayal etmeye zorluyordu. Huzur içinde yatacak kimse olmadığından, zihinler de huzur bulamıyordu. İşkence, tamamen fiziksel bir şeyden, bütün vatan-

daşların iç dünyasında durmadan tekrarlanarak onları korkudan felce uğratan bir olaya dönüştürülmüştü. Bu kayıp vakaları sonunda birçoğumuz için bizzat ülkenin kayboluşunun, bir zamanlar içinde yaşadığımız özgürlükler ülkesi Şili'yi sonsuza dek yok etme girişiminin sembolü haline gelmişti. Eger Ölüm Kervanı orduya belli bir şekilde hareket etmeleri için gönderilen belli bir mesajsa, *desaparecidos* da sonunda bütün ülke için bir mesaj haline geldi: Bizler sadece yaşamın değil, ölümün de efendileriyiz ve sadece sizi cezalandırınakla kalmayacağız, aynı zamanda geride kalıp yasınızı tutacak olanları da sonsuza dek lanetleyeceğiz.

Öyleyse, bu kayıp ve öldüğü farz olunan kimselerin Pinochet'ye musallat olmak için geri dönmeleri, hem onun hem de yardımcılarının ceza aracına dönüşmeleri ayrıca güzeldir. Pinochet, şimdi cezadan kurtulmak için o mahkûnları öldürdüğünü kanıtlamak zorunda kalacaktır. Her birini tek tek adsız mezarlarının derinliklerinden çıkarmak, atıldıkları nehir ve denizlerden çıkarmak, dağlara ve ovalara dağılmış kemik parçalarını bir araya getirmek zorundadır. Ancak o zaman, bu suç sürekliliği ve dainiliğini kaybedecektir. Ancak o zaman, Pinochet'nin kendisine tanıdığı af, Hâkim Guzmán'ın kanunu yorumlayışına göre uygulanabilir: Pinochet, cinayet işlediğini itiraf ettiği için kurtulacaktır. Gerçekten de ilahi adalet: General'i sonunda tuzağa düşüren, onun kendi hadsiz zalimliğinin aşırılıklarıdır.

Elbette, sevdiklerinin öldüğüne hiçbir zaman inanmayan ve her zaman bütün talihsizliklere rağmen adaletin imkânsız olmadığını savunan kayıp akrabalarının aralıksız mücadelesi olmasaydı, bunun gerçekleşmesi mümkün olamazdı. Üstelik bu insanlar son on yıldır bu sarsılmaz inançlarında neredeyse yapayalnızdı. Vatanımızdan kovulduğunuz yıllarda, sürgünde olan bizlerin nasıl intikam, kahramanca eve dönüş, isyankâr bir halkın yeniden dirilttiği bir Şili ve Ant Dağları'nın heybeti altında yargılanan Pinochet hayalleri kurduğumuzu sizlere anlattım. Bu hayaller hemen elde edilebilir gibi görünmese de, sanırım yurda yavaş yavaş dönmeye başlar başlamaz, ülkenin büyük çoğunluğu öyle ya

da böyle, adaletin galip geleceği inancına sarıldı. Tuhaf olan şu ki, demokrasi ülkemize geri döndüğü zaman Pinochet'nin olası yargılanması eskisinden çok daha imkânsız görünmeye başladı. Elbette diktatör kendisi için af çıkarıp kendini kongreye Daimi Senatör atayarak hiçbir demokratik cumhurbaşkanının silahlı kuvvetlerin komutasını değiştirememesini garantilemiş ve onları kendisinin ve onların cezadan muafiyetinin nihai teminatları haline getirmiştir.

Evet ama, en büyük engeli yaratan aslında diktatörlüğün, iktidara gelir gelmez aşırı derecede ihtiyatlı ve hata derecesinde pragmatik olmaya başlayan birçok yürekli muhalifiydi. Bunlar, belki de haklı bir nedenden ötürü, despotu yargılama konusunda en küçük bir girişiminin demokrasiye geçiş döneminin nazik dengesini bozacağından –ve Şili ekonomisinin zengin efendileriyle ilişkilerini tehlikeye atacağından– korkuyorlardı. Ancak bu korku aynı zamanda da bir bahaneydi. Eski muhalifler, “realist olmak” adına, alçakça bir uzlaşmaya vararak geçmişi yavaş yavaş silinmeye bırakmanın, dün işlenen insan hakları suçlarını yavaş yavaş unutulmaya bırakmanın en iyisi olacağını söylüyorlardı. Pinochet'nin sonunda gerçekleşecek olan ölümünün meseleyi onlar için çözebileceğini umuyorlardı.

Şili'nin gerçek uzlaşmaya ulaşabilmesi için General'in yargılanması gerektiğini düşünen birçoğumuzsa, sonunda bu uzlaşmaya boyun eğerek onu satın aldık. Bense, kendiince demokrasiye geçişe eşlik eden bu manevi çöküşe katkıda bulunduğumu düşünüyorum. 1990'dan sonra, sürekli Amerika'da yaşamaya karar vermeme rağmen, uzun dönemler boyunca Santiago'da bulundum. Oraya ne zaman gitsem, bir fırsatını bulup *desaparecidos* akrabalarını görmeye gidiyordum. Onlarla birlikte yürüyüşlere katılıyor, hikâyelerini dinliyor, trajedilerinin anlatıldığı oyunlar, şiirler ve makaleler yazıyordum. *El Día de los Muertos*, yani Ölüler Günü'nde çiçek götürebilecekleri bir mezarlarının, bu dünyada huzur bulacakları bir yerin olmamasından duydukları acıyı seyrettim ve onların sevdiklerini öldüren adamların dolaştığı bu

şehirde ve bu sokaklarda adaleti aramaktaki güçlü kararlılıklarına hayran olurken dahi, Pinochet'nin kanunun üzerinde olmaya-
cağı ve kayıpların huzur çinde yatacakları farklı bir geleceğı ha-
yal bile edemedi suratımı asıp duruyordum. Yani ben de, zor ve
ulaşılmaz görünen bir görevle karşılaşınca Şilili birçok yurttaş-
mın yaptığı şeyi yaptım: tarihin bizim yanımızda olmadığını ka-
bul ederek uyum sağlamaya başladım, vicdanım adaletsizliğin
kaçınılmazlığına katlanarak onu onaylarken General'in aramız-
daki kötülüğüne alışmaya başladım. Ama benim bir avantajım
vardı: Bir yazar olarak, hikâyelerimde kötülükle nasıl bir arada
yaşanabileceğı ve bunun güven ve sevgiye ne yaptığı, ulus ruhu-
nu nasıl bozduğı ikilemini anlatabiliyordum. Ama yakından ve-
ya uzaktan kanıtlarım olmasına rağmen durumun bir gün değı-
şeceğini hiç ummuyordum. Pinochet'den, acıdan, suçun cezasız
kalmasından bıkmaya başlamıştım. Pinochet mi? Pinochet olma-
sın, yine o olmasın. Evet, birçok yoldaşım gibi ben de yolumu şa-
şırmıştım.

Sonra suçlumuzun yurtdışında tutuklanarak yargılanması,
ulusun vicdanında manevi bir deprem gibi patlak vererek bizi,
utançla, bugün Yargıtay'da ilk aşamasını tamamlayan duruşmaya
kadar getirdi. Bu kararın yankılarının ne olacağı, Pinochet'nin
Hâkim Guzmán'ın suçlamalarından kurtulup kurtulamayacağı,
sonraki duruşmaların tıbbi nedenlerden ötürü yapılp yapılama-
yacağı –ki bu muhtemelen demokratik hükümetin tercih ettiği
senaryodur– hususunda tahmin yürütmek için hâlâ çok erken.
Şu anda silahlı kuvvetlerin, Pinochet'nin güçlü destekçilerinin
protestolarının yanı sıra, önümüzdeki aylarda nasıl bir baskı uy-
gulayacağını da bilemiyoruz.

General'in fani bedenine ne olursa olsun, Şili Yargıtayı'nın
son kararının gezegenin geri kalanı için anlamlı olduğuna, alın-
ması gereken bir ders olduğuna şüphe yoktur. Mahkûmları orta-
dan kaybetme taktiğinin dünyanın dört bir yanında bütün ide-
olojilere mensup birçok rejimi lekeleyen şiddetin bu aşırı biçimi-
nin, sonunda onu kullananlara geri dönen bir bumerang olduğu

anlaşılmıştır. *Desaparecidos*, yani bir gece tutuklanan ve bir daha hiçbir haber alınamayan o erkek ve kadınların unutulmak gibi bir kaderi ve bir diktatörün onlar için hayal ettiği dehşeti kabul etmedikleri; onların hâlâ ölümün ötesinde bir şekilde yaşadığı ve onları aceleyle ve sonra da ölümlerini reddederek sonsuza dek ortadan kaldıracılabileceğini sanan adamı hâlâ suçladıkları ortadadır. Belki de geçmişi öldürmek, iktidarda olan bazılarının iddia ettikleri kadar kolay değildir. İnandıkları şey uğruna canlarını veren erkek ve kadınlardaki gizli ışığı tamamen söndürmek, bu dünyada hâlâ onları hatırlamak ve diri tutmak isteyen tek bir insan varken bunu yapmak mümkün değildir. Bu yeter; ahlaki çölde haykıran bir insan, önce biri, sonra biri ve sonra biri daha, adalet kıvılcımının sönmesine engel olmak için bu yeter.

Pinochet'nin cezasının sonuçta bize verdiği ders budur: Bazen doğru olan imkânsız hayal etmek, imkânsız istemek ve imkânsız için haykırmaktır.

Tarih bizi dinliyor olabilir. Tarih bize cevap verebilir.

* * *

Isabel Morel'i, o zaman kocası olan Orlando Letelier'i tanıdığım gece tanıdım. Sürgün hayatı, Isabel ve dört oğlunu en iyi dostlarımız haline getirecekti. Aslında, Pinochet ve darbesi olmasaydı, herhalde Isabel'in uzun zaman önce kaybettiğim kız kardeşim gibi hayatıma girme şansı ve ayrıcalığına sahip olamayacağımı düşünmek tuhaf. Daha da tuhaf olanı, tanıştığımız gecenin Orlando'yla tek bir araya gelişim olmasıydı.

Eğer yanılmıyorsam, günlerden Perşembeydi – 5 Eylül 1973, Perşembe. Bir gün öncesi, yani 4 Eylül günü, Allende'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kazandığı zaferin üçüncü yıldönümüydü. Belki de cumhurbaşkanımıza veda ettiğimizi biliyorduk – neredeyse bir milyon kişiden oluşan, yürüyen kalabalık arasında bulunan pek çoğumuz, sanki bu anı zamanda dondurmak ister, hiç geçip gitmemesini ister gibi, Allende'nin La Moneda'daki balkonunun önünden iki defa geçmiştik.

Ertesi gece Orlando'yla tanıştığım zaman aramızda pek fazla konuşma olmamıştı. Benim de Unidad Halk Hükümeti'nin son aylarında kültür ve medya danışmanlığını yaptığım, Allende'nin Genelkurmay Başkanı, Ministro Secretario General de Gobierno, Fernando Flores, Ordu Başkumandanlığı görevinden ayrılmasına birkaç hafta kalan General Carlos Prats için bir teşekkür ve veda partisi düzenlemişti. Onun ayrılışı, hükümetimiz için, o zaman hayal edebileceğimizden çok daha ağır bir darbe oldu. Bunun tek nedeni, Prats'ın anayasal hükümetin temel desteği, Şili'nin güvenliğini Soğuk Savaş ideolojisini geride bırakan bir şekilde tanımlamaya başlayarak bir ulusun ancak gerçek egemenliğe sahip olduğu ve halkı iyi bir şekilde beslediği, barındığı, sağlıklı, özgür ve eğitimli olduğu zaman güvende olacağını söyleyen bir adam olması değil, aynı zamanda da yerine geçenin, elbette, Pinochet olmasıydı.

Akşam olduğunda dans başladı. Bir tango çalıyordu. Hayalimde üç çiftin dolaşarak, dönerek müzik oluşu canlanıyor: Önce Carlos Prats'ın eşi Sofía Prats'la dans eden Orlando Letelier'i görüyorum; sonra bu görüntüye pistte dönerlerken alçak sesle tangonun sözlerini mırıldanan José Tohá'yla dans eden Isabel ekleniyor; ve sonra Tohá'nın eşi Moy'la dönüp duran Carlos Prats'ı görüyorum.

Bu üç adam da Allende'nin savunma bakanıydı, üçünün de orduya yakınlığı vardı, üçü de ordunun yeminine ihanetine şahit olmuştu ve üçü de çok şey biliyordu. Ve en sonunda üçü de susturulacaktı.

O kadar hayat doluydular ve müzik o kadar canlıydı ki – sanki tango üzerimize çökmekte olan şeyden bizi arındırabilir, onu erteleyebilirmiş gibi, veda yemeğimizi yediğimiz Peña de los Perra'nın ahşap döşemeleri üzerinde süzülüyordu. Sanki sonsuza dek dans edebilirlermiş, sanki geleceği sonsuza dek kendilerinden uzak tutabilirlermiş gibi, birbirlerine şarkıları mırıldanıyorlardı.

Önce Tohá öldürüldü; sonra da Buenos Aires'te Prats'la Sofía; son olarak da Washington'da Orlando Letelier.

İnsan, Pinochet'nin en aptalca, kibir dolu ve haddini bilmez kararının, Allende'nin eski bakanlarından birini Amerika'nın, Gene-

ral'in iktidara gelmesine yardım eden ve onu orada tutmak için elinden geleni yapan ülkenin başkentinde öldürmek olduğunu düşünebilir.

Pinochet, zaten ülke içinde orduya ve Şilililere bir mesaj göndermişti. Şimdi de onu dinleme sırası bize, yani yurtdışına kaçanlara gelmişti. Sanki şöyle diyordu: Bu gezegende sizin için güvenli hiçbir yer yok. Eğer sürgünün size özgürlük getireceğini sanıyorsanız, aldanıyorsunuz. Siz, benden kaçanlar, siz, o gece dans edenler, bir daha dans etmeyeceksiniz, sizin müzik, tango ya da aşk hakkınız yok. Ben sessizlik tanrısıyım. Sizin bedenleriniz bana ait.

Ama General en azından bu konuda yanılıyordu. General Pinochet, ölüm hakkında çok şey biliyordu. Ama şunu gayet açık bir şekilde söyleyebiliriz: Hayat hakkındaysa o kadar az şey biliyordu; hâlâ da öyle.

Orlando'yu öldürebildi ama onun bedeni ona ait değildi.

Orlando'nun bedeni bize ait. Şili ve Amerika'daki bizlere; bambaşka bir biçimde dans eden, katillerinin izini sürerek ölümünün aydınlanmasına yardım eden, Pinochet'nin gizli polis örgütünün başkanı Manuel Contreras o suikast emrini verdiği için hapse mahkûm edilirken, adaletin yerine getirilmesi yönünde ilk adımı atılmasını mümkün kılan biz norteamericano ve chilenolar.

Orlando'nun bedeninin sahipleri, onu yaşatan ve ikinci, amansız bir ölümün, unutma, hafıza kaybı ve mesafeyle gelen ölümün onu almasına izin vermeyenlerdir. General'in adamlarının o gece Şili'de dans eden o bacakları parça parça etmesine biz engel olamazdık; General'in adamlarının o tangoyu söyleyen dudakları parçalamasına biz engel olamazdık. Biz, kimin yaşayacağına ve kimin öleceğine karar veren, ölümün efendileri değiliz.

Ama biz, o ölümü anlamlı kılanlarız; Orlando, Sofia ve José artık bizimle birlikte dans edemeseler de, biz, o hayatın ve hatıranın bekçileriyiz. Bu dans mecazında ısrar etmemin nedeniyse, bizi cueca solada, yani kaybolanların kadınlarının artık olmayan erkekleriyle yaptığı dansta buluşturmasıdır. Orlando ve bütün sevdiklerimizle ettiğimiz görünmez dans da cueca solayla aynı görevi gör-

mektedir: onun her zaman var olmasını, onların bir daha öldürülmemesini sağlamak ve son sözü ölümün söylemesine izin vermemek.

Eğer bu bir peri masalı olsaydı, işte böyle biterdi:

Bir zamanlar üç çiftin tango yaptığı bir ülke varmış.

Bir zamanlar Orlando Letelier adında bir adam aramızdaymış.

Bir zamanlar onu ve başka birçoklarını yaşatmamız gerekmiş.

Bir zamanlar Şili'nin içinde ve dışında birçok insan, ülkenin ölmesine müsaade etmemeye karar vermiş.

* * *

Ama bu bir peri masalı değil.

Isabel Morel Letelier'in, Pinochet'nin şimdi nasıl yargılamayı beklediğimiz adam haline geldiğine dair bir yorumu var. İnsanlık dışı bir canavar değil, kötülüğün cisimleşmiş özü değil. Sadece bir adam.

Isabel, onunla 1973 Ağustos ayının sonlarına doğru tanışmış. Isabel'in arkadaşı Moy, daha önce ona Pinochet'yi, Tohálar'ın çocuklarına kendine *Tata* dedirten, aşırı derecede nazik, lütufkâr, iyi huylu bir adam olarak anlatmış. Pinochet, Orlando Letelier'in Allende'nin savunma bakanlığına getirilişinin şerefine verilen bir resepsiyon sırasında Isabel'in yanına gelerek ona, onu tanıdığı için kendini şanslı saydığını söylemiş. 'Şanslı olduğum bir nokta daha var ki,' diye de eklemiş Pinochet, 'o da, bütün bakanların eşlerinin bu kadar güzel oluşu.' Böyle kibarlıklarla sözlerine devam etmiş ve ona dört oğlunu sorarak, Orlando'nun -'Orlandomuz,' diyormuş ona- artık bir bakan oluşundan dolayı ordunun gurur duyduğunu söylemiş. 'Çünkü o bizim çocuklardan biri,' demiş, Orlando'nun geçmişte bir askeri okul öğrencisi oluşunu ve askeri akademiği bitirdiği zaman arkasında mükemmel bir sicil bırakmasını kastederek.

"Bana öyle geldi ki," dedi bana Isabel, "karşımda beni memnun etmek için her türlü zahmete girecek bir adam duruyordu. Ve bu yüze gülücü, hatta dalkavuk Pinochet'yi, kısa süre sonra bana bu adamın ne kadar aşağılık ve yaltaklanan biri olduğun-

dan şikâyet eden Orlando da doğrulayacaktı. ‘Bana kendimi rahatsız hissettiriyor,’ diye açıklıyordu Orlando. ‘Çantamı taşımak istiyor; bu adam bir General! Ve paltomu giyerken bana yardım etmeye çalışıyor. Bana neyi hatırlatıyor, biliyor musun? Eski zamanlarda berber dükkânlarında berbere yardım eden ve saçın kesildikten sonra elinde küçük bir süpürgeyle ceketindeki saçları temizlemeye gelen, sonra da elini açan ve senin bahşiş vermek zorunda olduğun o *hombrecitos*, yani o önemsiz, küçük adamları.’”

Üç hafta sonra, Isabel Pinochet’yi tekrar gördü. Darbeden birkaç gün sonraydı. Allende’nin tutuklanan bakanlarının eşleri, kocalarının nerede olduğuna dair hiçbir şey bilmiyor; bu yüzden Isabel ve arkadaşı Moy de Tohá, Pinochet’yle görüşebilmek için onun o zaman bulunduğu Savunma Bakanlığı’na gidiyorlar. Bir kattan diğerine merdivenleri çıkarlarken, sözde güvenlik gerekçesiyle tekrar tekrar, Isabel’in son derece kabaca diyerek tanımladığı ama aslında asıl amacı, ona göre, onları aşağılamak olan bir şekilde üstleri aranıyor. Tesadüfen etrafı fotoğrafçılarla sarılı olan ve bir koridordan onlara doğru yaklaşan Pinochet’yle karşılaşıyorlar. Pinochet, sanki tutsak aldığı adamın karısı değil de, hâlâ eski dostuymuş gibi, Moy’a sarılarak onu öpüyor. Moy, Pinochet’yi darbeden sonraki ilk görüşünde dudaklarını yanağında hissettiği zaman, beş ay sonra onun önünde bir kez daha durarak kocasının hayatı için yalvaracağını elbette bilemez. O an için, Pinochet’nin onları kabul edeceğine seviniyor. Pinochet, yanında duran bir albaya, “bu bayanlar için bir görüşme” ayarlamasını emrediyor.

Onlardan birkaç gün sonra, 23 Eylül’de gelmeleri isteniyor – Isabel, tarihi tam olarak hatırlıyor çünkü o gün, Pablo Neruda’nın cenaze günüdür. Şili’nin en büyük şarinin diktatörlüğe karşı halkın acı ve meydan okumayla dolu ilk gösterisine dönüşen büyük cenaze törenini, sonraki yıllarda da büyüyerek devam edecek olan direnişin müjdecisi olan o yas tutanların şarkıları ve haykırışlarını kaçırıyorlar. Bunun yerine, Isabel, Moy

ve eski Dışışleri Bakanı Clodomiro'nun eşı olan Irma, Savunma Bakanlığı'nın geniş kabul salonundaki iki kanepede oturarak uzun bir zaman bekliyorlar.

"Birden," diye anlattı bana Isabel, "arkamda bir kapının açıldığını ve bir dizi anlamsız bağırışın içeriye dolduğunu duydum; sinirli bir ses şöyle diyordu: 'Kocaları çok iyi durumda, iyi besleniyor, iyi giyiniyorlar, gayet iyiler.' Arkamı dönüyor ve inanılmaz derecede sinirli bir halde odaya giren Pinochet'yi görüyorum. Tam benim dönüp ona baktığım anda bağıırıyordu: 'Eğer başka türlü olsaydı, o zaman...' Ve Pinochet, işaretparmağını boğazından geçirerek dilini gülünç bir şekilde dışarı çıkarıdı; sanki boğuluyormuş ya da boğazı kesilmiş gibi. Ben de gülmemek için kendimi zor tuttum. Belki de Orlando Interamerican Bank'de çalışırken ve Washington'da büyükelçiyken yurtdışında uzun yıllar kaldığıındandı ama bu mizah anlayışı ben de yeniydi ve çok komik görünüyordu. Orada biz, kocalarını kaybeden ve bütün o güvenlik görevlileri tarafından aranan üç savunmasız kadın vardı ve korkan oydu, kızan da o. Bize. *Alte-radisimo*."

Isabel'in sözünü kestim. "Bu, tıpkı Moy beş ay sonra onu görmeye gittiği zamanki öfkeli haline benziyor."

"Görünüşe bakılırsa, Pinochet darbeden sonra hep sinirliydi," diye cevap verdi Isabel. "Çünkü o zaman da Allende'den söz ederek çok daha yüksek sesle bağıırmaya başladı: 'Ya o hain, yerin altında bile olsa...' Bunun üzerine Irma ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Bu dil kabul edilemez, General,' ve odadan çıkmaya davrandı. Bu hareket Pinochet'yi biraz sakinleştirmiş görünüyordu; toparlandı. 'Sizi buraya kadar getiren nedir bayanlar?'"

Kadınların hepsi de kendilerini kaygılandıran şeyleri açıkladı; Isabel, Amerika'dan, Hollanda'dan ve dünyadaki başka yerlerden telefonlar aldığını ve Orlando'nun nerede olduğunu öğrenmek istediklerini ama kendisinin ne diyeceğini bilmediğini söyledi. Kocasından hiç haber almamıştı. Hiçbiri almamışlardı.

“Bu hususta,” dedi Pinochet, “hiçbir yanıt beklemeyin.” Ve adamlara giysi, yiyecek verildiğini ve çok iyi durumda olduklarını tekrarladı. Yine çok sinirli bir şekilde.

“Lütfen kocalarınızla temas kurmamıza izin verin.”

“İmkânsız.”

“Ama çocuklar,” dedi Moy. “Carolina ve José. Babalarından haber bekliyorlar. Onları tanıyorsunuz.”

Pinochet bir an duraksadı, sonra da: “Pekâlâ, ona bir mektup yazabilirler.”

“Ya biz?”

“Pekâlâ, siz de, siz de, yazın, bir şeyler yazın.”

İsabel, orada bulunan üç kadının da bu gelişmeden cesaret aldığını söyledi: Eğer mektuplar yazılabiliyorsa, demek ki kocaları hayattaydı. Ama Moy bunun yeterli olduğunu düşünmüyordu: “Ya diğer eşler ne olacak?” diye sordu; çünkü sevdiklerine bir mesaj gönderme ihtiyacında olan başka bir sürü insan vardı.

“Pekâlâ, yapın, yapın, yapın. Onlar da bir şeyler yazabilirler.” Pinochet’nin sesi öfke doluydu; sanki eğer bir kişiye ayrıcalık tanındıysa, diğer herkese de aynı şans verilmelidir şeklinde, savaş meydanında adalete ilişkin tuhaf bir askeri kanuna saygı göstermek zorunda kalmış gibiydi.

Bu, Isabel Morel de Letelier’in General Augusto Pinochet Ugarte’yi son görüşü oldu.

Kendime de sürekli sormadan duramadığım soru yine aklıma takılmıştı: Bir Pinochet’yle diğeri arasındaki bu uçurumu nasıl anlamalı; üç hafta öncesinin o aşırı kibar ve dalkavuk adamı bu çirkin yaratığa nasıl dönüşmüştü?

Ona sordum.

“Bak,” dedi Isabel, “Pinochet, darbeden birkaç gün önce herkesin komplo hazırladığının farkına varıyor ve katılmak istemiyor, katılmak istemediği gayet açık ama bir noktada kendi kendine şöyle diyor: ‘Eğer buna katılmazsam, beni öldürürler.’ İşte bu yüzden –darbe oyununa çok sonra katıldığı için– kimse

onun yumuşak biri olduğunu düşünmesin diye öyle kaba konuşmaya, öyle övünmeye başlıyor. At gibi diğerlerinin üzerine binmek zorunda, her zaman öfkeli olmak zorunda, herkesin yüreğine korku salmak zorunda.”

“Neden?”

“*Porque tiene un miedo pánico.* Çünkü korkudan aklını kaçırmış. İşte Pinochet’yi böyle anlamalısın. O bir kazazede.”

Pinochet gerçekten böyle mi anlaşılmalı?

Çok uzun zamandır Pinochet’den nasıl kurtulacağımızı bulmaya çalışıyorum ama bu zaman zarfında, hiç fark etmeden, uyumaya çalışan, hayaletlerinden kendini kurtarmaya çalışan Macbeth gibi, çaresizce bizi kendi hayatından çıkarmaya çalışan belki de oydu.

Pinochet’nin gizemini çözecek olan sır bu olabilir mi? Bu kadar basit olabilir mi? Pinochet’nin Orlando Letelier’in çantasını taşıyan adamı silebilmesi için, tek yolun bizzat Orlando Letelier’i öldürmesi olduğu mu? Carlos Prats’a dostluk ve sadakat yeminleri eden adamı unutabilmesi için tek yolun onun suikast emrini vermek olduğu mu? José Tohá’nın çocuklarına hediyeler alan adamı inkâr etmenin tek yolunun babalarını öldürmek olduğu mu? Bunca zaman en çok korktuğu insanın kendisinden başkası, bir zamanlarki halinden başkası olmadığı, Allende’ye karşı kurulan komploya katılırken kendi elleriyle boğduğu adam olduğu mu?

Qué grandísimo hijo de puta.

Ne orospu çocuğu ama.

Bir de neredeyse ona acımak tuzağına düştüğümü düşününce...

* * *

Ocak 2001’in bu son haftasında Brezilya’da, Porto Alegre’de, dünyanın en güçlü siyasi ve ekonomik liderlerinin (benim de Şubat 1998’de dışarıdan bir konuk, bir Forum Konuğu olduğum) İsviçre, Davos’taki buluşmasına, küreselleşme karşıtı hareketin

cevabı olan Dünya Toplumsal Forumu'nun ilk toplantısına katılıyorum. Burada Porto Alegre'deki toplantımızın –dünyanın dört bir yanındaki, neredeyse katılımcı sayısı kadar halk tabanlı hareketten gelen yirmi bin katılımcı, Brezilya'nın sıcak ve nemli havasında kovan arayan arılar gibi iç içe– konusu ve sloganı, “Başka Bir Dünya Mümkün,” yani gezegenin yönetici seçkinlerinin, küresel kapitalizmin şu andaki hâkim biçiminin mümkün bir alternatifi olmadığı şeklindeki dogmayı kendilerinden emin bir şekilde dile getirirken haksız oldukları. Buraya gelişimin asıl nedeni, bu kadar çok deneyimden bir şeyler öğrenmek –ve sanatsal hayalgücü ve eleştirel sorgulama modellerinin bu devasa hareketlere nasıl bir katkısı olduğunu görmek– olmasına rağmen, kendimi sürekli bambaşka bir soruyla, dört bir yandan gelen o aynı doymaz merakla kuşatılmış halde buluyorum: Pinochet'ye ne olacak?

Şimdi, Yargıtay'ın Pinochet'nin dokunulmazlığını elinden alışından beş ay sonra, bunu bana sormalarına gerek olmadığını düşünebilirsiniz. Pinochet'nin davası hâlâ tebliğ edilmedi mi? Aslında, hayır. Hatta ona karşı resmi bir suçlama dahi yok. Evet, 1 Aralık 2000 tarihinde Hâkim Juan Guzmán onun aleyhine suç duyurusunda bulundu ancak bu suçlama, bir temyiz mahkemesi tarafından teknik açıdan kusurlu bulunarak sanığın önce yazılı ifadesinin gerektiği gerekçesiyle reddedildi; Yargıtay da o zamandan bu yana bu hüküm üzerine iki kez General'in lehine karar verirken, bir kez de reddetti; bundan bir hafta sonra da bu kararı netleştirerek ve kısmen tersine çevirerek sorgulamanın yanı sıra bir de tıbbi muayene emri verdi.

Bunların hepsi çok karmaşık, yorucu ve zaman alan şeyler –belki de Pinochet'nin avukatlarının istediği şey de bu; General'in resmen katil ve adam kaçıran damgasını yiyeceği, tutuklanıp parmak izlerinin alınacağı, polis arşivi için fotoğraflarının çekileceği ve yargılamanın başlayacağı anı mümkün olan her yola başvurarak geciktirmek. Geçen her saat, dinlenmesi gereken her dava, istenen her teknik ayrıntı zamanın geçmesi demek ve bu zaman,

General'in en önemli müttefiki, onun zayıflayıp zayıflamadığı belli olmayan bir zihni barındıran ihtiyar bedenini eritiyor. Pinochet nihayet yargılanabilecek kadar sağlıklı olup olmadığının anlaşılması için muayene edildiği zaman, sanığın kesinlikle yargılanamayacak durumda olduğunun görülmesi umuduyla sürekli erteleme yapılıyor. Bu, İngiltere'de oynanan bütün o oyunun bir tekrarı ama bu kez bütün kararlara itiraz eden çok daha fazla sayıda avukat var. Muayeneleri kim yapacak? General, Hospital Militar'ın o korkutucu ortamında mı muayene edilecek? Patolojik muayenelere hile karıştırılmayacağının garantisi var mı? Muayeneler kamuya açıklanacak mı? Ya tıbbi muayenelere katılmazsa? Ya mahkeme celplerine karşılık vermezse? Bu mukabele heyecanı, Pinochet'nin mecburen muayenelere katılımını seyretmenin gülünçlüğüyle biraz azalıyor. General'in tek çaresi tam olarak bakıma muhtaç halde bulunmak ama Şili hukuku –on dokuzuncu yüzyıldan kalma, anlaşılmaz bir tanımla– sanığın yargılanmaması için tek gerekçenin deli veya delilik derecesinde bunak olması olduğunu beyan etmektedir; bunlarsa eski diktatörün aynı ölçüde kaçınmak istediği şeylerdir. Gelecek nesiller tarafından nasıl hatırlanacağına çok önem veren General, tarihe deli ya da geri zekâlı olarak geçmemek için her şeyi –yani neredeyse her şeyi– yapacaktır.

Sonuç, bir anlam sorununa indirgenebilir. Birkaç hafta önce, Şili doğumlu bir nörolog ve Toronto Üniversitesi'nde psikiyatrist olan ve yaşlılıktan ileri gelen zihni tahribat hususunda dünyanın önde gelen uzmanlarından biri kabul edilen Luis Fornazzari –Pinochet'yi muayene edecek olan tıbbi ekibin sekizinci üyesi olarak Kanada'dan Şili'ye gelmesi için aldığı bir teklifi yeni kabul etmişti– beni aradı. Kendini rahatsız bir durumda bulmuştu: onu sürgün eden ve birçok arkadaşını öldüren bir adamı muayene etmek ve Pinochet'nin akli konusunda bilimsel objektifliğini korumak zorunda olmak. “Eğer zihinsel açıdan aciz durumdaysa,” dedi bana, “elbette yargılanamayacağını bildireceğim.” Onu endişelendiren şey, diğer doktor ve psikologların hükümet, silahlı kuv-

vetler ve başkalarının General'in rahatsızlığını birazcık, yaşlı adamı bu zor durumdan kurtaracak kadar abartmaları konusundaki baskılarına daha açık olabileceği idi ve böylesi bir siyasi manevraya göz yuman taraf olmak istemiyordu.

İlkin, Dr. Fornazzari'nin endişeleri bana yersiz göründü. Belki ki muayene olmak istemeyen Pinochet'nin birkaç günlük oyalamasının ardından, isteksiz General'i şu an Ordu Başkomutanı olan Izurieta, kanuna uymak zorunda olduğuna ve ordunun buna veya başka herhangi bir mahkeme kararına itiraz edecek konuda olmadığına ikna etti. Pinochet, dört sabah ve öğleden sonra boyunca, yani 10 Ocak ve 13 Ocak tarihleri arasında, bir dizi teste tabi tutuldu ve sonuçta, yargılanmasını engellemeyecek "hafif ila orta şiddette subkortikal vasküler tahribat" tanısı kondu. Böylece son tıbbi raporun yazılmasına yardım eden Dr. Fornazzari, Toronto'ya döndü – ama ertesi hafta açıklanan resmi raporda sonuçların değiştirildiğini ve "hafif" sözcüğünün çıkarılarak tanının "ağır ila orta şiddette" ifadesiyle değiştirildiğini görecekti; bu değişiklikse, diğerleriyle birlikte, Hâkim Guzmán'ın, bu raporun yorumlanışına göre, kendini savunamayacak durumda olan bu adam aleyhine yöneltilen suçlamaları reddetmesini kolaylaştıracaktı.

Bir skandal patlak verdi. Dr. Fornazzari, tahrif edilen raporu imzalamayı reddetti ve kendi ulaştığı sonuçları doğrudan Guzmán'a gönderdi; onun kararı –ilk tanıyı aynı şekilde doğruladığı– adalet bakanı tarafından "sorumsuzluk," sağ kanat gazeteleri tarafından da "yanlı" denerek eleştirilse de, en azından soruşturmayı yürüten hâkime nihayet 23 Ocak'ta Pinochet'ye ilk sözlü ifadesini verdirerek kaybedilenleri telafi etme fırsatı veriyordu; General, bu ifadesinde –sürpriz, sürpriz– herhangi birinin öldürülme ya da kaçırılma emrini verdiğini reddediyordu. Bu anlamlı olayın –eski diktatörün hayatında ilk kez yaptıklarının hesabını vermek zorunda kalışı– davaya yön verip vermeyeceğini ise kimse bilmiyor.

İşte ben Brezilya'ya gitmek üzere Amerika'dan ayrılırken işler

bu noktadaydı ve Dünya Toplumsal Forumu'nda başa merakla sorular soranlara ancak bu kadarını açıklayabiliyordum. Guzmán, baskılara yenik düşerek önümüzdeki günlerde, sanığa konulan (yanlış) tanıyı, “ağır ila orta şiddette” bunaklığı ileri sürerek davaya son mu verecek? Yoksa Pinochet'yi iki saat boyunca sorgulamasına dayanarak, sanığın sadece bunaklığının “hafif” olduğuna mı karar verecek?

Semantik. Anlam ve nüansın savaşı.

Ama Guzmán'ın 29 Ocak tarihinde, Porto Alegre'deki forumun sona ermesinden bir gün önce bize ulaşan kararı, kesinlikle hafif, nüanslı veya belirsiz değil.

Şilili hâkim, Pinochet'nin İngiltere'den yurda dönüşünden neredeyse bir yıl sonra, deyim yerindeyse, yaptığı yanına kâr kalmış gibi görünen General'i resmen suçluyor. Hâkim; eski diktatör, eski senatör, eski devlet başkanı, eski güçlü adam Augusto José Ramón, Pinochet Ugarte'nin Claudio Arturo Lavín Loyola, Pablo Renán Vera Torres, Eugenio Ruiz Tagle Orrego ve daha başka elli dört ismin kaçırılması ve öldürülmesi –ayrıca Ölüm Kervanı'nın yetmiş üç kurbanı arasından, Miguel Enrique Muñoz Flores, Carlos Berger Guralnik, Harold Ruperto Cabrera Abarzúa ve başka on beş ismin kaçırılması– suçlarından ötürü, yargılandığını (*sometido a proceso*) bildiriyor. Belgede, ayrıca, bana Şili'den bildirildiğine göre, sanığın bir ordu görevlisine yakışır şekilde #11.280, La Dehesa'daki (Santiago) Pedro Lira Urquieta adındaki kendi evinde, evde tutukluluk haline (*prisión preventiva*) karar verildiği de belirtiliyor. Hâkim, bundan başka, kısa zaman sonra General'e parmak izleri alınıp fotoğrafları çekilerek bu tür suçlamalarda uygulanan olağan polis prosedürlerinin uygulanacağını belirtmiş.

İçimden Güney Amerika kıtasını geçerek Kayıp Yakınları Derneği'ndeki –artık intikam melekleri başında muhafızlarla hapis ve utanç içindeyken, özgürce Şili'yi karış karış dolaşabilecek olan– dostlarımla kucaklaşmak gelse de, aslında bu zaferi kutlamak için Porto Alegre'den daha iyi bir yer düşünemiyorum. Dün-

ya Toplumsal Forumu'na katılanların pek çoğu, buraya her gün kendi Pinochet taslaklarıyla yüzleşmek zorunda oldukları ülkelerden gelmiş. Yapmaya çalıştıkları şey, yani herkes için tıbbi bakım, toplumun en yoksul kesimleri için kredi, dünyalarını yöneten kurumlarda şeffaflık ve sözde bu kurumlara nezaret eden devlet bürokrasilerinin hesap vermesini talep etmek; bu aktivistlerin alternatif medyada yaptıkları görev ve ekolojik yaşam, yerli halkların hakları için ve ayrımcılığa ve çocuk işçiliğine karşı verilen mücadele; bütün bunlar ve dahası, onları kaçınılmaz olarak toplumlarının en güçlü üyeleriyle karşı karşıya getiriyor ve bu nedenle de her gün güvenlik güçleriyle çatışma riskini beraberinde getiriyor. Burada, Porto Alegre'deki pek çok sivil toplum örgütü militanı için, Pinochet gibi birinin sembolik de olsa cezalandırılması, kendi ülkelerinde istikrar ve düzen adına öldürmeye ve işkence etmeye hazır olan adamların biraz olsun ellerini bağlıyor ve onlara bir mesaj göndererek demokrasinin önünü açıyor. Pinochet kararı ve onun mahkûmiyeti, benim çevremdekiler gibi insanlar; Filipinler'de, Çin'de, Hindistan'da, Guatemala'da, Ekvador'da, Kenya'da direnen insanlar için önem taşıyor. Onları koruyor ve cesaretlendiriyor.

Şili'deki zaferimizin aslında bütün dünyayı ne kadar çok ilgilendirdiğini burada, Porto Alegre'de görüyorum – Madres de la Plaza de Mayo'da bir kürsüye çıkmış, dünyanın sanki hiç var olmamış gibi yaşayıp ölen, ihmal edilen, unutulmuş bütün insanların için *desaparecidos* benzetmesini kullanıyorum.

Pinochet kanunun üzerinde değildir.

O bunun henüz pek farkında değil.

Ama farkına varacak, varacak. Benim sanki odadaymış gibi sahneyi gözümün önünde canlandırabilecek kadar çok hayalini kurduğum o gün anlayacak: İriyarı, kaslı bir adam, Pinochet'nin çok uzun zamandır aklımdan çıkmayan o ellerinden birini o büyük ellerinin içine alarak, Pinochet'nin o parmaklarını ağır ağır siyah mürekkebe batırmaya başlayacak; sonra da General'in kıyafetini veya kravatını lekelememek için çok yavaş ve dikkatli davra-

narak parmak izlerini alacak; önce başparmaklardan biri, sonra işaretparmağı, derken sırayla hepsini. Ve o andan itibaren üzerinde o on parmağın izi olan sayfa, suç kayıtlarının bir parçası olacak.

O an, evet. *El momento de la realidad*, deriz İspanyolca'da. Artık anladığı gerçeğin, onu aynasında kaçamayacağı şekilde yakaladığı an.

Benim yıllardır hayalini kurduğum o apaçık an.

Parmak izlerini almayı bitirdikten sonraki an, nihayet Vatandaş Augusto Pinochet Ugarte'nin arşiv fotoğraflarının çekileceği o sonraki an.

Önce yüzün bir yanı, sonra öbür yanı ve son olarak onun doğrudan objektife baktığı, onu gören bizlere baktığı o son fotoğraf; belki de o zaman onu ilk kez gerçekten görmeye başlayacağız.

İşte böyle, mi General. Doğru.

Bir suçlu gibi.

Como si fuera un criminal.

* * *

Herhalde 1974 yılındaydı –ortası mı? yılın sonları mı?– sadece yıldan ve Fransa'da olduğundan emin olabiliyorum; María Josefa Ruiz Tagle'yi ilk kez galiba o zaman gördüm. Bebekti – sanırım bir buçuk yaşında kadardı ve eğer yanılmıyorsam, Paris'teki evimizin mutfağında, yerde, o zaman yedi yaşında olan oğlum Rodrigo'yla oynuyordu; biz de bu sırada annesi Mónica'yla sohbet ediyorduk. Angélica yanıldığımı söylüyor; o zaman María Josefa'yı görmüş olamazdım çünkü Mónica o sırada Avrupa'ya yanında çocuğu olmadan gelmişti – ama yine de bu hatıra hâlâ içimi yakar; bebeğin güzelliğinin ama daha çok annesinin sükûnetinin beni çok etkilediğini o kadar iyi hatırlıyorum ki.

Mónica'nın kocası Eugenio Ruiz Tagle'yi çok az tanıyordum; tanışıklığımız, parti merkezimizin (ikimiz de aynı devrimci örgütün üyesiydik) salonlarında arada bir, bir merhaba ve hoşçakaldan ibaret. Ortak dostlarımız bana mutlaka birkaç kez buluşup konuştuğumuzu söyleyip duruyorlar ama ben, gerçekten de, kafamın içinde-

ki hatıra çantasından zorla çıkardığım bir-iki şakalaşmadan başka pek bir şey hatırlamıyorum; onun hayatına dair hatırladıklarım bunlardan ibaret. Ama ölümü başka. Şili'nin en aristokratik ailelerinden gelme bir inşaat mühendisi ve Katolik Üniversitesi'ndeki günlerinden beri sadık bir devrimci; darbe, onu ülkenin kuzeyindeki Antofogasta'da, Ulusal İnşaat İşleri'nin genel müdürlüğünü yaptığı sırada bulmuştu. Ordunun kendilerini kirletmeyeceğine ya da kötülemeyeceğine inanan diğer birçokları gibi, 12 Eylül'de kendi rızasıyla teslim olmuştu – bir ay kadar sonra da, söylenenlere göre çok acımasız bir şekilde öldürüldü.

Ölümünden sonra rahatsız edici bir söylenti yayılmıştı: Santiago'daki sağcı babası, şımarık oğlunu serbest bırakmaları için orduya baskı yapmakta hiç acele etmemişti, çünkü Şili silahlı kuvvetlerinin geleneksel nezaketini göz önüne alarak genç adama hiçbir şey olmayacağını düşünüyor veya belki de oğlunun miras aldığı asil kanın onu koruyacağına inanıyordu. Bu da, annesi Eugenio'nun sıkıca kapatılmış tabutunun açılmasını istediği ve oğlunun yüzünün ve vücudunun neredeyse tanınmayacak halde olduğunu gördüğü zaman, her şeyi çok daha trajik kılmıştı. Ama ben, Eugenio'nun babasının suçlu tarafsızlığına ve ardından yaşadığı dayanılmaz kayba dair bu anlatılanların, belirsizliğin ve şiddetin hâkim olduğu zamanlarda çoğunukla ortada dolaşan türden bir hikâye, bastırılan bir toplumun asi oğlunun öldürülmesinin muhafazakâr bir babaya nasıl kendisinin de yaratılmasına yardım ettiği rejimin gerçek kötülüğünü gösterdiğini anlatan bir hikâye uydurma çabasından ibaret olup olmadığını merak ettim hep.

Ama uydurma olmayan bir şey varsa, o da, bu ölümün aileyi mahvedişiydi; bu, kocasının infazından neredeyse bir yıl sonra Paris'te karşılaştığımız zaman, Mónica'nın içine daldığı o derin keder kuyusunda görülebiliyordu. Ama aynı zamanda da, hatırladığım kadarıyla, bakışında beklenmeyen bir saflık vardı; sanki kadere onu ağlarken görme mutluluğunu vermemeye karar vermiş, sanki bütün o gözyaşları dışarı çıkmamış da içinde kurumuştur. Yoksa sessiz sedasız kendini topluyor muydu? – ne kadar zor olursa olsun, bebeği

için, ama aynı zamanda da kendi ölümünün onun geleceğini de katletmesini istemeyen ölü aşkı için vermiş gibi görüldüğü hayatla başa çıkma kararı. Bu nedenle birkaç ay sonra kendisinin de Eugenio'nun eski dostları José Joaquín Brunner'le kalıcı bir ilişkisi olduğunu öğrendiğim zaman çok şaşırmadım. Benim de yakın olduğum Brunner, o zamanlar Oxford'da doktora yapıyordu ve Mónica ve María Josefa'yla birlikte Şili'ye dönüşünden itibaren ülkenin en önde gelen entelektüellerinden biri olacaktı.⁴ Ama belki de Mónica için daha önemlisi, José Joaquín'in María Josefa'nın babası rolüne soyunarak onu öz çocuğu gibi yetiştirmesiydi.

Küçük kıza, biyolojik babası Eugenio'nun bir idam mangası karşısında öldüğü çocukken söylenmiş ama başka bir ayrıntıdan söz edilmemişti. María Josefa, yıllar sonra o zamanlar hayalinde masalımsı bir sahnenin canlandığını yazdı – büyük bir grubun neden olduğu ancak kimsenin tek başına sorumlu olmadığı bir ölüm; belki böylelikle, bu cinayetten kimin sorumlu olduğunu düşünmeyerek babasına uygulanan şiddetin kendi hayatını mahvedip zehirlemesine engel oluyordu. Ama bu uzak ölümü çevreleyen ve örten sessizliğin altında çok daha korkunç bir şeyin, kimsenin ağzına almaya cesaret edemeyeceği kadar korku verici, gizli bir dehşetin gizlendiğini her zaman sezmişti. Sonra bir gün, on iki yaşındayken, tuhaf bir içgüdü onu, büyükannesinin evindeki bir fotoğrafın, María Josefa iki yaşlarındayken küçük bir küvette banyo yaparken çekilmiş bir resmin arkasındakileri araştırarak öğrenmeye sevk etti. Onu, resmi tutan çerçeveyi parçalayarak bir zamanlar sahip olduğu o çocuksu ve yanlış saflığın ötesine götüren şey, orada içinde yıkandığı temiz su muydu yoksa? Belki de, orada bulduğu şeyin, büyükannesinin sakladığı ve babasının ölmeden önce nasıl muamele gördüğüne şahit olan, kendileri de işkence görmelerine karşın, Ölüm Kervanı tarafından öldürülmeyip mucize eseri sağ kalan iki arkadaşının yazdığı üç sayfa olmasıydı. María Josefa, geçmişten gelen bu sözleri oku-

4) Brunner'in politik bir kariyeri de oldu; sonunda Eugenio'nun öz kuzeni Eduardo Frei Ruiz Tagle hükümetinin bakan-sözcüsü oldu.

yunca, Eugenio'nun bir idam mangası tarafından vurulmadığını öğrendi; Eugenio –kendi ifadesiyle söylersek– “bir gözünü kaybetmişti. Burnunu koparmışlardı. Yüzünün birçok yerinde ağır yanıklar vardı. Boynu kırılmıştı. Bıçak ve mermi yaraları. Binlerce parçaya bölünmüş kemikler. El ve ayak tırnaklarını çıkarmışlardı. Ve ona, beni ve annemi öldüreceklerini söylemişlerdi.”

Ama María Josefa bundan hiç söz etmedi. O sözleri, o görüntüleri içinde sakladı. Bu ülke gibi.

Yıllar sonra, 1999'da, ilk bebeği Lucas dünyaya geldiği zaman –babasının ölürkenki yaşında, yirmi altı yaşındayken– bebeği kollarına alıp da kendi babasının da kendisini kucağına aldığını ve onu tanıdığını düşündüğü zaman, bir sabah ağlamaya başladı ve içinde, babasına yazmak, ona hikâyesini, sadece öldürülmüş bir adamın değil, aynı zamanda da bu ölümle yüzleşerek onu ağzına almak istemeyen bir ülkenin çocuğu olmanın ne demek olduğunu anlatmak için dayanılmaz bir ihtiyaç duydu. Yazısında, çevresindeki her şeyin sanki onun ve diğer herkesin geçmişin yüzüne bakamayacağı gibi şekillendirilişini kınadı. Her şey, diyordu, insanların tek gece bile korkmadan uyuyamayacağı gibi şekillendirilmiş.

Ama yine de bu mahrem sözleri kendine sakladı. Ta ki bir buçuk yıl sonra, Kasım 2000'de, Eugenio'nun cesedi Antofagasto mezarlığından çıkarılarak ikinci kez gömülmek üzere Santiago'daki Hatıra Duvarı'na götürülene dek. Sonra María Josefa, bu törende bir aktöre babasına yazdığı şeyleri okuttu. Bunca yıl boyunca gizlenen gözyaşlarının, Paris'teki o mutfakta María Josefa'nın annesiyle otururken ve babasız çocuğun oyun oynayışını seyrederken göremediğim gözyaşlarının dökülebilmesi için, bunun için önce Pinochet'nin dokunulmazlığının elinden alınması ve Eugenio'nun adının aklanması gerekiyordu – o bir terörist değil, bir kurbandı, bir suçlu değil, kahrlandı ve ölümü korkunç olmasına rağmen, boşuna değildi çünkü onu emreden adamın yakasını bırakmayacaktı. Önce Eugenio'nun ölümden dönmesi gerekiyordu. Kızı, ancak o zaman gün ışığına çıkabilirdi.

Ama hikâyenin sonu bu değil. Bir şeyi gizlendiği yerden çıkardı-

ğınız zaman, onunla birlikte başka şeyler de ortaya çıkar; bir şey başka bir şeye götürür. Eugenio Ruiz Tagle'nin hâlâ ailesi, arkadaşları ve ülkesi için yapması gereken bir şey vardı.

Hâkim Guzmán, Ocak 2001 sonunda General Pinochet'nin evde tutukluluk haline karar verince, avukatları derhal temyize başvurdu – müvekkillerinin masum olduğunda, Ölüm Kervanı ölümlerinin herhangi birini bildiğine dair hiçbir delil olmadığında ısrar ediyorlardı. Bir hafta sonra, yani 7 Şubat'ta, Internet üzerinden yayınlanan El Mostrador gazetesi (bu tür yayınlar, Şili yazılı basınında gerçekten özgür olan tek alandır) davada şu ana kadar ortaya çıkan en önemli belgeyi yayınladı. 1973 yılında, Pinochet'nin adalet bakanı –muhtemelen Ruiz Tagle'nin ailesiyle olan bağlarından ötürü– Başkomutan'a genç adamın Ölüm Kervanı'ndan subaylar tarafından işkence görerek yargısız infaza uğradığını bildirmişti. Pinochet ise, bakana cevap olarak kendi el yazısıyla, gerçekleri inkâr edip gizlemesi gerektiğini yazarak ona, “Bay Ruiz Tagle, aleyhindeki ciddi suçlamalardan ötürü idam edilmiştir. Bizim bilgimiz dahilinde hiçbir şekilde işkence yoktur,” demesini emretmişti. Bu ölümle ilgili her türlü soruşturmanın reddedildiğini söylemeye gerek bile yok.

Bu haber, ertesi gün yine aynı Internet gazetesinde başka bir şeyin ortaya çıkmasına yol açtı. Eugenio'nun genel müdür olduğu ve o 12 Eylül'de kendi isteğiyle yetkililere teslim olduğu İnşaat İşleri'nde muhasebeci olan Carlos Bau, Ruiz Tagle'nin infazından önceki ay boyunca Antofagasta'daki Cerro Moreno Hava Üssü'nde her gün gördüğü işkenceleri anlattı. Askerler, mahkûmlardan silah ve patlayıcıları olduğunu itiraf etmelerini istemişlerdi (Pinochet'nin astları, Başkomutan'ın uygulattığı baskıya bir gerekçe, savaş olduğu ve düşmanın silahlı ve tehlikeli olduğuna bir delil bulmaya çalışıyorlardı). Sonuçta Ruiz Tagle'nin soyadlarının, onu korumak şöyle dursun, işkencecilerinin özel muamele için onu bir kenara ayırmasına neden olmuştu – belki ona bir ders vermek için, belki sınıf kını taşıdıkları için, belki de Ruiz Tagle'nin Allendinista ayaktakımıyla işbirliği etmekten çok daha fazla şey bildiğini düşündükleri için. Nedeni ne olursa olsun, ne zaman bir işkence seansı olsa, ilk olarak Ruiz Tag-

le'ye vuruluyor, sürekli alay edilerek tekmeleniyor ve bir bıçak darbesi alıyordu – bir yıl sonra Paris'te eşinin, hayatının büyük bölümünde de kızının yaptığı gibi, Eugenio da hiç feryat etmemiş, hislerini içinde saklamıştı. Ancak Bau, o ana kadar Şili'de hiçbir yerde halka açıklanmayan bir ayrıntı daha ekliyordu: dayığa başlayan, önündeki günlerde onu bekleyenlere bir giriş niteliğinde, Eugenio'nun cinsel organına bir tekme atan subayın kimliği. Yüzbaşı Hernán Gabrielli Rojas. Şu anda Şili Hava Kuvvetleri Başkomutanı. Aynı adam.

Emin misiniz? diye sordu muhabir Bau'ya.

Kesinlikle emindi.

Ve sonraki günlerde, başka görgü tanıkları da Bau'nun tespitini doğruladı. Hernán Vera, Juan Ruz ve başka bir kurban olan ve kendisinin de Gabrielli'yi 14 yaşındaki bir çocuğa işkence ederken gördüğünü söyleyen Navarro adındaki bir subay.

General Gabrielli, 12 Şubat'ta verdiği cevapla sadece masum olduğunu beyan etmekle kalmadı aynı zamanda da Bau ve diğerlerine iftira davası açtığını –Başkomutanları iftiraya karşı koruyan Ulusal Güvenlik Kanunu'nun bir maddesine istinaden– bildirdi. Bunun ardından suçlamalar reddedildi (“biz ona iftira atmadık,” dedi Bau, “sadece onun hakkındaki gerçeği söyledik”); yılın ilerleyen zamanlarında Gabrielli Hava Kuvvetleri'nin müthiş direnişine rağmen görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

General Pinochet'nin yargılanmasının başka bir getirisi. Ve alınması gereken bir ders daha.

Çünkü terörün tek bir olayın aydınlatılmasıyla yenilmesi mümkün değildir. Bu, tıpkı hafıza gibi ağır ve dolambaçlı bir süreçtir. Bunu biraz açıklayalım: Ruiz Tagle'nin işkencecisi olarak Gabrielli adını Carlos Bau'nun (bizim de ailece Paris'ten yeni taşınmış olduğumuz) Hollanda'ya geldiği 1976 ya da 1977 yılında okumuştum. Carlos, kırk yıllık mahkûmiyet cezasının üç yılını çekmiş, kalan ceza da yirmi yıl sürgüne çevrilmişti. O, dehşet verici hikâyesini anlatmaktan hiç çekinmiyordu – ancak benim yukarıdaki bütün bu konuşmalardan daha sonra aklımda kalan şey, kafamın içine dolarak

bütün bu yıllar boyunca benimle kalan bir görüntü; biri işkence gördüğü zaman, hayatlarının geri kalanı boyunca dünyalarının karar-dığını anlamam oldu. Carlos, Amsterdam'a gelişinden birkaç gün sonra, İnsan Hakları Komisyonu'na ifade vermek üzere Cenova'ya gitti; ben de bir süre sonra boş bir zamanımda onu okuma fırsatı buldum, Gabrielli adını da orada okumuş olmalıyım. Bunun dışındaki her şey zihnimden uçup gitti. Bu o kadar da tuhaf değil. O kadar çok adı, şeyi ve olayı unutuyoruz ki. Hayır, özel olan, bu kadar üzücü ve aydınlatıcı olan şey, Carlos ve diğerlerinin yaşadıklarından her bahsettiklerinde Gabrielli'den söz etmelerine rağmen Şili'deki başka herkesin de bu adı unutmuş olması. Ya da hiç önemsememeleri. Ya da önemsemeye cesaret edememeleri. Ya da önemsemenin sonuçlarıyla karşılaşmak istememeleri.

Doğru zaman gelene kadar.

Pinochet tutuklanıp dava edilene, diğer bütün ölümlüler gibi adalete teslim edilene ve çevresindeki dokunulmazlık halesi dağılana ve yüreklerimizi dolduran korku parçalanana kadar.

María Josefa nihayet konuşabildiyse ve geride kalanlarımız Carlos Bau'nun bize yıllardır söylediği şeyi sonunda duyabildiysek, bunun nedeni onların artık tek başına olmaması; yakında ve uzaktaki başka birçoklarının da yavaş yavaş açılmaya başlamasıydı. Bunu ben uyduurmuyorum: Şili'ye her gidişimde, eskiden terör yıllarından bahsederken gözlerini yerden ayırmayan veya etraflarında gezdiren birçok insanın artık o gözlerini kaldırarak gözümün içine baktıklarını görüyorum. Örneğin, size eskiden kayınbiraderim olan Nac-ho'nun (evet, 1983 yılında o akşam Pinochet'nin eldivenli elini bize doğru sallayışını izleyen adam) ikiz kardeşi Felipe Agüero'nun hikâyesini anlatabilirim; Felipe, Carlos Bau ve tutuklu arkadaşlarının yirmi yedi yıl önce işkence olaylarına karışan bir Hava Kuvvetleri generalini dize getirişini gördükten sonra, geçenlerde Katolik Üniversitesi'ndeki bir meslektaşının, Emilio Meneses adındaki bir siyaset bilimleri profesörünün Santiago'daki kötü geçmişiyle ünlü Estadio Nacional'de sorgu yargıcı olduğunu açıklamaya karar verdi. Siz onun ve daha başka birçoklarının hikâyesini anlatabilirim.

Ama en iyisi şununla bitirmek: 1988 kamuoyu yoklamasında Pinochet'ye karşı çalışırken, La Reina'daki evimize pek uzak olmayan bir gecekondu semtinde dişsiz, ihtiyar bir kadınla tanıştım; kadın, bana Pinochet aleyhine oy vermeye cesaret edemediğini söyleyerek şöyle demişti: “Çünkü onun gözleri her şeyi görür, özellikle de oy verme kabininde.”

On iki yıl sonra, General'in Santiago'da ev hapsine mahkûm oluştundan birkaç ay sonra onunla yine karşılaştım. Kadın bu sefer bana yaşlı adam hakkında şakalar yaptı.

Artık Pinochet'nin onu gizlice dinleyip dinlemediğini umursamıyordu.

* * *

Bugün, 9 Temmuz 2001'de, bir Şili temyiz mahkemesi, bire karşı iki oyla General Pinochet davasını, zihinsel yetersizliğinden dolayı geçici olarak durdurdu. Ve bu kez, yasal bir temyiz imkânı da yok – kurbanların avukatları yine de bu yola başvuracaklarını belirttiler. Hayır, hâkimlerin kararını tersine çevirmenin bir yolu yok.

Pinochet'nin zihni. Pinochet'nin zihni.

Oraya, o zihne giremiyorum; yıllar önce La Moneda'da telefonda sesini ilk duyduğumdan beri o kadar denememe rağmen hâlâ gerçekten kavrayamıyorum – ve şimdi onu bir kez daha kurtaran, son, nihai ve kesinlikle bir kez daha onu bizden gizleyen şey, o sırrına erişilmez zihni oldu.

Burada, daha birkaç ay önce –kurtulmasına neden olan tıbbi muayenelerin yapılmasından hemen önce– destek vermek için onu evinde ziyarete gelen yüz yirmi generali tek tek, isimleriyle tanıyan bir adam var. Burada, Ocak ayında tıbbi muayenenin ilk gününde Dr. Luis Fornazzari'yle selamlaşırken onun memleketi Iquique ve oradaki ortak tanıdıklarıyla ilgili şakalar yapabilen bir adam var. Burada, ertesi gün Dr. Fornazzari'nin fiziksel açıdan Joan Garcés'e –Allende'nin onun peşini bırakmayan İspanyol danışmanına– çok benzediğini gözlemleyen ve kendisinden benzet-

meysi açıklaması istendiği zaman, bunun sadece görüntü ve tavırlarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda da her ikisinin de “suçlayan taraf”tan olmasından kaynaklandığını söyleyen ve alaycı bir tavırla sözlerine şunları ekleyen bir adam var: “Siz öyle bir nörolog ve psikiyatristsiniz ki; eğer daha fazla açıklama isterseniz benimle daha sonra görüşebilirsiniz.” Oyunlar oynayan Pinochet. Burada, İngiltere’de serbest bırakılmasından hemen önce, kendisine Şili’ye döndüğü zaman, bozulan sağlığından ötürü artık Senato toplantılarına katılmamasının daha tedbirli bir davranış olacağını söyleyen bir sağ kanat destekçisine şöyle cevap veren bir adam var: “Evet ama ya geri döndüğüm zaman iyileşirsem?” Dr. Fornazzari’nin –son yirmi yıldır Uluslararası Demans Araştırma Ekibi’nde çalışan ve bu nedenle Japonya, Teksas, Chicago, Helsinki, Ontario’dan deney ve sonuçları aktarabilen uluslararası bir uzmanın– yargılanabilecek kadar iyi olduğu teşhisini koyduğu özrünün hatırlama, ayırt etme ve düşünceleri koordine edebilme yeteneğini engellemeyen subkortikal özellikte olduğunu belirttiği adam. Ama Temyiz Mahkemesi’nin büyük çoğunluğu bütün bunlara rağmen bilgiçlik edip, General’in sorulara cevap veremeyeceği ya da bir bölge komutanından Ölüm Kervanı hakkında yalan söylemesini istediği bir belgedeki kendi el yazısını teşhis edemeyeceği kararına vardı.

Hâkimler, bu karara varmak için kanunla oynayarak demansın anlamını yeniden yorumlamak zorunda kaldılar; bu kararlar bu kavramın boyutlarını öyle daralttılar ki mahkûm edilen, şu anda hapis cezası çekmekte olan’ve zihinsel açıdan Pinochet’den daha kötü durumdaki yüzlerce mahkûm artık davalarının yeniden görülmesini talep edip serbest kalabilirler. Mahkeme ayrıca Pinochet’nin zihinsel durumunda dikkate değer bir iyileşme görüldüğü takdirde suçlamaların dava konusu olacağı uyarısını eklemiştir, ama herkes bunun bir hayalden ibaret olduğunu biliyor. General siyasi nedenlerden dolayı suçları hakkında başka bir soruya bir daha cevap vermek zorunda kalmadan ihtiyarlamak üzere serbest kaldı.

Onun yargılanamayacak kadar hasta olduğuna karar veren iki hâkim de muhafazakâr. Pinochet'nin duruşmaların stresine dayanamayacağı hükmüne varan doktorlarsa, Dr. Fornazzari gibi Kanada'da değil, Pinochet'nin ölüm mangalarının üyelerinin hâlâ elini kolunu sallayarak dolaştığı, konuşmaları dinleyerek tehditler gönderdiği Şili'de yaşıyorlar. Bu doktor ve hâkimler, demokratik hükümetin sözde tarafsız bir tavır takınmasına rağmen en başından beri Pinochet'nin yargılanmamasını istediği –orduyla arasında çok ciddi ve neredeyse aşılması mümkün olmayan gerginlikler yaratacağından dolayı– bir ülkede yaşıyorlar. Eğer zenginseniz ve güçlü bağlantılarınız varsa, yoksul ve savunmasızlara göre adaletten kaçma şansınızın daha yüksek olduğu –dünyanın başka yerlerinde bundan çok farklı mı?– bir ülkede yaşıyorlar.

İşte esas nokta bu: en başından beri, General'in Scotland Yard tarafından tutuklandığı andan itibaren, çok güçlü birçok insanın Pinochet'nin serbest kalmasından çok büyük çıkarları vardı. Şaşırtıcı olan şey bu üç yıllık mücadelede bu kadar çok zafer kazanabilmemiz, General'in onun için kurduğum hayalden ancak ağzından salyaları akan bir geri zekâlı olduğunun ilanıyla kurtulabilmesi. Gerçekten de Pinochet'nin yirmi beş yıl boyunca savaşını kaybetmeyen ve hâlâ yüksek bir ateş gücüne sahip bir ordunun saygın ve tartışmasız lideri olduğu göz önüne alınınca, Pinochetistaların utanmazca kahramanlarını yargıdan kurtarmak için dolambaçlı bir yol bulmalarının neredeyse bir buçuk yıl sürmesi çok daha olağanüstü görünüyor.

Haberi duyduğum zaman tuhaf bir iyimserliğe kapılmamın nedeni bu mu? Ne de olsa diktatörün tek bir gece bile tutuklu kalacağını ummamam mı? Hayır, başarı hissine kapılıp en başında istediğim kadar güzel olmasa da bu sonu kutlama ihtiyacımı doğuran şey çok daha derinlerde. General'in izlendiği ve yakalandığını seyrettiğim bu aylarda yavaş yavaş şu kanaate vardım ki; Pinochet'nin arızı ve fani bedenine olacaklar, nihayet bu sonu gelmez yargılamanın insanlığın hudutsuz hafızasında değiştirdikleri kadar önemli değildir.

Bu insanlık hafızası mistik bir şeyden, ütöpik bir yanılısama-
dan ibaret değıl, sürekli çatışan duygu ve düşüncelerin savaş ala-
nıdır. Bizi bir tür yapan şey, çağlar boyunca insan olmanın anla-
mını ve doğmuş olmaktan dolayı hangi haklara sahip olduğumu-
zu belirlemenin ürkek ve kararsız çabasıdır. Bu hakları sistema-
tik olarak ihlal edenlerin nihai ve şahsi sorumluluklarından, hesap
günlerinden kaçmamalarını nasıl sağlayacağız?

Pinochet davası, bu daha iyi bir insanlığa ulaşma davasında
köklü bir adım olarak kalacaktır. Pratikte açık sonuçları olacak-
tır: bugün dünyada yurttaşlarının hayatını mahveden, onlara te-
cavüz ve işkence eden ve gelecekte sadece Pinochet'nin iade da-
vası sayesinde, yurtdışına eskiden olduğu kadar rahat çıkamaya-
cak olan binlerce kötü adam vardır. Bu caniler, bugünden itiba-
ren kendi ülkelerinin sınırları içinde kalmaya mahküm olmuşlar-
dır.

Önümüzdeki yüzyılda bir daha asla rahat bir gece uykusu
uyuyamayacaklardır. Artık korkma sırası onlarda.

Bu, General Pinochet'nin insanlığa verdiği geri çevrilemez ar-
mağanıdır.

Teşekkürler General.

Artık korkma sırası sende.

* * *

*Yoksa yarın sabah, General Pinochet, neredeyse üç yıldır ilk kez
karşılaşacağı soruların kurbanlarından birinin değıl, sadece adalet
aynasının ona soracakları olacağını bilerek ayağı kalkacağı için,
heyecan ve ilham vermeye çalışan sözlerle kendimi mi avutuyorum
sadece?*

BİRİNCİ SONSÖZ ŞİLİ’NİN GÖLGESİ

Yani Pinochet’nin Şili’ye iade edilişiyile dünyanın bizi tabi tuttuğu sınavı geçtik mi? Ulusal Stadyum’da o gün kayıp kadınlarının, bizden kendileriyle dans etmemizi isteyerek kendi kendilerine dans edişlerini seyrederken Pinochet’den miras kalan geçmişten arındık mı; geçiş dönemi bataklığında çoğu zaman unutulmuş veya ertelenen o görevi yerine getirmedi mi? General Pinochet’nin tutuklanmasından sonra ve yargılanması sırasında ortaya çıkan ülke, bu ülke sonsuza dek daha iyi yönde değişmedi mi; bu kitap, benim en çılgınca hayallerimin ötesinde bir başarıya ulaştığımızı ısrarla göstermedi mi?

Londra ve Madrid’de başlayan işin sonunu getiremememiz, ülkemizi manevi açıdan eski diktatörün bir mahkemedede “suçlu”

bulunduğu kararını duyacağı o özel günü meydana getirecek şekilde dönüştürecek gücü bulamamamızın üzücü gerçeği bir uyarı vazifesi görmelidir, çünkü bu eksik bir demokrasiyi, zulüm ve terörün yaralayıcı sonuçlarını tamamen üzerinden atamamış bir ülkeyi öngörmektedir. Ancak ben Şili'nin yavaş yavaş daha derin bir demokratikleşme sürecine gireceğinden şüphe etmiyorum ve kendime, yurtdışında, yurttaki her günlük zorlu mücadeleye fazla dalmadığım için sabırlı olunmasını gerektiğini söylüyorum.

Belki de Pinochet'nin bizden çaldığı ülkeyi, çalınmasına göz yumduğumuz ülkeyi nihayet ondan geri alacağımız gün çok yakındadır.

İKİNCİ SONSÖZ DESPOTLARA UZUN VEDA

1998 Ekim'inde Augusto Pinochet'nin Londra'da Scotland Yard dedektifleri tarafından tutuklandığı haberini duyduğu zaman, belki benim California'da bu haberle çarpıldığım aynı anda, Slobodan Miloseviç'in aklından neler geçtiğini çoğu zaman merak ediyorum. O sırada Yugoslavya'nın güçlü cumhurbaşkanı olan Miloseviç, yabancı bir mahkemenin eski devlet başkanlarını, bizzat bu yöneticilerin ihlal ettikleri insanlık adına yargılayabileceği düşüncesiyle titremiş midir? Şilili generalin kaderinde kendi başına gelebilecekleri görmüş müdür? Dört yıldan daha kısa bir süre sonra kendisinin de Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne çıkacağı aklına gelmiş midir?

Eski diktatörlerin, eğer kendi ülkelerinde yargılanamıyorlar-

sa başka ülkelerde yargılanmaları gerektiği üzerine radyo ve televizyon programlarına katılırken, şaşmaz şekilde, Pinochet'nin karşılaştığı türden iddianamelerin, her şeye karşın iktidarda kalma ve cephaneleri tükenene kadar sığınaklarına yerleşme konusunda zalimleri cesaretlendireceği endişesini taşıyan yorumcularla ve telefonla programa katılanlarla karşılaştım. Diktatörlerin ganimetleriyle birlikte sessizce emeklilik günlerinin karanlığına karışmalarına izin vermek ve postalları altında uzayan bir sivil çatışmanın acılarını çeken insanları rahatlatmak daha iyi değil miydi? Bu, kurtarılan hayatlar için ödenebilecek küçük bir bedel değil miydi? Ve bu, en iyisinin, kararın bunlardan etkilenen ulusun vatandaşlarına bırakılması olduğu bir mesele değil miydi?

Pinochet davası aleyhindeki bütün argümanlar içinde, bu, bana o zaman en tehlikelisi ve en aldaticısı gibi gelmişti ve hâlâ da öyle geliyor. Bu argüman, despotların iktidardan indirildikleri değil, kendi istedikleri zaman ayrılmalarını öngörmektedir. Başka bir deyişle, halkın, kendi tarihlerinin kahramanları, demokrasinin gerçek ve çoğu zaman da gizli mimarları olmadığını kabul etmektedir. Mesela, Şili örneğinde, Pinochet 1988 halk oylamasının sonuçlarına, silahlı kuvvetlerin geri kalanı ve uluslararası kamuoyu demokratik güçlerin zaferini tanıdıklarını ilan edene kadar görmezden gelmeye çalıştı. Don Augusto'nun zayıflığı ve tek başına kalması, Şili halkının bize binlerce cana, yüz binlerce sürgüne, işkence ve ihraç edilme olayına, dayığa ve zulüme mal olan büyük hareketinin sonucudur – tıpkı Polonya, Nijerya, Endonezya, Haiti, Güney Afrika ve Çekoslovakya'daki özgürlük mücadelesinin, bu ülkelerdeki otoriter rejimlerin çöküşünde belirleyici oldukları gibi.

Despotlar iyi oldukları için çekilmezler. Çekilirler çünkü başka seçenekleri yoktur, çünkü gelecek hayali uğruna verilen savaşı kaybetmişlerdir, çünkü milyonlarca yoldaşları, kalplerinin mahrem duvarları arasında ve dışarıda, şehirlerinin kalplerinden daha tehlikeli sokaklarında başka bir dünya, ceza muafiyetinin

sonsuzla kadar hüküm sürmediği ve sürmemesi de gereken bir dünya hayalini kurabiliyordu.

Sade vatandaşın gücünü nağmeleyen, benim tutkulu ilahime kulak tıkadılar. Miloseviç'e bak, dediler bana. Bekle ve gör, dediler: General Pinochet'nin yargılanması Miloseviç'in sonunu bilinmeyen bir vakte erteleyecektir. Bekle ve gör.

Bekledik ve gördük. Ekim 2000'de, Pinochet'nin Londra'da tutuklanmasından yaklaşık iki yıl sonra Sırp halkının Miloseviç'e karşı ayaklanışını gördük. Yugoslav despotun hiç şımartılmadığını, onu görevinden ayrılmaya ikna etmek için gelecekte kendisine açılacak davalara karşı hiçbir teminat verilmediğini gördük. Miloseviç ve arkadaşlarına tam bir dokunulmazlık garantisi verilmemesine; NATO bombardımanı yüzünden mevki ve şöhretleri zedelenmesine rağmen, beklenen katliamın gerçekleşmediğini gördük. Ve Sırbistan'ın eski kudretli adamının şu anda Birleşmiş Milletler Mahkemesi'nde soykırım suçlamalarına karşı kendisini savunmaya çalıştığı Lahey'e iade edilmesi bir yıldan daha kısa sürdü. Benim General Pinochet'nin başına gelmesini istediğim şey –kurbanlarıyla karşı karşıya gelmesi– Miloseviç'in kaderi oldu.

Şüphesiz böyle bir senaryonun gerçekleşmesi, yurtdışından yoğun bir baskı olmazsa mümkün değildir (bu baskılar, Miloseviç örneğinde, ABD'nin bir milyar dolarlık krediyi vermeme tehdidiyle çok daha belirgin hale geldi – elbette böyle bir zorlama Şili'ye hiç uygulanmadı; ABD, hiçbir zaman Beyaz Saray'dan hemen hemen yirmi blok ötede Letelier'in ölümüne sebep olan bir terorist bombasından dolayı Pinochet'nin iadesini istememiştir). Eğer uluslararası kamuoyunun bu ihtiyatlılığı, ülke dışından suç işleyen eski hükümet yetkililerinin hesap vermesine yönelik bu ısrarlı talep bu kadar önemli olabiliyorsa, bunun nedeni zamanımızda demokrasiye geçişlere bulaşan tuhaf bir ahlaki hastalıktır. Bu duruma kendi ülkem Şili'de ve yine eski Yugoslavya örneğinde şahit oldum. Ve Kamboçya'da. Ve Romanya'da. Ve Filipinler'de. Ve dünyanın dört bir yanında yeni liderler barış ve istik-

rarla dolu bir çağ açmaya çabaladıkça diğer pek çok talihsiz ülkede.

Çoğu zaman belli şeylerin unutulmasını öğütleyen ve vatan-daşlarından dün olanlara değil, yarına odaklanmalarını isteyenler, yeni hükümet üyeleri; genellikle diktatörlüğe karşı direnişi bizzat idare eden insanlardır. Onlara göre; dehşeti eşelemek, eski suçları araştırmak ve eski devlet yetkililerini yargılamak, diktatin eldeki en acil görevden, temel ulusal uzlaşma hedefinden başka yönlerle saptırılmasından başka bir işe yaramaz. Şili’de de, yeni seçilen demokratik liderler, parçalanmış bir ulusun bu efsanevi bir araya gelişinin geçmişin acılarını unutmakla mümkün olamayacağını fark edemediler. Eski yönetici ve destekçilerinin cezasız kalmasına izin vermenin bedelinin, hukukun üstünlüğünün zedelenmesi ve ahlaki açıdan geleceğimizin ipotek altına alınması olacağını anlamadılar. Eğer İspanya’da bir hâkim –İngiliz adalet sisteminin de onayıyla– Pinochet’yi yargılama sıkıntısına girmeseydi, General şu anda hâlâ Senato’da kendi kendini övdüğü konuşmalar yapıyor olacaktı. Miloseviç’in devam eden yargılanmasında olduğu gibi, Pinochet davasında da, uluslararası mahkemelerin artan yetkisi ve dikkati, yerel ve ulusal düzeyde adalet arayışını engellememekte; tam tersine bu arayışa yardımcı olmaktadır.

Pinochet’nin sonunda sağlıkla ilgili düzmece nedenlerle yargılanmaktan kaçmayı başarması, sonraki yılda dünya çapında sorumluluğa doğru giden bu ilerleyişi durdurmamıştır. İki savaş suçları mahkemesi –eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulmuş– vazifelerini gayet iyi yerine getirmektedir; Sierra Leone özel mahkemesinin olduğu gibi. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü’nü yeterli sayıda ülke onayladı; öyle ki mahkemenin nasıl işleyeceği ve kimlerin görev yapacağına dair bir tartışma şimdi gündemde. Mahkemenin çok yakın zamanda hangi koşullarla faaliyete geçeceği, gelecekteki Pinochetleri ve geçmişteki Miloseviçleri daha da tedirgin edecek. 11 Eylül 2001’deki terörist saldırılarının ve ABD’nin bunlara cevabının ortaya koyduğu ikilem-

lerle karışan bir dünyaya doğru ilerlerken, insan hakları ihlallerinin yeniden şiddetleneneğine inanıyorum. Amerika'nın diğer bir savaşa, "teröre karşı savaş"a odaklanma konusundaki saplantılı ihtiyacından ya da Amerika'nın (Latin Amerika ya da Afrika gibi) bu kampanyada önemli görünmeyen bölgelerle ilgilenmemesinden dolayı, burada uygulanan terör görmezden gelinecek – Çeçenistan, Pakistan, Türkiye ve Tibet'te olduğu gibi. Amerika'nın etki alanı dışında kalan ve halklarına yapılan kötü muamelelere son vermek için artık hiçbir nedenin kalmadığı söylenen Irak ve Kuzey Kore gibi ülkelerdeki büyük insan hakları ihlalcilerinden söz etmeye bile gerek yok. Kısacası, ulusal mahkemelerin ele alamadığı ya da almayacağı insanlık suçlarını yargılayabilecek bütün taraf ve ülkelerin kabul ettiği uluslararası kurumlara her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var gibi görünüyor. Dünyanın tek süper gücünün böyle bir örneğe karşı çıkması ve kararlarını tanımaması, beklenmedik bir şey olmasa da, üzücüdür.

Gerçekten de eğer o zaman böyle bir mahkeme olsaydı, belki de Pinochet meselesi hiç olmazdı: Şili, onu yargılamak istemediği ya da yargılayamadığı takdirde eski diktatörünü teslim etmek zorunda kalırdı. Ama Şili, (bazı haklı gerekçeleri olan Sırbistan gibi) çifte standart olduğunu düşünmezdi. Yani, sadece güçsüz ülkelerden savaş suçlularının yargılandığını. Eğer ülkeniz yeterince büyükse – diyelim ki Tianamen Meydanı ya da Nikaragua limanlarına mayın döşenmesi gibi suçlardan sıyrılabilirsiniz. Ama bu, elbette Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin de sorunlarından biridir. Böyle bir kurumun kurulması ve işlemeye başlamasına kadar belli bir zaman geçeceğinden başka, bu kurumun kararlarının bütün imza sahipleri tarafından kabul edilip edilmeyeceği de belli değildir. Bu arada, Pinochet'nin yargılanmasının başka eylemler için örnek ve ilham kaynağı oluşu da cesaret vericidir.

Örneğin Çad'ın soykırımcı lideri, Hissène Habré, ülkesinden çaldığı paralarla Senegal yakınlarında görkemli bir hayat sürüyordu; ta ki Garcés ve Garzón'un başarılarından cesaret alan bir

grup Senegal vatandaşı onu işkence ve cinayete, Senegalli bir hâkimin de kabul ettiği suçlarla itham edene kadar. “Afrikalı Pinochet” (evet, ona böyle diyorlardı) bir üst mahkeme tarafından serbest bırakılınca –Şili’deki bir mahkemenin sonunda Pinochet’yi yargılanmaktan muaf kılmak için bir yol bulmasına çok benziyor– inatla eski devlet başkanlarını insanlık suçlarından dolayı yargılama haklarını savunan Belçikalılar, araya girerek Habré’nin iadesini istedi; bu, hâlâ tartışılan bir davadır. Belçikalılar, ayrıca Ariel Şaron’un da 1982 yılında Lübnan’daki Shabra ve Shatila katliamlarına iştirakinden dolayı yargılanmasına çalışmaktadır. Doğal olarak bazı başarısızlıklar da olmuştur – bağımsızlık garantisi olmadığı için, ölümcül Khmer Rouge kadrolarını yargılaması gereken Kamboçya mahkemelerinden BM’nin çekilmesi; bütün Arjantin hükümetlerinin bunlardan çok daha kötü bazı insan hakları ihlalcilerini iadeye yanaşmaması ya da Lahey’deki Uluslararası Adalet Divanı’nın (BM’nin resmi adli kolu) Belçika’nın Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin eski dışişleri bakanı Yerodia Ndomobasi aleyhine soykırım suçlamasıyla çıkardığı tutuklama emrinin kanuna uygun olmadığına karar vermesi gibi. Ancak başka cephelerde ilerlemeler de vardır: Kissinger, Brezilya’ya yapacağı bir geziyi iptal eder çünkü Hâkim Garzón (evet, hâlâ bu işte, giderek de güçleniyor) onu 1973 yılında Şili’deki diktatörlüğün kurulmasında oynadığı rolden dolayı tutuklamakla tehdit etmektedir; Doğu Timor’un eski yöneticisine, adanın Endonezya işgali altında olduğu son aylarda binlerce kişiyi katlettiği için dava açılmıştır; Amerikalı bir hâkim, şair ve aktrist Ken Saro-Wiwa’nın ve diğerlerinin ölümünde Nijerya hükümeti ile işbirliği yaptığı için Shell’in sorumlu tutularak yargılanabileceğine karar verir. Bunların ve başka birçok hareketin doğrudan General Pinochet’nin iade davasına bağlanması gerektiğini söylemiyorum ama tarihçiler pekâlâ da bu davadan yüzyıllar sonra bunun öneminden ve evrensel yargı sahasında örnek oluşturduğundan dolayı, gerçekten de bir dönüm noktası olduğunu ileri sürerler.

Pinochet'nin yenilgisinin ahlaki koşullarda köklü bir değişiklik getirip getirmediğini ancak tahmin edebiliriz – çok da uzak olmayan geçmişte, gezegenin seçkinlerinin birçoğuna çok doğal gelen köleliğin birkaç on yıl içerisinde tam anlamıyla nefret uyandıran bir şey haline gelmesine benzer bir değişiklik. Haftada seksen saat çalışmanın makul görüldüğü, çocuk işçiliğinin yok-sulluk içinde doğan her bebeğin hissesi olarak görüldüğü, kadın-ların sadece kadın olmaktan dolayı aşağı görülerek susturulduğu zamanlar vardı – ve bütün bu örneklerde genel olarak izin ver-len ve verilmeyen şeylerde değişimi gösteren çok önemli bazı sembolik olaylar bulabiliriz. Belki de şu anda benzer bir dönüşü-mün, kendi nüfuslarını yağmalayan ve öldüren yöneticilerin ayırt edilmeksizin ceza görmeleri gereken bir dünya hayal edebil-menin eşiğindeyiz. Ne olursa olsun benim tahminim şu yönde: Bugünün ya da yarının despotları, çatlayan Miloseviç aynasına, Pinochet'nin canı ve yakalanan gözlerine bakacak ve ilk ve son defa kendi geleceklerini görecekler.

Durun bir dakika – Pinochet sonunda kurtulmadı mı? Bun-dan aksi yönde alınması gereken bir ders yok mu? Benim varsa-yımlarıma göre soykırımcı bir katil olan adam kendi kendine şöyle demez mi: “Ben her zaman deli numarası yapabilirim, iyice bunayana kadar her zaman buna sığınabilirim, bu yüzden beni yargılamaya çalışmak anlamsız.”⁵

5) Bundan tam bir yıl sonra, yani bu kitabın basılacağı Temmuz 2002'de, beş Yargıtay hâkiminin dörde karşı bir oyla, Pinochet'nin zihni melekelerindeki geri dönüşü mümkün olmayan bozulmadan dolayı, Pinochet davasını son kez reddettiği haberi geldi. Adalet sisteminin bu utanç verici ayrıcalığı tanı-masından birkaç gün sonra, eski diktatörün vatanın iyiliği için Daimi Sena-törlük makamından çekildiği, elbette eski cumhurbaşkanı olarak dokunul-mazlığını muhafaza ederek, özel güvenlik ekiplerinden ve maaşından feragat ettiği şeklindeki gülünç haber geldi. “Bu akıl hastası” yazdığı mektupta, ga-yet zekice ve mantıklı bir şekilde, hükümetini ve geçmişte yaptıklarını sa-vunmaktadır. Bu gülünç manzaraya, onun “Ben deli değilim,” şeklindeki ka-musal beyanları eşlik ediyordu. Eğer hükümetin “adalet yerine geldi,” şek-ilindeki beyanları dünyayı bize güldürmediyse, bunun tek nedeni, dünyanın, bir süre önce Pinochet Şili'ye döndüğü zaman ilan edilen vaadin yerine ge-tirileceğine dair bütün umutlarını yitirmiş olmasıdır.

Öyleyse – Pinochet’nin nihai anlamı nedir? Onun hikâyesi bundan yıllar sonra nasıl yorumlanacak? Bu, onun yolculuğunun kendisini ve bizi götürdüğü son sınav değil mi?

Bir kehanette bulunayım: General’in fazla uzun hayatının bütün savaşları arasında artık kazanmayı bekleyemeyeceği tek bir tanesi var; o da, ölümünden sonra nasıl hatırlanacağı savaşı, adını oluşturan o güçlü hecelerin –Pi-no-chet– nasıl yarının kelimeleri arasına kalıcı bir şekilde yerleşeceği. General’in geleceğin dili üzerindeki hâkimiyet savaşını kaybettiğine inanıyorum.

Yetişkinlik hayatının büyük bir bölümünde, bizzat Pinochet’nin bana ve sevdiklerime yaptıklarından kaçamadığım için, belki bir gün bir şekilde en azından *Pinochet* sözcüğünün geleceğe nasıl aktarılacağına karar verebileceğimiz ihtimali beni büyü-lüyordu. Tarihin hükmünü önceden bilebilme arzum beni öylesine esir almıştı ki romanlarından birinde, bundan otuz bin yıl sonra, Tsil adlı efsanevi ülkede (Şili’nin bir gün böyle bilinebileceğini söylüyordum) çocukların düşmanlarına “Pinchot” diyerek, o uzak gelecek ülkesinde anne ve babaların muhtemelen çocuklarına anlatacakları, öğüt verici bir masaldaki son derece güvenilmez bir canavarın adıyla hakaret edeceklerini öngörüyordum. Ama Pinochet’nin gelecek kuşaklar için bir küfür olacağını neşeyle öngörürken bile, onun zamanımızın ortak dilinde bir yer uğruna mücadelede aslında benim pek de hoşlanmadığım bir anlamı taşıyıp aktardığının da farkındaydım. Pinochet, sadece ani askeri darbelerle (*Pinochetazo* deyişinde olduğu gibi) değil, aynı zamanda da az gelişmiş bir ülkeyi kendisini sürükleyerek, tekmeleyerek ve tam anlamıyla bağırarak modernliğe ve gelişmeye götürecek ekonomik bir modeli kabul etmeye zorlamak için gerektiği varsayılan demir yumrukla da özdeşleştiriliyordu. Sürgün seyahatlerim esnasında şu hayranlık dolu ve öğüt verici sözü ne kadar az duyardım: “Bu ülkenin ihtiyacı olan şey bir Pinochet!” Anlamı: Bu kederli ülkenin gelecekteki baş belalarını göreve getirecek gerçek bir maçoğa ihtiyacı var. Evet, diye düşünüyordum, global sistemin yabancı yatırımı ve dış krediler için bir ön koşul

kabul ettiği çok terapisine direnmemeleri için onları korkutacak gerçek bir maoya.

Pinochet'nin hem bir umacı hem de birçokları tarafından taklit edilen örnek bir yönetici şeklindeki bu iki biçimi, şili 1990 yılında belirsiz ve sınırlı bir demokrasiye geri döndüğü zaman, umduğum gibi yok olmadı. Pinochet tepemizde, mevcut sistemi sorgulamaya kalkışırsak olabilecekler konusunda bir tehdit olarak tutulmasından başka, şimdi de kendileri de demokrasiye kargaşalı geçişler yaşayan başka toplumlar tarafından yceltiliyordu. Her düşünceden Rusların –sadece aşırı milliyetçilerin değil– lkelerinde “Sovyet bir Pinochet” olmasının zorunlu olduğu ilan ediliyordu; şili'ye yaptığı bir ziyarette Pinochet'yi “büyük bir şahsiyet” ve ekonomik modelini çeklerin taklit etmeye çalışacakları “orijinal bir lider” diyerek öven, Vaclav Havel'in başbakan yardımcısı Valtr Komarek'ten söz etmeye bile gerek yok.

Yani Pinochet, gerek insan gerekse sözcük olarak, insan hakları örgütlerinin yürüttüğü dünya çapındaki mücadeleye rağmen, bir türlü açıkça olumsuz bir anlam kazanamamıştır. Kana susamış ve katı kalpli bir diktatör imgesini kapsayan ve çoğu zaman da aşan Pinochet, kendileri için neyin iyi olduğunu bilmeyen ve disipline ihtiyaç duyan bir ülkenin bütün o çocuksu vatandaşları için saygı duyulacak bir baba gibiydi. Bir yenilikçi, hatta bir zgrlk; Kissinger'ın bir zamanlar utanmadan söylediği gibi, bir ulusu kendi sorumlululuğundan kurtarmak için kan dökmekten korkmayan biri. Bir uyarı: Pinochet, İngiltere'de tutuklanana kadar dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca insan için bunu simgeliyordu. Asileri, bölücülüğü ve alternatif insanlık biçimlerini hayal etmemek konusunda uyarmak, yoksulları fazla itaatsiz, özgürlükçü, tembel ya da talepkr olmanın korkunç sonuçları konusunda uyarmak.

Ancak son dört yılda yaşanan olaylar, Pinochet'nin anlamını ciddi biçimde değiştirdi. Tutuklanışı, yargılanması ve kamu önünde alçalması, bu uyarı sözcüğünün görülmedik bir biçimde

değişerek yeniden anlamlandırılmasına neden oldu: Artık Pinochet'yi düşününce kalplerine korku dolanlar, vatandaşlar değil, dünyanın küçük büyük bütün despotlarıdır.

Geçen yüzyılın olaylarının beni inandırdığı, Pinochet örneğinin, hükümetleri tarafından kendilerini dokunulmaz hissetmeye, insanlık suçları işleyerek, sonra da omuz silkip bu acıdan bir sigara içerek ya da ağızlarına bir şeker atarak uzaklaşıp gitmeye teşvik edilenleri destekleyeceği düşüncesine göre daha iyimser olmak zorunda kalacağım. Ama dokunulmazlığı elinden alınmış, Scotland Yard tarafından tutuklanmış, sonra da kendi vatanı Şili'deki mahkemeler tarafından kötölenen o Pinochet imgesi, o adamların beyinlerine girerek gözlerinden ve sinirlerinden içeri süzülerek onlara kendilerini bekleyen uğursuz kaderi hatırlatmış olmalı. Bir de ölmeden önce kendi kendine kaldığı o anda arkadaşlarımla –ya da en azından bazılarının, birinin– kendine geleceğin biraz olsun adalet getireceğini vaat ettiğini düşünmeyi; arkadaşlarımla belki de sonsuza dek unutulmaya mahkûm kurbanlar olmadıklarını kendilerine mırıldanırken hayal etmeyi seviyorum; haklı olabileceklerini düşünmek hoşuma gidiyor.

General'in örnek teşkil eden cezası yüzünden insan hakları ihlalleri durmazsa, değiştirmese bile dünyanın güce, eşitliğe ve hafızaya bakışında küçük de olsa bir değişiklik olmuştur.

Uzun yıllar boyunca Şili'nin insanlığa gerek sözcük gerekse şahıs olarak maalesef Pinochet'yi verdiğinden utanç duydum.

Bu sözcüğün sonunda yeryüzünde doğan her çocuğa asla, hiçbir surette, ne olursa olsun bir Pinochet olmaması gerektiğini şiddetle hatırlatan, bizim gezegene bıraktığımız bir miras olacağını kim düşünürdü ki?

Ya da daha da iyisi, bundan binlerce yıl sonra, geleceğin çocuklarının bir çayırda ya da parkta oynadığını hayal ediyorum.

Sonra içlerinden biri ötekinin azarlamasını, hakaret etmesini, onu imalı bir şekilde ayıplamasını gerektiren bir şey yapıyor ya da söylüyor; öteki de şöyle bağırıyor: "Pinochetlik yapma."

“Pinochet mi?” diye cevap veriyor diğeri de. “Pinochet mi? O da kim?”

Pinochet mi?

Pinochet de kim oluyor?

TEŞEKKÜR ADI ALTINDA SON BİRKAÇ SÖZ

Queno'ya gelmeden önce, diğerleriyle başlayalım.

Beni General'in sonu gelmeyen yargılanmasının böyle bir kitabı beklediğine inandıran ve sonra şimdiye kadar bu konu üzerinde gayet dağınık bir şekilde yazdıklarımdan tamamen farklı bir şeyler yazmaya, daha ileriye gitmeye teşvik eden, Seven Stories Press'teki editörüm ve dostum Dan Simon olmasaydı, bu kitap var olmayacaktı. Joaquín Estafanía ve María Cerdón'un üç yıllık süreç boyunca Pinochet davası hakkında yirmiden fazla gazete yazısının yayınlanmasına yardım ettiği, Madrid'deki *El País*'deki editörlerime teşekkür ediyorum. Aynı şekilde ünlü Bob Berger'in (geçtiğimiz günlerdeki editörlük görevinden emekliliği bir çoğumuzu üzdü) önderliğindeki *Los Angeles Ti-*

mes'daki ekibe de minnettarlığımı ifade etmem gerek. Ayrıca daha sonra bu kitapta işlenen malzemeyi derleyen diğer editörleri de eklemeliyim: *Harper's Magazine*'deki Gerry Marzerati, *Washington Post*'un *Outlook* bölümündeki Kathleen Cahill, *The Progressive*'deki Matthew Rotschild ve Londra gazetelerindeki diğerleri –*The Independent*'tan Adrian Hamilton, *The Observer*'dan Mike Holland ve *Guardian* ve *Evening Standard*'dan diğerleri– ayrıca *Le Monde*'daki Michel Kajman ve Almanya'daki *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'dan ve Hollanda'daki *De Groene* ve *Volkskrant*'tan dostlarım.

Ayrıca yardımcılarım Jin Auh ve Raquel de la Concha'ya desteklerinden ve internetten bilgi toplayıp notları temize geçmek için saatlerce çalışan sadık asistanım Jennifer Prather'e çok değerli yardımlarından dolayı minnettarım. Ve ilk okuyucum Angélica'yı; Rodrigo, Joaquín, Melissa ve Isabella'yı hatırlamadan hangi kitabım tamamlanabilir ki?

Ama eğer okuyucu böyle bir kitabın nasıl doğduğunu öğrenmek istiyorsa, başka birine dönmem gerek.

Gerçekten de General Pinochet hikâyesine ve kurtulmaya çalıştığımız teröre geri dönmem gerektiğine karar verdikten hemen sonra –belki de bu karardan beş dakika sonra– oturup Şili'deki bir dostuma bir e-mail yazdım. Bir e-mailde, adresin hemen altında “konu” yazan yeri biliyorsunuz değil mi? İşte ben oraya şu sözcükleri yazdım: “Yardım et, Queno.”

Queno, belki de bu dünyada annem ve babamdan sonra gelen en eski dostum Eugenio Ahumada'dır – bundan sonra bizi birbirimize bağlayan bağlardan değil, onu gerçeği arayışa bağlayan bağlardan söz edeceğim. Diktatörlük yıllarında Queno Şili'deki en önemli insan hakları örgütlerindeki arşivcilerden biriydi; önce Comité Pro Paz'da, sonra da Pinochet bu kilise kurumunu kapattığı zaman, Şili'deki Katolik Kilisesi tarafından General'in kötü idare yıllarında kurbanları savunmak amacıyla ku-

rulan Vicaría de la Soldaridad'da. Vicaría arşivlerinin hikâyesini anlatmak bana düşmez – adaletsizliğe karşı savaşıyan kurumların can damarı, hatırlayabilme yeteneğidir; dosya ve evraklarla dolu o odalar da hatırlama mücadelesinin merkezinde yer alıyordu. Bütün suçlamalar burada kaydediliyor ve tasnif ediliyordu. Şili'nin gizli tarihi burada toplanıyor ve derleniyordu. Acı, evet, ve umut buraya kaydediliyordu. Queno da, arşivci arkadaşı José Manuel Parada'nın Şili gizli polis örgütü tarafından kaçırıldığı, oğlunu okula bırakırken sokakta yakalanıp götürüldüğü haberini burada, masasında öğrendi; iki gün sonra José Manuel'in Santiago'nun dış kesimlerinde boğazı kesilmiş halde bir hendekte bulunduğunu da burada öğrendi. Bu arşivler olmasaydı, Pinochet'ye karşı hiçbir dava, yakınlar tarafından yapılan hiçbir ayrıntılı suçlama, Gerçek ve Uzlaşma Heyeti ya da Raporu, yurtdışındaki avukatlardan alınacak hiçbir bilgi, Şili'nin hikâyesini anlatan gazetecilerin hiçbir makalesi, hiçbir duruşma ve tabii ki, bunun gibi tek bir kitap olmazdı. Queno, şarkısı söylenmeyen birçok kahramandan biriydi sadece; uzun yıllar boyunca her gün o masaya oturup bütün dehşetin ve bütün direnişin hatırlanmasını sağlayanlardan biri. İnsan hakları örgütlerinde çalışan arkadaşları ve yüzlerce, hatta binlerce başka insanın yardımı olmasaydı, bunu yapamazdı. Bu yüzden ona teşekkür ederken, aynı zamanda da ülkemin bütün o adı bilinmeyen vatandaşlarına ve günü gününe hatırlama görevinde, *la memoria olvidada* gibi imkânsız bir görevde inatla direnen yurtdışındaki başka birçok insana da teşekkür ediyorum. Bu kitabın yazılabilmesini sağlayanlar onlardır.

Evet. Queno'dan yardım istememden birkaç dakika sonra bir cevap aldım. Queno'nun cevapları genellikle şakalarla, kelime oyunları, gençlik çılgınlıklarımıza belirsiz ve anlaşılmaz atıflarla, çocuklarının harabelerde (Pompeii) yaptığı olağanüstü birçok şeye, müzikallere (*Óp Beni, Kate* gibi), pop şarkılarına (bu

konuda bir uzmandır) ve filmlere (internette film eleştirileri yazıyor) göndermelerle doludur. Bu kez sadece şöyle demişti: Ne istiyorsun kardeşim?

Yardım, Queno. Her zamanki gibi. Sen de onu verdin. Her zamanki gibi. Sadece bana da değil.

Gracias, hermano.

Geoffrey Robertson. *Crimes Against Humanity: The Struggle for Global Justice* (New York: The New Press, 2000).

Bu konu üzerine en büyük insan hakları savunucularından biri tarafından yapılan mükemmel bir inceleme. Bu kitabı yazarken benim için vazgeçilmez metinlerden biriydi.

William F. Schulz. *In Our Own Best Interest: How Defending Human Rights Benefits Us All* (Boston: Beacon Press, 2001).

Zamanımızdaki insan hakları mücadelesi konusundaki bilgilerini derinleştirmek isteyenler için, Uluslararası Af Örgütü Amerikan bölümünün yöneticisi tarafından yazılmış.

Hugh O'Shaughnessy. *Pinochet: The Politics of Torture* (New York: New York University Press, 2000).

El General'in hayatı ve yaşadığı zamana mükemmel bir giriş.

Patricia Verdugo. *Chile, Pinochet, and the Caravan of Death* (Miami, Florida: North-South Center Press, University of Miami, 2001).

Nihayet, Ölüm Kervanı hakkında kesin bilgiler içeren klasik *Los Zarpazos del Puma*'nın İngilizce çevirisi.

Pamela Constable ve Arturo Valenzuela. *A Nation of Enemies, Chile Under Pinochet* (New York: Norton, 1991).

Demokrasinin Şili'ye geri dönmesinin hemen ardından yayımlanan bu kitapta, okur, Pinochet rejiminin tarafsız bir hikâyesini bulabilir.

Joseph Collins ve John Lear. *Chile's Free-Market Miracle: A Second Look* (Oakland: A Food First Book, 1995).

Pinochet'nin iktisadi politikalarını –benim araştırmaya pek zaman bulamadığım bir konuyu– incelemektedir.

VE BİRAZ İSPANYOLCA'SI OLANLAR İÇİN:

Julio Scherer García. *Pinochet: Vivir Matando* (Mexico: Aguilar, 2000)

Latin Amerika'nın en iyi gazetecilerinden biri, bize Pinochet, kurbanları ve idaresine karşı direnen insanlara dair birçok sıradışı hikâye sunuyor.

Raquel Correa ve Elizabeth Subercaseaux. *Ego Sum Pinochet* (Santiago de Chile: Zig-Zag, 1989).

Bu iki Şilili gazeteci, Pinochet'yle röportajlar yapmış ve onun hayret verici ve aydınlatıcı bazı sözlerini alıntılamıştır.

Informe Rettig. *Informe de la Comisión de Verdad y Reconciliación*, 1991.

Şili tarihinde insan haklarıyla ilgili en önemli belge: iki cilt, neredeyse 900 sayfalık *Şili Gerçeği ve Uzlaşma Raporu*.

Rafael Otano. *Crónica de la Transición*, (Santiago de Chile: Planeta, 1995).

Şili'nin demokrasiye geçişinin en iyi ve ayrıntılı anlatımı.

Mónica González. *La Conjura* (Santiago de Chile: Ediciones B, 2000).

Allende'nin devrilişi ve Pinochet'nin bu askeri darbedeki gerçek rolü hakkında her şeyi öğrenmek isteyenlerin vazgeçemeyeceği bir kitap.